

**Syväväärennetyt pornografian sosiaalinen kontrolli: hallinnolliset sanktiot ja
muuttuvat rangaistukset uhrin näkökulmasta**

Mika Pirttisalo

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

21.5.2022

SISÄLLYS

Sisällys	II
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	IX
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Yleiskuva syvävääreännösten väärinkäytöstä	1
1.2 Kansallisen seksuaalirikoslainsäädännön muutostila.....	3
1.3 Tutkimuskysymykset, tavoite ja rajaukset	5
1.4 Teoreettiset lähtökohdat ja keskeinen aineisto	7
1.5 Tutkielman rakenne.....	9
2 SYVÄVÄÄRENNÖSTEN VÄÄRINKÄYTTÖ ILMIÖNÄ	9
2.1 Syvävääreännösteknologian saatavuus	9
2.2 Tekoälyn ja koneoppimisen hyödyntäminen syvävääreännösten valmistamisessa ..	10
2.3 Väärinkäyttötapausten esiintyvyys	13
2.4 Syvävääreännösten haitat ja vaikutukset	15
2.5 Syvävääreännetty pornografia rikollisuutena	18
3 KESKEISET SANKTIOT JA RANGAISTUKSET.....	21
3.1 Hallinnolliset sanktiot tietosuojaloukkauksista	21
3.1.1 Tietosuoja ja tietorikokset.....	21
3.1.2 Tietosuojarikoksen suhde yleiseen tietosuoja-asetukseen.....	22
3.1.3 Kontrollijärjestelmän määräytyminen	26
3.1.4 Hallinnollisten sanktioiden realisoituminen ja luonne	28
3.2 Esittämisen ja levittämisen rangaistavuus.....	31
3.3 Syvävääreännöksellä uhkailun rangaistavuus.....	34
3.3.1 Kiristysrikokset.....	35
3.3.2 Pakottaminen.....	37
3.3.3 Seksuaaliseen tekoon pakottaminen	38
4 PORNOGRAFISTEN SYVÄVÄÄRENNÖSTEN SEKSUAALIRIKOSSÄÄNTELY NKV-DIREKTIIVIEHDOTUKSESSA.....	40
4.1 Verkkoväkivallan torjuminen naisiin kohdistuvan väkivallan muotona.....	40
4.2 Intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakaminen.....	42
4.3 Seuraamukset.....	45
5 KANSALLISEN SEKSUAALIRIKOSLAINSAÄDÄNNÖN KOKONAISUUDISTUS 48	
5.1 Kokonaisuudistuksen tarkoitus ja tavoitteet	48
5.2 Kajoamisrikokset.....	50
5.3 Seksuaalinen ahdistelu.....	54
5.4 Seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen	56
6 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	58
6.1 Nykyiset seuraamukset	58
6.2 Seuraamusten tulevaisuudennäkymät ja tutkimustulosten implikaatiot	60

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

PIRTTISALO, MIKA: Syväväärennetyn pornografian sosiaalinen kontrolli: hallinnolliset sanktiot ja muuttuvat rangaistukset uhrin näkökulmasta

OM-tutkielma, 62 s.
Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen
Toukokuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan deepfake- eli syväväärennössisältöjen väärinkäyttöön liittyvää moitittavuutta niiden nykyisellään yleisimmän haitallisen käyttötarkoituksen eli ilman uhrin suostumusta valmistetun ja levitetyn syväväärennetyn pornografian kontekstissa. Keskiössä ovat sellaiset väärinkäyttötilanteet, joissa rikoksen- tai väärintekijä valmistaa, esittää, levittää tai uhkailee esittävänsä tai levittävänsä pornografisen syväväärennoksen, johon toisen henkilön kasvot on liitetty valokuvia yhdistelemällä vastoin tämän suostumusta. Tutkielmassa tarkastellaan myös suunnitteilla olevaa EU- ja kansallisen tason sääntelyä ja sen aiheuttamia vaikutuksia nykysääntelyn kokonaisuuteen. Tutkielmassa pyritään muodostamaan kokonaiskuva syväväärennettyä pornografiaa koskevasta sosiaalisesta kontrollista tarkastelemalla rikoksen- tai väärintekijään kohdennettavissa olevia hallinnollisia sanktioita ja rikosoikeudellisia rangaistuksia.

Syväväärennöksiä ei ole toistaiseksi juuri käsitelty kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa. Primäärit kirjallisuuslähteet ovat tästä syystä kansainvälisiä, vaikkakin suurin osa tutkielmassa käytetyistä lähteistä koostuu pääosin suomalaista oikeustieteellistä kirjallisuudesta sekä lain esitöistä. Tutkielman ote on pääpiirteittäin lainopillinen, vaikkakin se painottuu erityisesti rikoslainoppiin. Tutkielman näkökulmaa voidaan kuvailla sekä hallinto- että rikosoikeudellisena ja tarkastelu tapahtuu nimenomaan uhrin asemasta pornografisen syväväärennoksen elinkaarella.

Tutkielma osoittaa, kuinka syväväärennetyn pornografian väärinkäytöstä voi nykyisellään seurata yleisen tietosuoja-asetuksen mukaisia hallinnollisia sanktioita sekä siitä voidaan tuomita rangaistus kunnianloukkauksena, kiristysrikoksena, pakottamisena tai pakottamisena seksuaaliseen tekoon. Tutkielmassa käy lisäksi ilmi, kuinka toteutuessaan ehdotetut syväväärennettyyn pornografiaan kohdistuvat sääntelymuutokset suojaisivat paremmin uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta sekä joko muodostaisivat sääntelystä kontrolli- ja kriminaalipolitiikan erityisen alueen tai vaarantaisivat ne bis in idem -periaatteen toteutumisen.

Asiasanat: rikosoikeus, syväväärennös, deepfake, pornografia, kostoporno, sextortion, kunnia, tietosuoja, seksuaalinen itsemääräämisoikeus, hallinnollinen sanktio, rangaistus, seuraamus

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Alpaydin, Ethem, Koneoppiminen. Terra Cognita Oy 2021.
- Ajder, Henry – Patrini, Giorgio – Caballi, Francesco – Cullen, Lauren, The State of Deepfakes: Landscape, Threats and Impact. Deeptrace Report 2019.
- Boucht, Johan – Frände, Dan, Suomen rikosoikeus: Rikosoikeuden yleisten oppien perusteet. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 29, 2. uudistettu painos. PunaMusta Oy, Tampere 2019.
- Caldwell, M. – Andrews, J.T.A. – Tanay, T – Griffin, L.D., AI-enabled future crime. *Crime Science* 9(14) 2020.
- Carlton, Alessandra, Sextortion: the Hybrid “Cyber-Sex” Crime. *North Carolina Journal of Law & Technology*, Vol 21(3) 2020, s. 177–216.
- Ciancaglini, Vincenzo – Gibson, Graig – Sancho, David – McCarthy, Odhran – Eira, Maria – Amann, Philipp – Klayn, Aglika, Malicious Uses and Abuses of Artificial Intelligence. *Trend Micro Research* 2020.
- Citron, Danielle K. – Chesney, Robert, Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy and National Security. *California Law Review* 107 2019, p. 1753–1820.
- Clough, Jonathan, Principles of Cybercrime. 2nd Edition. Cambridge University Press 2015.
- The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE), Countering disinformation: News media and legal resilience. Hybrid CoE Paper 1 24–25 April 2019.
- The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE), The future of cyberspace and hybrid threats. Hybrid CoE Trend Report 6 April 2021.
- Forss, Marko, Sosiaalisen median selviytymisopas. GPS group 2014.
- Forss, Marko, Kotipoliisitoiminta – asianomistajan mahdollisuudet rikoksesta epäillyn tunnistamiseen sosiaalisen median avulla. Edita Publishing Oy 2015.
- Frände, Dan – Wahlberg, Markus Kunnianloukkaus teoksessa Frände – Matikkala – Tapani – Tolvanen – Viljanen – Wahlberg, Keskeiset rikokset. Neljäs uudistettu ja laajennettu laitos. Edita Publishing Oy 2018.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja (17) 2011.
- Jyränki, Juulia, Pahennus, julkinen tila ja siveellinen tapa – epäsiiveillisten julkaisujen sääntely- ja käsitehistoriaa Suomessa. *Oikeus* 2007 (36), s. 75–100.
- Kalf, Sanne, What Does a Feminist Approach to Deepfake Pornography Look Like? October 24, 2019. <http://mastersofmedia.hum.uva.nl/blog/2019/10/24/what-does-a-feminist-approach-to-deepfake-pornography-look-like/> (luettu 21.5.2022).

- Kallioniemi, Ismo, Tekoälyoikeus – varallisuusosoikeuden ja riskienhallinnan kysymyksiä. Alma Talent Oy 2022.
- Kiiski, Kimmo Ilmari, Hallinnollinen sanktiointi. Uniprint Oy 2011.
- King, Thomas C. – Aggarwal, Nikita – Taddeo, Mariarosaria – Floridi, Luciano, Artificial Intelligence Crime: An Interdisciplinary Analysis of Foreseeable Threats and Solutions. Science and Engineering Ethics (26) 2020, p. 89–120.
- Koivukari, Kristiina, Voisiko maalittaminen olla rangaistavaa? Lakimies 6/2021, s. 963–992.
- Korpiola, Lilly – Poutanen, Petro, Korona ja digitaalinen riskiyhteiskunta. Tammi 2021.
- Korpisaari, Päivi – Pitkänen, Olli – Warma-Lehtinen, Eija, Uusi tietosuojalainsäädäntö. Alma Talent Oy 2018.
- Koskinen, Katri, Miksi *ne bis in idem* -kiellosta tuli ongelma? Oikeustieto 4/2011, s. 23–26.
- Koulu, Riikka, Digitalisaatio ja algoritmit – oikeustiede hukassa? Lakimies 7–8/2018, s. 840–867.
- Kugler, Matthew B. – Pace, Carly, Deepfake Privacy: Attitudes and Regulation. Northwestern University Law Review, 116(3) 2021, s. 611–680.
- Lappi-Seppälä, Tapio, 18. RL 31: Ryöstö ja kiristys (teksti päivitetty 13.1.2022) teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy, sähköinen teos (Teoksen kokonaispäivitys on käynnissä).
- Lehto, Martti, Digitaalisen kybermaailman ilmiöitä ja määrittelyjä. Jyväskylän yliopisto 2021.
- Matikkala, Jussi, Seksuaalirikokset teoksessa Frände – Matikkala – Tapani – Tolvanen – Viljanen – Wahlberg, Keskeiset rikokset. Neljäs uudistettu ja laajennettu laitos. Edita Publishing Oy 2018.
- Melander, Sakari, 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset (teksti päivitetty 25.1.2022) teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy, sähköinen teos (Teoksen kokonaispäivitys on käynnissä).
- Melander, Sakari, 13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset (teksti päivitetty 4.2.2022) teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy, sähköinen teos (Teoksen kokonaispäivitys on käynnissä).
- Melander, Sakari – Majanen, Martti, 7. RL 17: Rikokset yleistä järjestystä vastaan (teksti päivitetty 13.1.2022) teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy, sähköinen teos (Teoksen kokonaispäivitys on käynnissä).
- Melander, Sakari – Rautio, Ilkka, 26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset (teksti päivitetty 25.5.2021) teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan –

- Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy, sähköinen teos (Teoksen kokonaispäivitys on käynnissä).
- Melander, Sakari, Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002, s. 938–961.
- Nevalainen, Sami, Kyberrikokset ja Suomen rikosoikeus. Defensor Legis 2/2019, s. 131–148.
- Nieminen, Minttu – Kallio, Heikki – Tolvanen, Matti, Seksuaalinen ahdistelu – itsemääräämisoikeus ja tahallisuus. Defensor Legis N:0 2/2020.
- Nunez, Fernando, Disinformation Legislation and Freedom of Expression. UC Irvine Law Review 10(2) 2020, s. 783–798.
- Nuutila, Ari-matti – Majanen, Martti, Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy.
- Pellonpää, Matti, Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7§) (kirjailija päivittänyt tekstin 17.7.2009) teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy. Sähköisesti päivitettävä teos.
- Pesonen, Pirkko, Valokuvan lait – Missä saa kuvata ja mitä julkaista? Edita Publishing Oy 2019.
- Piha, Otava, Seksuaalinen hyväksikäyttö – seksuaalisen autonomian lisäsuojaa vai harhakuvaa? Defensor Legis 1/2022, s. 18–39.
- Riekkinen, Juhana, Sähköiset todisteet rikosprosessissa: Tutkimus tietotekniikan ja verkkoyhteiskuntakehityksen vaikutuksista todisteiden elinkaareen. Alma Talent Oy 2019.
- Šepec, Miha – Lango, Melanija, Virtual Revenge Pornography as a New Online Threat to Sexual Integrity. Balkan Social Science Review Vol. 15, June 2020, s. 117–135.
- Sutela, Mika, Sentencing of Cybercrimes in Finland teoksessa Calcara, Ciulio – Sund, Peter – Tolvanen, Matti, Cybercrime, Law and Technology in Finland and Beyond. Police University College Reports 133. Punamusta Oy 2019.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. 3. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019. Sähköinen kirja.
- Van der Sloot, Bart, Editorial. European Data Protection Law Review 6(4) 2020, s. 477–483.
- Viljanen, Veli-Pekka, 6. Yksityiselämän suoja (PL 10§) (teksti päivitetty 9.2.2011) teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Hekki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy 2011.

Virallislähteet

COM(2022) 105 final, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta.

COM(2021) 206 final, Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoälysäädös) ja tiettyjen unionin säädösten muuttamisesta.

Council of Europe (CETS 210), Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe Treaty series No. 210 2011.

European Union Agency for Fundamental Rights, Getting Future Right: Artificial Intelligence and Fundamental Rights. Publications Office of European Union, 2020.

European Parliamentary Research Service, Tackling deepfakes in European policy. Panel for the Future of Science and Technology 2021.

Euroopan tietosuojaneuvosto, Asetuksen 2016/679 mukaista suostumusta koskevat suuntaviivat 05/2020.

HE 155/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta.

HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 6/1997 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 13/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.

Liikenne- ja viestintävirasto Traficom, Tekoälyn soveltamisen kyberturvallisuus ja riskienhallinta. Traficomin tutkimuksia ja selvityksiä 9/2021.

Korpilahti, Ulla – Kettunen, Hanna – Nuotio, Erika – Jokela, Satu – Vuokko, Maria – Nummi, Pirjo Lillsunde (toim.), Väkivallaton lapsuus – toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2019:27.

Valtioneuvoston kanslia, Informaatiovaikuttamiseen vastaaminen. Opas viestijöille. Valtioneuvoston kanslian julkaisu 2019:11.

Verohallinto, Ne bis in idem –periaate ja verotus: samasta asiasta ei voi rangaista kahteen kertaan. 18.10.2021. <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48877/ne-bis-in-idem--periaate-ja-verotus/> (luettu 21.5.2022).

WHO, Understanding and addressing violence against women. World Health Organization 2012.

Muut lähteet

Hewage, Chaminda. 'Data Protection in the Wake of Deepfakes.' Infosecurity Magazine, 2020. <https://www.infosecurity-magazine.com:443/next-gen-infosec/data-protection-wake-deepfakes/> (luettu 21.5.2022).

European Data Protection Board, Tietosuojatyöryhmä WP 29. https://edpb.europa.eu/about-edpb/more-about-edpb/article-29-working-party_fi (luettu 21.5.2022).

European Institute for Gender Equality, secondary victimisation. Glossary & Thesaurus 2016. <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1358> (luettu 21.5.2022).

Pyhtilä, Lasse, Mitä ovat deep fake -videot, joista Supo varoitti suomalaisia? ”Jos videon laatu on keho, hälytyskellojen pitäisi soida”, sanoo professori. Helsingin Sanomat 30.3.2022. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000008715102.html> (luettu 21.5.2022).

Oikeustapaukset

KKO 2017:57

Ryneš 11.12.2014, asia C-212/13.

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999)
EU	Euroopan unioni
EPRS	Euroopan parlamentin tutkimuspalvelu
GAN	generatiivinen kilpailullinen verkosto
Istanbulin sopimus	Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (SopS 53/2015)
NKV-direktiiviehdotus	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta COM(2022) 105 final
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)
Tekoälysäädös	COM(2021) 206 final, Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoälysäädös) ja tiettyjen unionin säädösten muuttamisesta
TSA	yleinen tietosuoja-asetus (EU) 2016/679
ym.	ja muut

1 JOHDANTO

1.1 Yleiskuva syvävääreännösten väärinkäytöstä

Todellisuutta vääristävistä verkkosisällöistä syvävääreännökset (*deepfakes*) ovat saaneet osakseen kenties eniten huomiota tekoälyn kehittymisen mahdollistamina digitaalisina vääreännöksinä.¹ Syvävääreännöksissä on kyse manipuloidusta tai synteettisestä video- tai äänimateriaalista, jossa yksilöt vaikuttavat tekevän tai sanovan asioita, joita ei ole todellisuudessa tapahtunut. Syvävääreännökset voidaan ymmärtää osaksi tekoälyllä tuotettua synteettistä mediaa, johon digitaalisesti manipuloidun video- ja äänimateriaalin lisäksi luetaan myös sellaiset tekstit ja kuvat, joiden vääräksi tunnistaminen voi olla erittäin haasteellista.²

Lähtökohtaisesti syvävääreännösten valmistaminen tai levittäminen ei ole rangaistavaa vaan kyseisellä teknologialla on hyödyllistä käyttöpotentiaalia³ ja sitä käytetään jo arkisesti esimerkiksi erilaisten kuvankäsittelysovellusten muodossa.⁴ Selvää kuitenkin on, että syvävääreännösteknologiaan liittyy myös haitallista käyttöpotentiaalia, sillä sen avulla voidaan väärentää henkilön ääninäyte tai korvata videolla oleva henkilö toisella, jolloin pystytään luomaan harhaanjohtava vaikutelma kuulijalle tai katsojalle.⁵ Muun muassa näistä syistä nykyisessä mediaympäristössä syvävääreännökset mielletään usein uhkana ja välineenä informaatiovaikuttamisessa sekä tekoälyn mahdollistamassa kyberrikollisuudessa.⁶

Syvävääreännösten valmistamisen ja levittämisen on katsottu mahdollistavan erilaisia tapoja nolata, ahdistella, kiristää tai loukata niissä esiintyväksi asetettujen uhrien kunniaa. Tämän rikospotentiaalin seurauksena on arvioitu, että syvävääreännöksiä valmistamalla ja levittämällä yksilöt, yritykset ja valtiolliset instituutiot voidaan asettaa haavoittuvasen asemaan.⁷

¹ Lehto 2021, s. 31; Ciancaglini ym., 2020, s. 52. Englannin sana 'deepfake' ja siitä seuraava suomennos on yhdistelmä tekoälyyn viittaavasta termistä 'syväoppiminen' sekä sanoista 'valedia' tai 'vääreännös'.

² Lehto 2021, s. 31; Ciancaglini ym. 2020, s. 52.; EPRS 2021, s. 1.

³ Videosynteesi mahdollistaa esimerkiksi auto-onnettomuuksien simuloimisen autoteollisuudessa, jotta virheet voidaan oppia ja välttää tulevaisuudessa. Elokuvateollisuudessa tätä teknologiaa voidaan käyttää kuolleiden näyttelijöiden herättämiseksi eloon digitaalisesti. Vastaavasti äänisynteesi mahdollistaa yksilölle puhumisen eri kielellä omaa ääntä käyttäen. Lääketutkijat taas voivat käyttää äänisynteesiä kehittääkseen keinotekoisia äänen korvikkeita ihmisille, jotka ovat menettäneet kykynsä puhua. Ks. esim. Ciancaglini ym. 2020, s. 53.

⁴ Pesonen 2019, s. 189.

⁵ Lehto 2021, s. 30–31.

⁶ Caldwell – Andrews – Tanay – Griffin 2020, s. 1 ja Lehto 2021, s. 31.

⁷ EPRS 2021, s. 1.

Syväväärennösten yleistymisen puolestaan pelätään johtavan siihen, että jo nykyinen heikko luottamus digitaalisia sisältöjä kohtaan heikkenee entisestään, sillä yksilöillä on vahva taipumus uskoa näkemäänsä ja kuulemaansa.⁸ Lisäksi yhdistettynä verkon nopeuteen, sosiaaliseen mediaan ja viestintäsovelluksiin syväväärennökset voivat nopeasti tavoittaa suuren yleisön.⁹ *Ciancaglioni ym.* mukaan väärinkäytettyinä syväväärennökset toimivat välineinä esimerkiksi seuraavien haitallisten tarkoitusten toteuttamiseksi:

- Yksilön julkikuvan tai uskottavuuden tuhoaminen
- Yksilöiden ahdistelu tai nöyryyttäminen verkossa
- Kiristäminen ja petos
- Asiakirjaväärentäminen
- Verkkohenkilöllisyyksien väärentäminen ja asiakkaan tuntemis- eli KYC-mekanismien huijaaminen
- Sähköisten todisteiden väärentäminen tai manipulointi
- Rahoitusmarkkinoiden häirintä
- Disinformaation levittäminen ja julkisen mielipiteen manipulointi
- Vähemmistöihin kohdistuvaan väkivaltaan yllyttäminen
- Ääri- tai terroristijärjestöjen narratiivien tukeminen
- Yhteiskunnallisen levottomuuden ja poliittisen polarisaation aiheuttaminen¹⁰

Syväväärennösteknologia yleistyy kovaa vauhtia ja on saanut viime vuosina osakseen runsaasti huomiota julkisuudessa sekä kansalaisten että tutkijoiden ja lainsäätäjien joukossa.¹¹ Suuren yleisön tietoisuus näistä digitaalisista väärennöksistä on kuitenkin toistaiseksi vähäistä ja suostumuksetta tapahtuvaa syväväärennettyä pornografiaa lukuun ottamatta ilmoitettuja tai varmistettuja tapauksia syväväärennösten väärinkäytöstä on vain muutama.¹²

Syväväärennösten tahallinen väärinkäyttö koetaan vaikeaksi estää, minkä lisäksi uhrien mahdollisuudet puolustaa oikeuksiaan arvioidaan heikoiksi.¹³ Euroopan hybridiuhkien torjunnan osaamiskeskus suositteli jo vuonna 2019, että unioni määrittelisi ja kieltäisi

⁸ EPRS 2021 s. 70 ja *Ciancaglioni ym.* 2020, s. 53.

⁹ Caldwell – Andrews – Tanay – Griffin 2020, s. 6–7 ja *Ciancaglioni ym.* 2020, s. 52.

¹⁰ *Ciancaglioni ym.* 2020, s. 52.

¹¹ EPRS 2021, s. 1.

¹² *Ciancaglioni ym.* 2020, s. 56 ja s. 65.

¹³ EPRS 2021, s. 58.

syvävääreännösten haitallisen käytön sosiaalisen median alustoilla.¹⁴ Myöhemmin 2021 Euroopan parlamentin tutkimuspalvelu EPRS taas arvioi, että nykyinen EU-tason sääntely rajoittaa kylläkin syvävääreännösten valmistamista ja levittämistä, mutta epäonnistuu ehkäisemään haitallisia syvävääreännöksiä sekä on aukollista vastuuseen asettamisen osalta. Ratkaisuna EPRS on ehdottanut erilaisia sääntely- ja etenemisvaihtoehtoja, joista yksi on jäsenmaille kohdistettu kehoitus arvioida niiden rikosoikeudellisen sääntelyn tehokkuutta suhteessa syvävääreännöksiin.¹⁵ Kenties osittain EPRS:n suosituksista neuvoa ottaneena komissio julkaisikin 8.3.2022 direktiiviehdotuksensa Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi naiseen kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta (NKV-direktiiviehdotus), jossa esitetään pornografisia syvävääreännöksiä koskevia vähimmäiskriminalisointeja jäsenvaltioissa.¹⁶

1.2 Kansallisen seksuaalirikoslainsäädännön muutostila

Rikoslain tavoitteena voidaan pitää yksilöiden vapauden suojaamista toisten tekemiltä loukkauksilta suojelemalla yhteiseksi koettuja arvoja. Rikosoikeusjärjestelmän peruslähtökohtiin kuuluu ajatus siitä, että liberaaleissa demokratioissa perus- ja ihmisoikeudet heijastelevat tällaisia yhteisiä arvoja eli oikeushyviä – positiivisesti arvoitettuja intressejä –, joita voidaan kuvailla myös käsitteillä ’suojeluintressi’ tai ’suojeluobjekti’.¹⁷ Hieman kontekstista riippuen yksittäisillä oikeushyvillä saatetaan viitata synonyyminomaisesti yksittäisiin perus- tai ihmisoikeuksiin tai ne voivat koostua joukosta useampia oikeuksia. Esimerkiksi seksuaalinen itsemääräämisoikeus voidaan nähdä tällaisena ”rykelmäoikeushyvä”, sillä se kytkeytyy perustuslain (PL) 7 §:ssä säädetyn henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden perusoikeussäännöksen piiriin sekä PL 10 §:ssä säädettyyn yksityiselämän suojaan.¹⁸ Lähtökohtana siis on, että jokaisen kriminalisoinnin tulisi olla ankkuroitavissa oikeushyvään.¹⁹

¹⁴ Hybrid CoE 2019, s. 16.

¹⁵ EPRS 2021, s. 58–61.

¹⁶ COM(2022) 105 final

¹⁷ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. s. 79 ja 87–89 ja Boucht – Frände 2019, s. 36.

¹⁸ Ks. Piha 2020, s. 23. ja Pellonpää 2009 ’Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7§)’ (sähköisesti päivitettävä teos). Viljasen mukaan itsemääräämisoikeus liittyy yksityiselämään suojaan, sillä yksityiselämä ei viittaa vain yksilön oikeuteen olla rahassa muilta vaan kyse on myös tämän oikeudesta päättää suhteistaan muihin ihmisiin ja ympäristöön. Ks. myös Viljanen 2011 ’6. Yksityiselämän suoja (PL 10§)’.

¹⁹ Melander 2002, s. 946.

Ilman uhrin suostumusta valmistettuja pornografisia syvävääreännöksiä on kuvailtu uudenlaiseksi tavaksi toteuttaa seksuaalista väkivaltaa.²⁰ Seksuaalista väkivaltaa käsittävät teot ovat puolestaan pääosin kriminalisoituja seksuaalirikoksina niitä käsittelevässä rikoslain (RL) 20 luvussa. Tämän rikoslain luvun kriminalisointien lähtökohtana on, että seksuaalirikoksissa on keskeistä turvata seksuaalinen itsemääräämisoikeus tärkeänä pidettävänä arvona, oikeushyvä.²¹ Seksuaalirikollisuutta koskevassa sääntelyssä tunnustetaan ajatus siitä, että seksuaalisuus on olennainen osa elämää ja siihen kohdistuvat loukkaukset aiheuttavat usein suuriakin vahinkoja, minkä takia rangaistussäännökset ovat perusteltuja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamiseksi. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden määritelmään kuuluu, että jokaisella on oikeus itse päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään edellyttäen, ettei tämä loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²² Seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa pornografisen syvävääreännöksen väärinkäyttötilannetta voidaan havainnollistaa seuraavan tapahtumakulun kautta, jonka *Kugler – Pace* on muotoillut esimerkkinä pornografisten syvävääreännösten väärinkäytöstä:

Kuvittele, että A on B:n ystävä. B löytää A:sta joukon valokuvia verkosta. B ottaa valokuvat ja käyttää sovellusta yhdistääkseen A:n kasvot pornografiseen videoon. Tässä lopullisessa videossa A:n kasvot näyttäytyvät alastoman naisen kehossa, joka on sukupuoliyhteydessä miehen kanssa. Alastoman naisen keho kokonaisuudessaan on nähtävillä videolta. Samoin A:n kasvot ovat myös selvästi tunnistettavissa videolta. B lataa videoon julkisesti verkkoon, ja hän mainitsee sen yhteydessä A:n etu- ja sukunimen. Vaikka kyseinen video on väärennetyksi julkaistu, katsoja ei pysty helposti tunnistamaan sitä muokatuksi. B ei ilmoita videota väärennetyksi julkaisun yhteydessä.²³

On kenties yllättävää, että vaikka seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuville loukkauksille on tyypillistä se, että ne voidaan tehdä hyvin monenlaisella tavalla, nykyinen RL 20 luvun seksuaalirikossääntely painottuu seksuaalista itsemääräämisoikeutta fyysisesti loukkaaviin tekoihin eikä se siksi kunnolla sovellu pornografisen syvävääreännöksen väärinkäyttötilanteisiin.²⁴ Tilanne saattaa kuitenkin pian muuttua 20 luvun

²⁰ EPRS 2021, s. 24 ja Kalf 2019. Seksuaalisen väkivallan määritelmä on sangen laaja; Maailman terveysjärjestö (WHO) määrittelee seksuaalisen väkivallan ”miksi tahansa seksuaaliseksi teoksi, yritykseksi seksuaaliseen tekoon, epätoivotuksi seksuaaliseksi kommentiksi tai lähestymiseksi sekä henkilön seksuaalisuuden laittomaksi myymiseksi tai seksuaalisuuteen kohdistetuksi pakottamiseksi kenen tahansa henkilön toimesta riippumatta tämän suhteesta uhriin, missä tahansa asetelmassa, mukaan lukien mutta ei poissulkien kotia tai työpaikkaa. Pakottaminen voi käsittää eriasteista voimankäyttöä, psykologista pelottelua, kiristämistä tai uhkailua fyysisesti tai henkisesti. Seksuaalista väkivaltaa voi myös tapahtua, jos sen kohde ei ole pystynyt antamaan suostumustaan esimerkiksi päihtymyksen, nukkumisen tai henkisen esteen vuoksi.” Ks. World Health Organization 2012, s. 2.

²¹ Boucht – Frände 2019, s. 36.

²² HE 6/1997 vp, s. 161 ja Piha 2022, s. 23.

²³ Kyseessä on esimerkkitalanne kyselytutkimukseen koskien amerikkalaisväestön asenteita syvävääreännöksiin sekä sääntelyn tarpeita. *Kugler – Pace* 2021, s. 636–637.

²⁴ HE 13/2022 vp, s. 40.

kokonaisuudistuksen myötä, jolla pyritään selkeyttämään ja johdonmukaistamaan seksuaalirikoslainsäädäntöä.²⁵ Esimerkiksi pakottaminen seksuaaliseen tekoon korvattaisiin säännöksellä seksuaalisesta kajoamisesta, seksuaalisen ahdistelun rangaistavuus laajenisi myös muihin kuin koskettelutekoihin sekä seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen säädettäisiin uutena seksuaalirikoksena rangaistavaksi. Keskeisistä seksuaalirikoksista säädettäisiin myös törkeät tekomuodot.²⁶ Sääntelyssä otettaisiin nykyistä paremmin huomioon se, että myös sellaiset seksuaaliset teot, joissa ei ole sukupuoliyhteyttä, voivat olla huomattavan vakavia.²⁷

1.3 Tutkimuskysymykset, tavoite ja rajaukset

Tässä tutkielmassa tarkastellaan syvävääreännösten väärinkäyttöön liittyvää moitittavuutta erityisesti niiden nykyisellään yleisimmän haitallisen käyttötarkoituksen eli ilman uhrin suostumusta valmistetun ja levitetyn syväväärennetyt pornografian viitekehysessä. Tarkoituksena on tutkia väärinkäyttöön liittyvää sosiaalista kontrollia siten kuin se voi konkretisoitua sekä hallinnollisina sanktioina että rikosoikeudellisina rangaistuksina nykyisellään ja tulevaisuudessa. Keskiössä ovat tilanteet, joissa rikoksen- tai väärintekijä valmistaa, esittää, levittää tai uhkailee esittävänsä tai levittävänsä pornografisen syvävääreännöksen, johon toisen henkilön kasvot on liitetty valokuvia yhdistelemällä. Tutkimuskysymyksinä on siten selvittää uhrin näkökulmasta:

- 1) Millaisia hallinnollisia sanktioita ja rikosoikeudellisia rangaistuksia pornografisia syvävääreännöksiä koskeva nykyinen sosiaalinen kontrolli käsittää?
- 2) Millä tavoin NKV-direktiiviehdotuksen pornografisia syvävääreännöksiä koskeva sääntely sekä rikoslain 20 luvun seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus voisivat muuttaa nykyistä seuraamussääntelyä?

Tutkielman tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva syväväärennettyä pornografiaa koskevasta sosiaalisesta kontrollista tarkastelemalla rikoksen- tai väärintekijään kohdennettavissa olevia hallinnollisia sanktioita ja rikosoikeudellisia rangaistuksia väärinkäytön tilanteissa. Sosiaalinen kontrolli viittaa käsitteellisesti yhteiskunnan kontrolli- ja kriminaalipolitiikan toteuttamiseen, joka voi pehmeimmillään näyttäytyä yksilön laajana toimintavapautena, joissain moitittavuuden tapauksissa hallinnollisina sanktioina sekä ankarimmillaan rikosoikeudellisina

²⁵ HE 13/2022 vp, s. 40.

²⁶ HE 13/2022 vp, s. 1.

²⁷ HE 13/2022 vp, s. 97.

rangaistuksina.²⁸ Väärinkäytön tilanteet eli tarkasteluhorisontti koskee syvävääreännöksen 1) valmistamista, 2) esittämistä tai levittämistä sekä 3) esittämisellä tai levittämisellä uhkailua. Selvytyden vuoksi todettakoon, että esittäminen viittaa syvävääreännöksen näyttämiseen toiselle siten, ettei tämä saa sisältöä haltuunsa esimerkiksi suoratoistopalvelua hyödyntämällä, kun taas levittäminen tarkoittaa sisällön luovuttamista toiselle siten, että tämä saa sitä haltuunsa tiedostona. Seuraamussääntelyllä, johon uhri voi nojata, tarkoitetaan tässä tutkielmassa laajasti syvävääreännösten kontekstiin nähden keskeisiä rikosoikeudellisia rangaistuksia ja hallinto-oikeudellisia sanktioita, joihin saatetaan myös viitata yleisesti seuraamuksina. Pornografisista syvävääreännöksistä saatetaan myös käyttää käsitettä 'syvävääreennetty pornografia' synonyyminä. Väärinkäyttöön liittyvä moitittavuus tulee ymmärtää tässä tutkielmassa sekä rikosoikeudellisena rankaisemisena että hallinto-oikeudellisen sanktion määräämisena.

Koska jokaisen syvävääreännöksen elinkaareen liittyy useita toimijoita, on tässä tutkielmassa päädytty rajaamaan keskeisen seuraamussääntelyn tarkastelu uhrin näkökulmaan. Tätä voidaan perustella ensinnäkin sillä, että pornografisten syvävääreännösten ollessa yleisin syvävääreännösteknologian väärinkäytön tapa sekä seuraamussääntelyn ollessa uhrin kannalta usein epäselvää²⁹ on tärkeää pyrkiä saavuttamaan parempi ymmärrys uhrin muuttuvasta oikeusasemasta. Toiseksi kaikkien pornografisiin syvävääreännöksiin liittyvien toimijoiden näkökulmia on mahdotonta ottaa huomioon tutkielman tilarajauksen puitteissa. Syvävääreännöksen elinkaareen liittyviä toimijoita voivat pornografista materiaalia käsittävällä syvävääreännöksellä olla esimerkiksi syvävääreännöksen tekijä, sisällöllä kuvattu henkilö tai uhri, syvävääreännösteknologian tarjoaja, alkuperäisen videon näyttelijät, alkuperäisen videon tekijänoikeuden haltijat, alusta, jolla videota levitetään sekä alustan käyttäjät.³⁰

Epäsiveellisten eli pornografisten julkaisujen rangaistavuus on suomalaisen oikeushistorian saatossa pysynyt suhteellisen muuttumattomana. *Jyränki* kuvaa osuvasti, kuinka ”pornografian sääntelyhistoria on viime kädessä moraalisen arvostelman historiaa”, sillä keskeisiltä osin muutokset ovat koskeneet sensuurista luopumista siveellisyyttä koskevien moraalikäsitteiden muututtua sallivammiksi viime vuosisadan loppua kohden.³¹ Nykyisellään pornografiset julkaisut ovat pääsääntöisesti sallittuja, jos ne eivät käsitä lapsi-, eläin- tai väkivaltapornografiaa. Tämä mielessä pitäen sellaiset syvävääreännökset, jotka käsittävät

²⁸ Ks. esim. Kiiski 2011, s. 14.

²⁹ EPRS 2021, s. 50.

³⁰ EPRS 2021, s. 48–49.

³¹ Jyränki 2007, s. 97–98.

missään muodossa näitä kiellettyjä pornografian lajeja, ovat melko yksiselitteisesti rangaistavia voimassa olevan rikoslain perusteella ja siten rajattuja tämän tutkielman tarkasteluhorisontin ulkopuolelle. Sen sijaan tämän tutkielman keskiössä ovat sellaiset rangaistavuuden tulkinnanvaraisuutta aiheuttavat tilanteet, jossa täysi-ikäistä yksilöä koskeva valokuvamateriaali liitetään olemassa olevaan lailliseen pornografiseen julkaisuun hyödyntämällä koneoppivaa tekoälyä. Näin ollen tutkielman ulkopuolelle rajautuvat myös heikkolaatuiset audiovisuaaliset väärennökset eli niin niin sanotut heikko- tai halvaväärennökset (*cheap- tai shallowfakes*), jotka valmistetaan alkeellisia muokkaustekniikoita käyttäen.³²

1.4 Teoreettiset lähtökohdat ja keskeinen aineisto

Lähtökohtaisesti tämän tutkielman ote on pääpiirteittäin lainopillinen, sillä tutkimuskohteena ovat oikeusnormilauseet ja pyrkimyksenä on sen selvittäminen, millaiset syväväärennösten väärinkäyttöön lukeutuvat teot voivat täyttää rikostunnusmerkistöjä tai johtaa hallinnollisiin sanktioihin.³³ Tutkielman näkökulmaa voidaan kuvailla sekä hallinto- että rikosoikeudellisena, sillä huomio kiinnittyy sekä yleisen tietosuoja-asetuksen mukaisiin hallinnollisiin sanktioihin että rikosoikeudellisiin rangaistuksiin väärinkäyttötilanteissa. Hallinto-oikeudellinen näkökulma on tarpeellinen osa tutkielmaa, sillä henkilötietojen käsittely ja yksilön tietosuoja ovat korostuneesti esillä läpi syväväärennösten elinkaaren ja tietosuojaloukkausten konkretisoitumisessa joko hallinnollisina sanktioina tai rikosoikeudellisina rangaistuksina esiintyy tulkinnanvaraisuutta. Pääasiassa pornografisten syväväärennösten väärinkäytön moitittavuuden selvittämisessä näkökulma on kuitenkin rikosoikeudellinen ja painopiste on rikoslainopissa, jonka tehtäväksi on perinteisesti määritelty rikosoikeudellisten säännösten tulkinta ja systematisointi. Rikoslainoppi mahdollistaa tulkintasuositusten esittämisen syväväärennösten rangaistavuudesta sekä auttaa myös paremmin hahmottamaan seksuaalirikoslainsäädännön meneillään olevaa muutostilaa.³⁴

Syväväärennösten oikeustieteellinen tutkimus tarvitsee tuekseen sekä asianmukaista oikeudenalarajat ylittävää tietoa että poikkitieteellistä ymmärrystä. Syväväärennösten ymmärtäminen puhtaasti oikeudellisesti ei nimittäin riitä; *Koulun* tavoin voidaan todeta, ettei

³² Ciancaglini ym. 2020, s. 55.

³³ Ks. lainopista esim. Hirvonen 2011, s. 24–25.

³⁴ Tolvanen 2015, s. 4–5.

vastauksia digitalisaatioteemojen oikeustieteelle asettamiin haasteisiin voida löytää tukeutuen pelkästään oikeustieteen tutkimustraditioon.³⁵ Apua syvävääreännöksen valmistamisen hahmottamiseen on siten käytännössä etsittävä tietojenkäsittelytieteen tekoälyn tutkimuksen koneoppimisen osa-alueelta. Syvävääreännösten tarkastelu puolestaan hyötyy suuresti tutkimustiedosta koskien väärän tiedon leviämistä ja sen vaikutuksia verkossa nykyisellään, johon vastauksia tarjoaa erityisesti mediatutkimus. Voidaan katsoa, että syvävääreännösten tutkiminen toteutuu parhaiten osana oikeustieteen uudehkoa aihepiiriä eli oikeuden ja digitalisaation tutkimusta, jolle on tyypillistä oikeudenala- ja tieteenalarajat ylittävä laaja-alainen lähestymistapa uusien oikeudellisten ilmiöiden hahmottamiseksi.³⁶ Tutkittaessa syvävääreännöksiä tämä lähestymistapa on hyödyllinen ja tämän tutkielman lähtökohta, sillä se auttaa muodostamaan kokonaiskuvaa ja palvelemaan tieteidenvälisyyden tarpeita tavalla, jolla esipragmaattisiin digitalisaatioon liittyviin kysymyksiin voidaan ottaa kantaa.³⁷

Tämän tutkimusaiheen valinnan alkuperäinen innoitus pohjautuu Nature Crime Science -lehdessä julkaistuun *Caldwell – Andrews – Tanay – Griffinin* ”AI-enabled future crime” -tutkimusyhteenvedoon, jossa syvävääreännösteknologian väärinkäyttö katsottiin suuririskisimmäksi tekoälyn mahdollistamaksi tulevaisuuden rikollisuuden muodoksi.³⁸ Tutkielman primäärit kirjallisuuslähteet syvävääreännösten väärinkäyttöä koskien ovat sekä Euroopan parlamentin tutkimuspalvelun ”Tackling deepfakes in European policy” -tutkimus että *Ciancaglioni ym.* laatimaa tutkimus tekoälyn haitallisesta käyttötavoista.³⁹ Suurin osa tutkimuksen lähteistä on kuitenkin pääosin suomalaista oikeustieteellistä kirjallisuutta ja lain esityöaineistoa. Seuraamussääntelyn tulevaisuuden hahmottamiseksi on luonnollisesti nojattu ennen kaikkea NKV-direktiiviehdotukseen pornografisia syvävääreännöksiä koskevaan sääntelyyn sekä seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta koskevaan hallituksen esitykseen HE 13/2022. Mainitsemisen arvoista on lisäksi, että syvävääreännöksiä on tutkittu paljon angloamerikkalaisessa oikeuskirjallisuudessa, jonka osalta erityisesti Danielle Citronin

³⁵ Koulu 2018, s. 864. Syytä lienee kuitenkin tuoda esille, että rikoslainsäädäntö on rakennettu teknologianeutraalille pohjalle eli varsinaisesti teon rangaistavuuden osalta ei lähtökohtaisesti ole esimerkiksi merkitystä sillä, millä teknisellä välineellä rikoksia toteutetaan. Ks. esim. Kallioniemi 2022, s. 39.

³⁶ Koulu 2018, s. 842 ja 854.

³⁷ Koulu 2018, s. 864–865.

³⁸ Caldwell – Andrews – Tanay – Griffin 2020, s. 6–7.

³⁹ Kyse on Trend Micro Researchin, UNICRI:n sekä Europolin kyberrikollisuuskeskus EC3:n varteenotettavasta yhteistutkimuksesta ”Malicious Uses and Abuses of Artificial Intelligence” (2020).

ja Robert Chesneyn artikkelia ”Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security” voidaan pitää eräänä tutkimusaihepiirin merkkityönä.⁴⁰

1.5 Tutkielman rakenne

Luvussa 2 tarkastellaan syvävääreännöksiä ilmiönä paneutumalla niiden valmistamiseen, väärinkäyttötapausten esiintyvyyteen sekä haittoihin vaikutuksineen. *Luvussa* tuodaan esille, kuinka syvävääreännösten valmistaminen vaatii runsaasti tekoälylle syötettävää dataa, jotta se oppisi valmistamaan uskottavia vääreännöksiä. Syvävääreännösten väärinkäytön osalta voidaan huomata yhtäältä, kuinka seksuaalipainotteista syvävääreännösten käyttö nykyään on sekä toisaalta, miten laaja-alaista väärinkäyttö voi olla niin päämääriltään kuin haitallisilta vaikutuksiltaan. *Luvussa 3* käsitellään voimassa olevan lainsäädännön mukaisia seuraamuksia pornografisen syvävääreännöksen väärinkäytöstä uhrin näkökulmasta. *Luvussa* käy ilmi, kuinka tietosuojasääntelyllä on oleellinen merkitys syvävääreännösten väärinkäytön moitittavuudessa. Rikosoikeudellisesti väärinkäytöstä voidaan puolestaan rangaista kunnianloukkausrikoksena, kun kyse on levittämisestä tai esittämisestä. Kun tekijä taas uhkailee syvävääreännöksen levittämisellä tai esittämisellä, tulee kyseeseen tekijän vaatimuksista riippuen teon rangaistavuus kiristysrikoksena, pakottamisena tai pakottamisena seksuaaliseen tekoon. *Luvussa 4* paneudutaan NKV-direktiiviehdotuksen pornografisia syvävääreännöksiä koskevan sääntelyn sisältöön. Pornografisten syvävääreännösten väärinkäyttöön liittyen oleellinen tarkastelun kohde on ehdotuksen 7 artiklan manipuloidun sisällön levittämistä koskevat kriminalisoinnit. *Luvussa 5* käsitellään kansallista rikoslain 20 luvun seksuaalirikoksia koskevaa kokonaisuudistusta. Syvävääreännettyä pornografiaa koskien esiin nousevat kriminalisoinnit seksuaalisesta kajoamisesta, seksuaalisesta ahdistelusta sekä seksuaalisen kuvan laittomasta levittämisestä. *Luvussa 6* esitetään tutkielman johtopäätökset.

2 SYVÄVÄÄRENNÖSTEN VÄÄRINKÄYTTÖ ILMIÖNÄ

2.1 Syvävääreännösteknologian saatavuus

Yleisesti ottaen syvävääreännöksen valmistaminen perustuu tekoälyn koneoppimiseen, joka on puolestaan yksi tekoälyn toteutusmenetelmien luokista. Käytännössä kuitenkin valmistaminen

⁴⁰ Citron – Chesneyn tutkimus on yleisimpiä lähdeviittauksia syvävääreännöksiä käsittelevissä oikeustieteellisissä tutkimuksissa. Ks. esim. Riekkinen, Juhana, Sähköiset todisteet rikosprosessissa: Tutkimus tietotekniikan ja verkkoyhteiskuntakehityksen vaikutuksista todisteiden linkaareen. Alma Talent Oy 2019 sekä EPRS 2021, s. 49.

ei vaadi erityisosaamista syvävääreennösteknologiasta ja miltei kuka tahansa voi valmistaa tai valmistuttaa syvävääreennöksen eli siihen liittyvä tekninen osaaminen on kierrettävissä. Ilmiönä kyse on siitä, että kun teknologian käyttäminen ei vaadi erityisen niukkoja resursseja, sillä on tapana yleistyä kaikkien saataville eli teknologia niin sanotusti demokratisoituu. Syvävääreennösten valmistamisen osalta keskeisenä resurssina toimii data- eli oppimisaineisto, kuten digitaalisessa muodossa esitetty kuva ja puhe, joka voi olla hyvinkin helposti kerättävissä esimerkiksi sosiaalisesta mediasta tai muilta verkkoalustoilta.⁴¹ Tämän aineiston avulla syvävääreennös voidaan valmistaa tai valmistuttaa ilman erityisempää teknistä ymmärrystä hyödyntämällä erilaista, yleisesti tarjolla olevaa syvävääreennösteknologiaa.

Vaihtoehdot syvävääreennöksen valmistamiseen ovat alati monipuolistuvia. Ensinnäkin syvävääreennösteknologia voi tarkoittaa erilaisia työkaluja, jotka ovat osin avoimeen lähdekoodiin perustuvia eli käyttäjän vapaasti muokattavissa sekä saatavilla muun muassa keskustelufoorumeilta tai ostettavissa verkon pimeillä kauppapaikoilla. Toiseksi syvävääreennösteknologiaksi voidaan lukea tietokoneella tai älylaitteella käytettävät kuvan- ja videomuokkaussovellukset, joita käyttämällä henkilöiden kasvoja sekä ääntä voidaan manipuloida. Kolmanneksi syvävääreennösteknologia voi perustua kaupalliseen tai henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettuihin ohjelmistoihin, joita suuret ohjelmistoyritykset tarjoavat. Neljäntenä vaihtoehtona valmistaminen voidaan ulkoistaa alustapalvelulle, joka valmistaa syvävääreennöksen palvelun käyttäjälle. Tämä valmistusvaihtoehtojen kirjavuus huomioiden on arveltu, että syvävääreennösteknologian yleistyessä näiden vääreennösten luomisen kynnys tulee madaltumaan, mikä vuorostaan tulee väistämättä samalla lisäämään niiden käyttöä haitallisiin käyttötarkoituksiin.⁴² Käsittelen seuraavaksi tekoälyn ja koneoppimisen merkitystä syvävääreennösten valmistamisessa.

2.2 Tekoälyn ja koneoppimisen hyödyntäminen syvävääreennösten valmistamisessa

Tekoälylle ei ole yhtä kaiken kattavaa määritelmää, josta vallitsisi yksimielisyyttä. Sen sijaan tekoälyä käytetään usein käsitteenä viitattaessa laajaan kirjoon erilaisia teknologioita, jotka heijastelevat viimeaikaista teknologista kehitystä.⁴³ Tästä käsitteellisestä laajuudesta

⁴¹ Citron – Chesney 2019, s. 1762–1763. Ks. myös Ciancaglini ym. 2020, s. 56.

⁴² Ciancaglini ym. 2020, s. 55.

⁴³ Juridisessa kontekstissa tekoälyn määritelmän laajuus voi aiheuttaa päänvaivaa oikeusoppineille – Euroopan perusoikeusvirasto tuokin humoristiseen sävyyn tekoälyraportissaan ilmi, kuinka Alankomaiden julkinen hallinto oli tiedustellut suurelta joukolta juristeja tekoälyn määritelmää eikä kukaan ole toistaiseksi osannut antaa vastausta. Ks. European Union Agency for Fundamental Rights 2020, s. 19.

huolimatta tekoälyä voidaan kuvailla tietokoneiden ohjelmointina sellaisten toimintojen tekemiseen, joita voidaan ihmisten tekeminä sanoa edellyttävän ”älykkyyttä”.⁴⁴ Tähän määritelmään katsottuna tekoälypohjaiset järjestelmät voivat olla ensinnäkin puhtaasti ohjelmistoperusteisia järjestelmiä, jotka toimivat virtuaalisessa ympäristössä. Näin ymmärrettynä tekoälyä edustavat esimerkiksi virtuaaliavustajat, kuva-analyysi ohjelmistot, hakukoneet sekä puheen- ja kasvojen tunnistusjärjestelmät. Toiseksi, kun tekoäly upotetaan fyysiseen laitteistoon, kehittyneet robotit, itseohjautuvat autot, dronit sekä erilaiset esineiden internetin sovellukset voidaan lukea vastaavasti tekoälypohjaisiksi järjestelmiksi.⁴⁵ Toistaiseksi tekoälyn käyttö rajoittuu vain kapeisiin sovelluksiin, joissa se usein suoriutuu ihmistä paremmin yksittäisissä tehtävissä.⁴⁶

Jotta tekoälyjärjestelmää voidaan ylipäänsä pitää älykkäänä, sillä tulee olla kyky oppia virheistään.⁴⁷ Tarvitaan toisin sanoen tietokoneohjelma, jolla on kyky oppia eli parantaa suoritustaan menneisyydestä kerätyn aineiston eli kokemuksen perusteella.⁴⁸ Tekoälyjärjestelmien viitekehityksessä tällaista oppimista kutsutaan koneoppimiseksi, jolla tarkoitetaan monenlaisia tapoja, joilla järjestelmä voi oppia syötedatasta sen sijaan, että sen päätöspolut määriteltäisiin valmiiksi.⁴⁹ Käytännössä oppiminen perustuu siihen, että koneoppimisjärjestelmää opetetaan tekemään päätöksiä antamalla järjestelmälle toistuvasti dataa eli syötteitä ja säätämällä päätösmallia, kunnes järjestelmä antaa halutun lopputuloksen. Järjestelmä oppii syötteiden piirteistä ja perustaa niiden pohjalta päätöksiä tai tulkintoja.⁵⁰

Aivot ovat tekoälyn kehittämisen alkuperäinen inspiraatio, mistä johtuen monet tekoälysovellukset syvävääreännökset mukaan lukien perustuvat neuroverkkopohjaisiin koneoppimismalleihin.⁵¹ Näiden mallien toimintaa voidaan vuorostaan tarkemmin kuvailla syväoppimisena, jossa tekoäly oppii abstraktioiltaan lisääntyvien piirteiden tasoja siten, että ihmisen panos on mahdollisimman pieni.⁵² Syvävääreännösten kaltaisessa synteettisen median

⁴⁴ Sanottakoon, että vaikka tekoälyn määrittelyminen älykkyyden kautta on suhteellisen yleistä, sitä voidaan silti kritisoida ihmiskeskeiseksi ja epämääräiseksi: Alpaydinin mukaan tietokoneen kuvaileminen ”tekoälykkäänä” on yhtä lailla omituista kuin autolla ajamisen kuvaileminen ”tekojuoksemisena”. Ks. Alpaydin 2021, s. 228 sekä Traficom 2021, s. 1.

⁴⁵ European Union Agency for Fundamental Rights 2020, s. 19.

⁴⁶ Traficom 2021, s. 1.

⁴⁷ Alpaydin 2021, s. 32.

⁴⁸ Alpaydin 2021, s. 40.

⁴⁹ Traficom 2021, s. 1.

⁵⁰ Traficom 2021, s. 2.

⁵¹ Traficom 2021, s. 2 ja Alpaydin 2021, s. 34–35.

⁵² Alpaydin 2021, s. 128.

valmistamisessa keskeisessä osassa ovat tavallisesti joko niin sanotut generatiiviset kilpailulliset verkostot (Generative Adversarial Networks; GANs) tai vähemmän kehittyneemmät autoenkoodaavat verkostot (autoencoders). Näiden toimintaa on hieman syytä seuraavaksi avata.

Generatiivisissa kilpailullisissa verkostoissa on kyse kahdesta keskenään kilpailevasta neuroverkosta, joiden vuorovaikutuksen seurauksena tekoäly oppii valmistamaan vakuuttavan oloista materiaalia riippumatta syötteiden, kuten äänen tai kuvien, alkuperäisestä muodosta.⁵³ Tämä syväväärentösten valmistustekniikka perustuu asetelmaan, jossa generaattoriksi kutsuttu verkosto on opetettu tuottamaan ”väärää” tapauksia satunnaisesta syötteestä, kun taas diskriminaattoriksi opetettu verkosto pyrkii vuorostaan erottamaan nämä väärät tapaukset aidoista. Tämän kilpailun seurauksena molemmat verkostot oppivat paremmiksi kehämäisessä prosessissa: sitä mukaa kun generaattorin väärät tapaukset jäävät diskriminaattorin havaitsematta, diskriminaattori kehittyy paremmaksi tunnistamaan väärää tapauksia, mikä vuorostaan pakottaa generaattoria kehittymään paremmaksi väärentämisessä ja niin edelleen.⁵⁴ Kuvia tai videota käsittävän aineiston avulla GAN-tekniikkaa käyttämällä voidaan valmistaa uusia synteettisiä kuvia tai videota, jotka jäljittelevät opetusmateriaalina käytettäviä alkuperäisiä kuvia kuitenkin olematta niitä.⁵⁵ Vastaavasti GAN-tekniikkaa voidaan hyödyntää äänen väärentämiseen esimerkiksi käyttämällä sosiaalisen median alustoilta löytyvää henkilön puhetta. Tässä tapauksessa väärennöksessä esiintyvän henkilön puhetta voidaan muuttaa yhdistelemällä sanoja sillä lopputuloksella, että tuotettu puhe saattaa kuulostaa äärimmäisen aidoilta.⁵⁶

Autoenkoodaavat verkostot eli autoenkooderit ovat neuroverkkojen laji, jossa enkooderiksi kutsuttu verkko pakkaa sille syötetyn kuvan, minkä jälkeen dekooderiksi kutsuttu verkko rekonstruoi kuvan uudella tavalla. Syväväärentöksen valmistamisessa käytetään kahta autoenkooderia, joista kumpaakin opetetaan kuva-aineiston pohjalta. Oppimisen aikana yksi enkoodereista havaitsee ja oppii yhtäläisyyksiä kahden eri valokuvissa esiintyvän kasvon välillä ja pelkistää niissä havaitsemiaan yhteisiä piirteitä esimerkiksi silmien, nenän ja suun asentoihin. Käytännössä siis autoenkooderit keräävät tietoa kasvojen piirteistä eri kuvista ja käyttävät tätä tietoa luodakseen kuvia erilaisilla kasvojen piirteillä. Mikäli kuitenkin tällaisia luotuja

⁵³ Ciancaglini ym. 2020, s. 54.

⁵⁴ Alpaydin 2021, s. 219.

⁵⁵ Ciancaglini ym. 2020, s. 54.

⁵⁶ Ciancaglini ym. 2020, s. 55.

uudenlaisia kasvoja halutaan hyödyntää synteettisesti luodussa videomateriaalissa, luodut kasvojen piirteet on sisällytettävä jokaiseen kuvaruutuun erikseen.⁵⁷

On syytä korostaa, että syvävääreännösten valmistamisessa käytettävä data-aineisto käsittää lähes poikkeuksetta henkilötietoja. Henkilötietojen käsittelyllä voidaan katsoa olevan oleellinen rooli kunkin syvävääreännöksen valmistamisessa sekä valmistusohjelmiston kehittämisessä. Näin ollen lähtökohtaisesti yleinen tietosuoja-asetus soveltuu syvävääreännöksiin, kun niitä valmistetaan, esitetään tai levitetään.⁵⁸ Käsittelen tarkemmin uhrin tietosuojan loukkausten perusteella kohdistettavissa olevia seuraamuksia myöhempanä *alaluvussa 3.1*.

2.3 Väärinkäyttötapausten esiintyvyys

Ensimmäiset syvävääreännösten sovellukset nousivat esiin pornografisessa kontekstissa vuoden 2017 lopulla, kun julkisuudessa tunnettujen naispuolisten henkilöiden kasvoja sisällytettiin seksivideoihin ilman heidän suostumustaan.⁵⁹ Ilmiö sai alkunsa, kun anonyymi Reddit-alustan käyttäjä julkaisi videoita julkisuuden henkilöistä, kuten Taylor Swiftistä, Scarlett Johanssonista, Aubrey Plazasta, Gal Gadot’sta ja Maisie Williamsista liittämällä heidän kasvonsa pornografisissa elokuvissa esiintyvien näyttelijöiden kasvojen tilalle. Vaikka nämä videot poistettiin nopeasti, tieto syvävääreännösten levisi nopeasti mediaan ja julkiseen keskusteluun, mikä johti edelleen syvävääreännösten laajempaan leviämiseen ympäri verkkoa.⁶⁰ Sittemmin syvävääreännökset ovat vakiinnuttaneet asemansa osana verkkosisältöjä ja nykyisellään tyypillisimmät haitallisiksi katsotut syvävääreännökset käsittävät juurikin seksuaalista kuva- tai videomateriaalia, joissa uhri – 90–95 prosentissa tapauksista nainen⁶¹ – on asetettu enemmän tai vähemmän vakuuttavalla tavalla osaksi pornografista videota.⁶² Tällaiset pornografiset syvävääreännökset koskevat nykyiselläänkin ensisijaisesti julkisuuden henkilöitä ja toissijaisesti yksityishenkilöitä⁶³ sekä ne ovat saatavilla pääasiassa niille

⁵⁷ Alpaydin 2021, s. 217–218; Ciancaglini ym. 2020, s. 54 ja EPRS 2021, s. 7–8.

⁵⁸ EPRS 2021, s. 38–39.

⁵⁹ EPRS 2021, s. 30.

⁶⁰ Ciancaglini ym. 2020, s. 53. Deepfake-ilmiön synnyttäneen skandaalin jälkeen Reddit kielsi väärennetyn pornografian vuoden 2018 alussa. Ks. Ciancaglini ym. 2020, s. 64.

⁶¹ NGO WITNESS -yhdistyksen mukaan syvävääreännökset voidaan katsoa nykyisen tilanteen perusteella sisäänrakennetusti sukupuolittuneiksi (*gendered by design*), sillä syvävääreännöksiä varten tarvittava teknologia on yksinomaan ohjelmoitu naisen keholle. Ks. EPRS 2021, s. 24.

⁶² EPRS 2021, s. 45.

⁶³ Kugler – Pace 2021, s. 623. Tilannetta voinee selittää sillä, että julkisuuden henkilöihin kohdistuva huomio on korkeammalla tasolla verrattuna yksityishenkilöihin sekä heistä voi olla enemmän saatavilla olevaa aineistoa syvävääreännöksen valmistamista varten.

omistetuilta verkkosivuilta ja joissain tapauksissa myös yleisiltä aikuisviihdesivustoilta.⁶⁴ Kaiken kaikkiaan syväväärennetty pornografia voidaan ymmärtää ilman yksilön suostumusta levitetyn pornografian (*nonconsensual pornography*) uutena muotona, jota käsitellään tarkemmin jäljempänä *alaluvussa 2.5*.⁶⁵

Siinä missä ilman uhrin suostumusta valmistettu ja levitetty syväväärennetty pornografia on yleisin väärinkäytösten muoto, ilmoitettuja tai havaittuja väärinkäyttötapauksia on kuitenkin tällä hetkellä melko vähän. Moni laajalle levinneistä syväväärennöksistä on lisäksi luotu tarkoituksella levittää tietoisuutta syväväärennösten olemassaolosta ja riskeistä parodiana tai satiirina. Tällaisista syväväärennöksistä esimerkkeinä voidaan mainita entisestä Yhdysvaltain presidentti Barack Obamasta tehty syväväärennös huhtikuussa 2018 sekä nykyisen Metan (entinen Facebook) toimitusjohtaja Mark Zuckerbergistä tehty vastaavanlainen video kesäkuussa 2019.⁶⁶

Synteettisenä mediana syväväärennökset voivat käsittää muokatun video- tai kuvamateriaalin lisäksi ääntä, jota on hyödynnetty tiedettävästi muutamaa otteeseen. Toistaiseksi tunnetuin tapaus koskee vuonna 2019 toteutettua toimitusjohtajapetosta, jossa tekijä oli syväväärennösteknologiaa käyttämällä imitoinut Iso-Britanniaan sijoittautuneen sähköyhtiön toimitusjohtajaa ja pyytänyt onnistuneesti siirtämään yhtiön varoja 200 000 punnan edestä unkarilaiselle pankkitilille.⁶⁷ Kyse saattoi olla laajamuotoisemmasta huijauskokonaisuudesta, sillä samoihin aikoihin tietoturvayritys Symantec raportoi Britannian tapauksen lisäksi kolmesta vastaavasta tapauksesta, joissa joko toimitusjohtajaa tai yrityksen talousasioista vastaavaa henkilöä esittämällä pyydettiin vastaavanlaisten tilisiirtojen tekemistä.⁶⁸

Syväväärennöksiä on myös käytetty välineinä informaatiovaikuttamisessa eli toiminnassa, jolla pyritään järjestelmällisesti vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, ihmisten käyttäytymiseen ja päätöksentekijöihin sekä sitä kautta yhteiskunnan toimintakykyyn. Vaikuttamisen keinoja ovat esimerkiksi väärin tai harhaanjohtavien tietojen levittäminen ja painostaminen sekä sinänsä oikean tiedon tarkoitushakuinen käyttö. Kyse on strategisesta toiminnasta, jonka tavoitteena on saada kohde tekemään itselleen haitallisia päätöksiä ja toimimaan omaa etuaan vastaan. Tämän

⁶⁴ Aider – Patrini – Caballi – Cullen 2019, s. 6.

⁶⁵ Šepec– Lango 2020, s. 118.

⁶⁶ Ciancaglini ym. 2020, s. 56–57.

⁶⁷ Kallioniemi 2022, s. 204 ja Ciancaglini ym. 2020, s. 57–58.

⁶⁸ Waddell, Kaveh – Kingson, Jennifer A., The coming deepfakes threat to businesses. Axios Media, Jul 19, 2019.

määritelmän mukaan informaatiovaikuttaminen on haitallista viestintää, jonka takana voivat olla valtiollinen toimija, ei-valtiollinen toimija, joka voi toimia myös tietoisesti tai tiedostamattaan jonkun valtion lukuun, yksilöt, erilaiset organisaatiot, järjestöt tai yhteenliittymät, mutta myös muut toimijat. Informaatiovaikuttamisella voidaan pyrkiä lietsomaan epäluottamusta sekä väestön keskuudessa että väestön ja viranomaisten välille.⁶⁹

Vähäisistä väärinkäyttötapauksista huolimatta syväväärengösten käytöstä informaatiovaikuttamisesta voidaan nostaa esille muutama havainnollistava esimerkki. Ensimmäinen näistä liittyy vuonna 2018 tapahtuneeseen syväväärengösepäilyyn Gabonissa, kun maassa levinnyt video presidentti Ali Bongo Ondibasta ja tämän ulkonäöstä oli herättänyt epäilyksiä, kun hän oli ollut poissa julkisuudesta useiden kuukausien ajan sekä hänen uskottiin olleen heikossa terveydentilassa tai jopa kuollut. Videota huhuttiin syväväärengökseksi ja sitä pidettiin osoituksena siitä, että maan hallitus peitteli presidentin todellista terveydentilaa. Tilanne eskaloitui lopulta Gabonin armeijan epäonnistuneeseen vallankaappaukseen. Toinen tapaus koskee Malesiassa vuonna 2019 levinnyttä syväväärengöstä, jossa poliittinen avustaja näyttäytyi tunnustavansa homoseksuaalisen suhteensa maan ministeriin sekä lavastustilannetta puhelusta, jossa ministeriä vaadittiin tutkittavaksi väitetystä korruptiosta.⁷⁰ Kolmannen esimerkin syväväärengöksistä informaatiovaikuttamisessa vuorostaan tarjoaa Ukrainan sota, jossa maan presidentti Volodymyr Zelenskyyistä levitettiin maaliskuussa 2022 syväväärengöstä, jossa hän oli käskevinään sotilaitaan laskemaan aseitaan.⁷¹

2.4 Syväväärengösten haitat ja vaikutukset

Syväväärengöksiä voidaan käyttää lukuisilla eri tavoilla, sillä pohjimmiltaan kyse on mediasisällöistä, joiden valmistaminen jättää paljon tilaa luovuudelle. Esittelen seuraavaksi, millaisia haittoja erityisesti pornografisten sekä yleisesti muunlaisten syväväärengösten levittämisellä voidaan saada aikaan jakamalla haitat psykologisiin, taloudellisiin ja sosiaalisten haittojen luokkiin.⁷² Korostettakoon tässä yhteydessä, että minkään yksittäisen syväväärengöksen leviäminen ei rajoitu vaikutuksiltaan pelkästään yksittäisiin haittoihin vaan

⁶⁹ Valtioneuvoston kanslia 2019, s. 16.

⁷⁰ Ciancaglini ym. 2020, s. 57. Malesian tapauksessa informaatiovaikuttaminen syväväärengöksellä onnistui, sillä sen seurauksena tekijä sai aikaan poliittista sekasortoa ja horjutti koalitiollahituksen asemaa.

⁷¹ Ks. Pyhtilä, Lasse, Mitä ovat deep fake -videot, joista Supo varoitti suomalaisia? ”Jos videon laatu on keho, hälytyskellojen pitäisi soida”, sanoo professori. Helsingin Sanomat 30.3.2022.

⁷² Haittoja voidaan luokitella myös esimerkiksi mainehaittoihin syväväärengöksessä esiintyvälle yksilölle sekä poliittisiin ja kansallisen turvallisuuden haittoihin. Ks. Kugler – Pace 2021 s. 613.

sen sijaan sen vaikutukset voivat olla laajalle ulottuvia. Esimerkiksi yksilöön kohdistettu syväväärännös voi aiheuttaa haittaa ryhmälle tai organisaatiolle, mikä puolestaan voi johtaa vakaviin haittoihin yhteiskunnan tasolla jo pelkästään tietoisuuden perusteella syväväärännöksen olemassaolosta, sen onnistuneesta kohdistamisesta tai kasautuneesta vaikutuksesta.⁷³

Kuten aiemmin todettu, syväväärennetty pornografia on tällä hetkellä ylivoimaisesti yleisin verkossa esiintyvien aidonoloisten tekoilyn avulla tuotettujen tekaistujen sisältöjen eli syväväärännösten tyyppi. Kyse tällaisessa sisällössä on tavallisesti sellaisesta aikuisviihteenä näyttäytyvästä synteettisestä mediasta, jossa henkilön A kasvot asetetaan autenttisisessa pornografisessa materiaalissa esiintyvän henkilön B kasvojen tilalle.⁷⁴ Vaikka tämäntyyppisessä aikuisviihteessä ei ole sinänsä mitään laitonta, sitä valmistetaan pääosin ilman siihen asetetun henkilön suostumusta, mikä voi sellaisenaan ja levitettynä nöyryyttää, alentaa tai hiljentää syväväärännöksen uhrin. Tekijän motiivina toiminnalle voi vuorostaan olla tarkoitus kiusata, kiristää, pelotella tai tahrata uhrin maine. Verkkoon levitettynä syväväärännökset voivat levitä hallitsemattomasti ja laaja-alaisesti sekä niiden poistaminen voi olla miltei mahdotonta, mikä edelleen lisää uhrin kokemaa henkistä kuormitusta. On joitain viitteitä siitä, että väestötasolla nämä ilman suostumusta valmistetut ja levitetyt pornografiset syväväärännökset koetaan äärimmäisen haitallisiksi ja niistä pitäisi rangaista riippumatta siitä ovatko ne merkitty selvästi syväväärännöksiksi vaiko eivät. Väärinkäytettynä syväväärennetty pornografia voidaankin ymmärtää uudenlaisena vakavia psykologisia haittoja käsittävänä seksuaalisen väkivallan muotona, jossa uhri esineellistetään asettamalla hänet virtuaalisesti luotuun seksuaaliseen kontekstiin.⁷⁵

Syväväärännösten väärinkäyttö voi käsittää taloudellisten haittoja, sillä rikollisella toiminnalla pyritään usein saavuttamaan nimenomaan taloudellista hyötyä. Tästä johtuen ensinnäkin voidaan todeta, että vaikutukset yksilön kiristämisessä seksuaalisella kuvamateriaalilla (*sextortion*⁷⁶) eivät välttämättä rajoitu vain psykologisiin haittoihin, sillä uhrin uhkaaminen pornografisen syväväärännöksen levittämällä saattaa koskettaa myös häneen sidoksissa

⁷³ EPRS 2021, s. 34.

⁷⁴ EPRS 2021, s. 48–49; Aider – Patrini – Caballi – Cullen 2019, s. 1 ja 6.

⁷⁵ EPRS 2021, s. 24 ja s. 30; s. 48–49; Kalf 2019; Šepec–Lango 2020, s. 121 sekä Kugler – Pace 2021, s. 618 ja s. 624.

⁷⁶ Ks. esim. Korpilahti – Kettunen – Nuotio – Jokela – Vuokko – Nummi 2019, s. 351. Vrt. myös Forss 2014, s. 135.

olevaa ryhmää tai organisaatiota, kuten perhettä tai työpaikkaa.⁷⁷ Toiseksi taloudelliset haitat voivat seurata syvävääreennösteknologian käytöstä identiteettivarkauksissa, kuten aiemmin *alaluvussa 2.3* mainitussa toimitusjohtajan imitointitapauksessa kävi ilmi. Kolmanneksi teknologiaa voidaan aiheuttaa taloudellista haittaa hyödyntämällä sitä tietojen kalastelussa tai sosiaalisessa manipuloinnissa esimerkiksi liikesalaisuuksien, salasanojen tai muun organisaation tärkeän tiedon huijaamiseksi. Neljänneksi syvävääreennösteknologialla voidaan väärinkäyttämällä voidaan toteuttaa erilaisia petoksia, pyrkiä manipuloimaan markkinoita tai aiheuttaa vahinkoa jonkin tietyn organisaation maineelle.⁷⁸

Syvävääreennöksistä johtuvat mahdolliset sosiaaliset haitat käsittävät mitä erilaisimpia riskejä, mutta niitä voidaan karkeasti kuvailla sosiaalisten ongelmien kärjistymisenä sekä yleisen luottamuksen heikentymisenä yhteiskunnassa. Ensinnäkin syvävääreennetyt pornografian kontekstissa voidaan yleisesti todeta, että koska teknologia on lähtökohtaisesti sukupuolittunutta naisia kohtaan, se kärjistää jo olemassa olevia sukupuolten välisen tasa-arvon puutteita sekä valtasuhteita. Uhrin kokema syvävääreennökseen liittyvä häpeän tunne voi myös lannistaa tätä osallistumaan julkiseen keskusteluun ja siten rapauttaa demokraattisen yhteiskunnan toimintaa etenkin, jos uhri on journalisti, poliitikko tai muu julkisessa asemassa toimiva henkilö.⁷⁹ Toiseksi syvävääreennösteknologialla voidaan tuottaa muun muassa vale uutisia, vääreennettyä todistusaineistoa oikeudenkäynteihin tai muuta tahallisesti levitettyä väärää tietoa eli disinformaatiota, jolla voidaan pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi julkiseen keskusteluun tai yleiseen mielipiteeseen sekä lisäämään yhteiskunnan polarisaatiota.⁸⁰ Kokonaisuudessaan syvävääreennösten yleistymisen ja niiden laadun parantumisen arvioidaan lopulta johtavan tilanteeseen, jossa luottamus audiovisuaalisiin sisältöihin heikentyy samoin kuin yhteiskunnassa vallitseva käsitys jaetusta todellisuudesta.⁸¹

⁷⁷ EPRS 2021, s. 30.

⁷⁸ EPRS 2021, s. 31.

⁷⁹ EPRS 2021, s. 24.

⁸⁰ EPRS 2021, s. 31–34.

⁸¹ Hybrid CoE 2021, s. 11; Kallioniemi 2022, s. 205; Ciancaglini ym. 2020, s. 53; EPRS 2021, s. 70. Tiedon luotettavuuteen liittyvät haasteet verkossa eivät sinänsä ole uusi ilmiö, mutta luotettavan tiedon tunnistamisen on katsottu kuitenkin käyneen jo nykyisessä tiedonvälityksen ekosysteemissä eli hybridissä mediatilassa haasteellisemmaksi kuin koskaan aikaisemmin. Mis- ja disinformaation leviämisen erityisesti korona-aikana on arvioitu heikentäneen tiedon luotettavuutta, sillä monelle hybridi mediatila on ollut ainoa väylä päästä käsiksi julkiseen keskusteluun ja tiedonlähteille. Ks. tästä esim. Nunez 2020, s. 784 sekä Korpiola – Poutanen 2021, s. 41.

2.5 Syväväärennetty pornografia rikollisuutena

Edellisen luvun perusteella voidaan todeta, että pornografisilla syväväärennöksillä on mahdollista aiheuttaa merkittäviä haittoja yksilö-, organisaatio- ja yhteiskunnan tasoilla. Tästä huolimatta ei ole itsestään selvää, miten syväväärennettyyn pornografiaan liittyvä moitittavuus tulisi hahmottaa rikollisena toimintana eli rikollisuutena. Syväväärennetyn pornografian ymmärtäminen rikollisuutena on tarpeellista, jotta voidaan tarkemmin tarkastella, kuinka syväväärennetyllä pornografialla saatetaan loukata uhrin oikeuksia eli rikosoikeudellisessa mielessä vaarantaa suojeleobjekteja ja täyttää rikostunnusmerkistöjä.

Hyödyllinen lähtökohta ymmärtää syväväärennetyn pornografian väärinkäyttöä rikollisena toimintana on pitämällä sitä ilman yksilön suostumusta levitetyn pornografian ilmentymänä. Suostumuksetta levitetty pornografia voidaan jakaa tekoihin, joissa 1) levitetty seksuaalinen materiaali on hankittu ilman yksilön suostumusta, esimerkiksi salakuvaamalla tai murtautumalla tämän puhelimeen tai 2) levitetty seksuaalinen materiaali on saatu alun perin yksilön suostumuksella, esimerkiksi parisuhteen aikana. Tässä jaottelussa jälkimmäisiä tekoja voidaan nimittää myös kostopornoksi (*revenge pornography*), jos uhri oli suostunut kuvattavaksi seksuaaliseen materiaaliin oletuksella sen yksityisenä pysymisestä, vaikkakin levittämisen motiivin ei tarvitse liittyä kostamiseen.⁸² Siinä missä kyse taas on syväväärennetyn pornografian esittämisellä tai levittämisellä uhkailusta, toiminta voidaan käsittää sextortion-tyyppisenä uhkailuna. Käsittelen tätä lisää *alaluvussa 3.3*.

Vaikka pornografisissa syväväärennöksissä seksuaalinen materiaali hankitaan tyypillisesti ilman uhrin suostumusta eikä se siten asetu kunnolla kostopornon määritelmään, Šepec – Lango esittävät, että pornografisia syväväärennöksiä voisi kutsua virtuaaliseksi kostopornoksi. Perusteluina tälle he esittävät ensinnäkin, että verrattuna ”perinteiseen” kostopornoon, virtuaalisessa versiossa uhri voi olla käytännössä kuka tahansa, jonka kasvot on onnistuttu taltioimaan digitaalisesti. Tällöin yksilöt eivät voi suojata itseään samalla tavoin kuin tavallisessa kostopornossa, jota he voivat paremmin vältellä kieltäytymällä tulemasta taltioiduksi seksuaaliselle materiaalille. Toinen argumentti taas on, että virtuaalinen kostoporno kuvaa paremmin samankaltaisuutta virtuaaliseen lapsipornoon, jossa jakeluverkon sulkemisen tärkeys korostuu.⁸³ Kostopornon levittäjän motiivi ei kuitenkaan välttämättä liity kostamiseen

⁸² Šepec – Lango 2020, s. 118.

⁸³ Šepec – Lango 2020, s. 121–122.

eikä syvävääreännösten valmistamiseen tavallisesti ole uhrin alkuperäistä suostumusta, jolloin lähtökohtaisesti kostoporno on harhaanjohtava termi kuvaamaan pornografisten syvävääreännösten levittämistä. Olen siten taipuvainen ajattelemaan, että pornografiset syvävääreännökset ovat johdonmukaisemmin mielletävissä ilman yksilön suostumusta levitetyn pornografiaksi.

Ilman yksilön suostumusta levitetty pornografia on uusi tapa toteuttaa tietoverkkorikoksia (*network crime*) tai toisin ilmaistuna kyberrikoksia (*cybercrime*).⁸⁴ Tietoverkkorikoksilla tarkoitetaan tietoverkkoon tai sen palveluihin kohdistuvaa tai niitä hyväksi käyttävää rikosta.⁸⁵ Nevalainen kuitenkin kritisoi tämän termin käyttöä, sillä vaikka sitä käytetään kansallisesti synonyyminä kyberrikokselle, se ei tarkoita täysin samaa asiaa vaan viittaa lähinnä ”tietoteknisiä laitteita yhdistävään tekniseen verkkoon”.⁸⁶ Kyberrikos-termin määrittely on tosin haaste sinänsä, sillä sen merkityssisältö riippuu paljon sen käyttökontekstista sekä käyttäjän taustasta ja näkemyksistä.⁸⁷ Clough kuvailee tilannetta osuvasti toteamalla, kuinka ”käsitteitä kyberrikosten kuvailemiseksi on lähes yhtä paljon kuin erilaisia kyberrikoksia.”⁸⁸ Tunnuksomaisena kyberrikoksille voidaan katsoa niiden kansainvälinen luonne, rikosentekijän pyrkimys anonymitteettiin sekä rikosten vaikea selvittäminen.⁸⁹ Joka tapauksessa on syytä pyrkiä selventämään kyberrikoksen määritelmiä.

Kyberrikokset voidaan jakaa kahteen pääkategoriaan, jotka tunnetaan käsitteillä kyberriippuvaiset rikokset (*cyber-dependent crime*) sekä kybertoimintaympäristöä hyödyntämällä tehtävät rikokset (*cyber-enabled crime*). Kyberriippuvaisten rikosten määritelmä kuvaa rikostyyppiä niin sanottua ydinaluetta, jossa on kyse rikoksista, joita voidaan tehdä vain käyttämällä tietokonetta, tietoverkkoja tai muuta informaatioteknologiaa. Käsitteellä viitataan yleensä jonkinlaiseen hyökkävään toimintaan tietojärjestelmää kohtaan, esimerkiksi tietomurron, haittaohjelmien tai palvelunestohyökkäysten kautta. Kybertoimintaympäristöä hyödyntämällä tehtävät rikokset puolestaan viittaavat perinteisiin rikoksiin, joiden mittaluokkaan sekä levinneisyyteen informaatioteknologia vaikuttaa merkittävästi. Tämän

⁸⁴ Šepec – Lango 2020, s. 117; Melander – Rautio 2021, ‘26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset’ (sähköisesti päivitettävä teos).

⁸⁵ Melander – Rautio 2021, ‘26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset’ (sähköisesti päivitettävä teos).

⁸⁶ Nevalainen 2019, s. 132.

⁸⁷ Nevalainen 2019, s. 132.

⁸⁸ Nevalainen 2019, s. 132 ja Clough 2015, s. 9.

⁸⁹ Lisäksi ylipäänsä vain pieni osa rikoksista tulee poliisiin tietoon. Ks. Sutela 2019, s. 32–33.

määritelmän mukaan kyberrikollinen toiminta voi käsittää esimerkiksi lapsipornografiaa, tekijänoikeusrikoksia, kiristämistä tai petoksia.⁹⁰

Syvävääreännökset ilman yksilön suostumusta levitettynä pornografiana voisi mieltää kybertoimintaympäristöä hyödyntämällä tehtäviin rikoksiin. Toisen vaihtoehdon voisi myös tarjota verkon sähköistä sisältöä koskevan rikoksen käsite (*content-related cybercrime*). Tämän määritelmän alle kuuluva rikos on sellainen, jossa on kyse verkossa julkaistusta tai tietojärjestelmässä väärinkäytetystä digitaalisesta sisällöstä, joka on kriminalisoitu juuri sisältönsä puolesta, kuten vaikkapa lapsipornografia.⁹¹ Tällä määritelmällä voidaan kuvata syväväärennetyn pornografian levittämistä rikollisena toimintana, mutta samalla sen ongelma on, ettei syväväärennetty pornografia tavallisesti ole aikuisviihdettä käsittävän sisältönsä puolesta laitonta vaan pääsääntöisesti pornografisen materiaali on sallittua, ellei kyse ole lapsipornografiasta, väkivaltapornografiasta tai zoofilia- eli eläimeen sekaantumista tarkoittavasta pornografiasta.⁹² Kolmas vaihtoehto on hahmottaa syväväärennetty pornografia väärennysrikollisuutena, kuten *Kallioniemi* on pohtinut.⁹³ Tähän määritelmään nähden syväväärennettyä pornografiaa voidaan pitää yhtenä synteettisen väärennöksen muotona muiden joukossa.

Päädyn tässä määrittelemisessä ratkaisuna siihen, että koska syväväärennetyn pornografian rangaistavuuden tarkasteluhorisonttini on laaja (valmistaminen, esittäminen, levittäminen, esittämisellä tai levittämisellä uhkailu), kokonaisuutta voidaan hahmottaa yleisemmin kyberrikollisena toimintana, kyberrikoksina. Tämän lähestymistavan etuihin kuuluu eräänlainen käytännöllisyys, sillä kyberrikokset edustavat yhtäaikaaisesti sekä uusia tapoja aiheuttaa oikeudenloukkauksia että toteuttaa jo vanhastaan kriminalisoituja tekoja.⁹⁴ Samoin käytän tästä eteenpäin pornografisten syväväärennosten väärinkäyttöä käsitteenä kuvaamaan tätä rangaistavuuden tarkasteluhorisonttia kokonaisuutena.

⁹⁰ Nevalainen 2019, s. 131–132 ja Clough 2015, s. 11.

⁹¹ Nevalainen 2019, s. 132 ja Šepec – Lango 2020, s. 118. Suomessa lapsipornografia on perusmuodossaan kriminalisoitu RL 17:18 mukaisena sukupuolisiveellisyttä loukkaavana kuvan levittämisenä.

⁹² Ks. Melander – Majanen 2022, '7. RL 17: Rikokset yleistä järjestystä vastaan' (sähköisesti päivitettävä teos).

⁹³ Kallioniemi 2022, s. 208–209.

⁹⁴ Ks. Clough 2019, s. 10. Voidaan toki esittää myös väite, että tekoälyä hyödyntämällä toteutettua rikosta tulisi kuvailla kyberrikoksen sijasta tarkemmin tekoälyrikoksena ja vastaavasti syväväärennosten avulla toteutettu rikos on nimenomaan tekoälyrikos, sillä väärinkäytettäväksi valmistetut syvävääreännökset ovat mahdollisia nimenomaan koneoppivaa tekoälyä hyödyntäen. Ks. Caldwell – Andrews – Tanay – Griffin 2020, s. 1 ja King – Aggarwal – Taddeo – Floridi 2019, s. 89.

3 KESKEISET SANKTIOT JA RANGAISTUKSET

3.1 Hallinnolliset sanktiot tietosuojaloukkauksista

Syväväärennosten valmistaminen nojaa tekoälyn koneoppimista varten käytettyyn data- eli oppimisaineistoon, joka käsittää tavallisesti luonnollisten henkilöiden henkilötietoja. Oppimisaineiston samaistaminen henkilötietoihin riippuu pääasiassa siitä, onko data yhdistettävissä yksilöön tai johonkin, josta hänet voidaan tunnistaa, kuten ääninäytteisiin, kuviin tai videoihin. Myös tekoälyn aineiston pohjalta luoma synteettinen sisältö tai -tuote eli varsinainen syväväärennös saattaa sisältää henkilötietoja, jos luonnollinen henkilö on tunnistettavissa syväväärennöksestä esimerkiksi tämän kasvojen tai äänen perusteella. Henkilötietojen käsittely on kuitenkin sallittua vain tiettyjen edellytysten täytyessä, sillä Euroopan unionissa jokaisella on oikeus yksityisyyteen ja henkilötietojen suojaan. Näistä syistä syväväärennosten valmistaminen, esittäminen ja levittäminen kuuluvat siten lähtökohtaisesti yleisen tietosuoja-asetuksen (TSA) soveltamisalan piiriin.⁹⁵ Asetuksen vastainen henkilötietojen käsittely voi johtaa hallinnollisiin sanktioihin, joista säädetään TSA:n oikeussuojakeinoja, vastuuta ja seuraamuksia koskevassa 8 luvussa. Tarkastelen seuraavaksi tietosuojan ja syväväärennosten kontekstissa TSA:n hallinnollisten sanktioiden suhdetta rikosoikeuden rangaistuksiin sekä kyseeseen tulevia seuraamuksia.

3.1.1 Tietosuoja ja tietorikokset

PL 10:1.1:ssä säädetään henkilötietojen suojasta osana yksityiselämän suojaa.⁹⁶ Lainkohdan mukaan henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Kyse on erityisestä tietosuojaa koskevasta säännöksestä, joka viittaa tarpeeseen lainsäädännöllisesti turvata yksilön oikeusturva ja yksityisyyden suoja henkilötietojen käsittelyssä, rekisteröinnissä ja käyttämisessä.⁹⁷ Säännöksen tarkoituksena on suojata informaationaalista yksityisyyttä ja muita luonnolliseen henkilöön liitettävissä olevia tietoja.⁹⁸ Koska perustuslain tasolla tietosuojaan viitataan sääntelyvarauksella, sen tarkempi sisältö määrittyy tarkempien lainsäätöjen

⁹⁵ EPRS 2021, s. 38.

⁹⁶ *Korpisaari ym.* katsovat, että vaikka henkilötietojen suoja kuuluu yksityiselämän suojan piiriin, se kattaa yksityiselämän suojan ulkopuolelle, sillä henkilötietojen suoja ulottuu myös sellaisiin henkilöihin, joita koskevat henkilötiedot eivät sellaisenaan kuulu yksityiselämän alaan. Kyse voisi olla esimerkiksi henkilöistä ja heihin liittyvistä henkilötiedoista, jotka koskevat tietoja heidän työpaikoistaan tai työtehtävästä. Ks. *Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen* 2018, s. 5–6.

⁹⁷ HE 309/1993 vp, s. 53.

⁹⁸ *Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen* 2018, s. 1.

säännösten kautta. Henkilötietojen suojasta on säädetty myös unionin tasolla EU:n perusoikeuskirjan 8 artiklassa.

EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen astuttua voimaan täysimääräisesti 25.5.2018 tietosuojan sisältö perustuu käytännössä asetuksen sääntelyyn, johon liittyen on säädetty kansallisesti myös tietosuojalaki (TiSL, 1050/2018), jolla täsmennetään ja täydennetään TSA:n kansallista soveltamista. Luonnollisen henkilön tietosuoja koostuu nykyään kahdeksasta TSA:ssa säädetystä oikeudesta eli 1) oikeudesta saada tietoa henkilötietojen käsittelystä (12–14 artiklat), 2) oikeudesta saada tutustua tietoihin (15 artikla), 3) oikeudesta oikaista tietoja (16 artikla), 4) oikeudesta poistaa tiedot ja tulla unohdetuksi (17 artikla), 5) oikeudesta rajoittaa tietojen käsittelyä (18 artikla), 6) oikeudesta siirtää tiedot järjestelmästä toiseen (20 artikla), 7) oikeudesta vastustaa tietojen käsittelyä (21 artikla) sekä 8) oikeudesta olla joutumatta automaattisen päätöksenteon kohteeksi (22 artikla). Tietosuojan merkityksen voidaan katsoa korostuneen osana yksityisyyden suojaa Euroopan unionin tuomioistuimen ratkaisukäytännön sekä TSA:n säätämisen seurauksena.⁹⁹

Rikosoikeudellisesti tarkasteltuna tietosuoja on oikeushyvinä yhteydessä tietorikoksiin (*data crime*), joilla tarkoitetaan lainvastaista valtuudetonta puuttumista tietoon. Tietorikoksista on säädetty RL 38 luvun tieto- ja viestintärikoksissa, joista tietosuojan oikeushyvinä on keskeinen rikoksissa, kuten tietomurrossa (RL 38:8), salassapitorikoksessa (RL 38:1) sekä tietosuojarikoksessa (RL 38:9).¹⁰⁰ Näillä säännöksillä kuten muillakin 38 luvun kriminalisoinneilla on yhtymäpintoja myös muihin rikoslaisissa säädettyihin rikoksiin, joissa oikeushyvinä saatetaan suojata esimerkiksi vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää.¹⁰¹

3.1.2 Tietosuojarikoksen suhde yleiseen tietosuoja-asetukseen

RL 38 luvun tietorikoksia käsittävistä kriminalisoinneista lähinnä vain tietosuojarikos vaikuttaa relevantilta syvävääreännöksen elinkaaren kontekstissa. Tietosuojarikosta voidaan ajatella eräänlaisena poikkeuksena pääsääntöön, jonka mukaisesti henkilön tietosuojan loukkaukset tulevat yleisen tietosuoja-asetuksen myötä rangaistaviksi hallinnollisilla seuraamusmaksuilla. Tietosuojarikosta edeltävä kriminalisointi tunnettiin henkilörekisteririkoksena, joka kattoi

⁹⁹ Ks. Melander – Rautio 2021, '26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset' (sähköisesti päivitettävä teos). Melander – Rautio nostavat keskeisinä ratkaisuinä esimerkeiksi ratkaisut C-131/12, Google Spain, EU:C:2014:317 sekä C-362/14, Schrems, EU:C:2015:650.

¹⁰⁰ Ks. Melander – Rautio 2021, '26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset' (sähköisesti päivitettävä teos).

¹⁰¹ Melander – Rautio 2021, '26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset' (sähköisesti päivitettävä teos).

laajasti erilaisia tietosuoja-oikeushyväntekoja.¹⁰² Tästä kriminalisoinnista kuitenkin luovuttiin, sillä yleisen tietosuoja-asetuksen hallinnollisten seuraamusmaksujen myötä laajaa kriminalisointia ei pidetty enää perusteltuna. Nykyään rikosoikeudellinen vastuu tulisi kyseeseen vain tilanteissa, joissa lainvastainen henkilötietojen käsittely ei ole asetuksen nojalla hallinnollisten seuraamusmaksujen piirissä.¹⁰³

9 § Tietosuoja-rikos

Joka muutoin kuin luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta annetussa Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EU) 2016/679 (yleinen tietosuoja-asetus), jäljempänä *yleinen tietosuoja-asetus*, tarkoitettuna rekisterinpitäjänä tai henkilötietojen käsittelijänä tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta hankkii henkilötietoja niiden käyttötarkoituksen kanssa yhteensopimattomalla tavalla, luovuttaa henkilötietoja tai siirtää henkilötietoja vastoin

1) yleisen tietosuoja-asetuksen,

2) tietosuojalain (1050/2018),

3) henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä annetun lain (1054/2018) tai

4) henkilötietojen käsittelyä koskevan muun lain

henkilötietojen käyttötarkoitussidonnaisuutta, luovuttamista tai siirtämistä koskevaa säännöstä ja siten loukkaa rekisteröidyn yksityisyyden suojaa tai aiheuttaa hänelle muuta vahinkoa tai olennaista haittaa, on tuomittava *tietosuoja-rikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

Tietosuoja-rikoksesta tuomitaan myös se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta toimii vastoin sitä, mitä 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettussa säädöksessä säädetään henkilötietojen käsittelyn turvallisuudesta.

RL 38:9.1:n mukaisesti henkilö, joka muutoin kuin yleisessä tietosuoja-asetuksessa tarkoitettuna rekisterinpitäjänä tai henkilötietojen käsittelijänä tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta hankkii henkilötietoja niiden käyttötarkoituksen kanssa yhteensopimattomalla tavalla, luovuttaa henkilötietoja tai siirtää henkilötietoja vastoin yleisessä tietosuoja-asetuksen, tietosuojalain, henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä annetun lain tai henkilötietojen käsittelyä koskevan muun lain henkilötietojen käyttötarkoitussidonnaisuutta, luovuttamista tai siirtämistä koskevaa säännöstä ja siten loukkaa rekisteröidyn yksityisyyden suojaa tai aiheuttaa hänelle

¹⁰² Melander – Rautio 2021, ’26. RL 48: Tieto- ja viestintärikokset’ (sähköisesti päivitettävä teos); Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 550.

¹⁰³ HE 9/2018 vp, s. 124.

muuta vahinkoa tai olennaista haittaa, olisi tuomittava tietosuojarikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.¹⁰⁴ Rangaistava toiminta voisi käsittää esimerkiksi uteliaisuudesta tapahtuvaa henkilötietojen käsittelyä ilman käsittelyn oikeuttavaa perustetta ja se voisi tulla kyseeseen muun muassa, kun rekisterinpitäjän terveydenhuoltohenkilökuntaan kuuluva henkilö hankkii potilastietojärjestelmästä henkilötietoja olematta kuitenkaan TSA:n mukainen rekisterinpitäjä tai käsittelijä. Rangaistussäännös tulisi siten sovellettavaksi ainoastaan tilanteessa, jossa henkilön ei voida katsoa toimineen rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän ominaisuudessa.¹⁰⁵

Tietosuojarikoksen soveltamiseen syvävääreännökseen liittyvässä henkilötietojen käsittelyssä on siis kyettävä määrittämään, voidaanko syvävääreännöksen valmistajana tai levittäjänä toimiva henkilö katsoa toimineen rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän ominaisuudessa vai ei. On toisin sanoen selvitettävä, missä määrin syvävääreännöksiin liittyy henkilötietojen käsittelyä, kuuluuko tällainen toiminta yleisen tietosuoja-asetuksen soveltamisalaan ja jos kuuluu, voiko syvävääreännöksiin liittyvästä asetuksen vastaisesta henkilötietojen käsittelystä seurata rikosoikeudellisen rangaistuksen sijasta hallinnollinen seuraamus.

Yleisellä tietosuoja-asetuksella suojellaan luonnollisten henkilöiden perusoikeuksia ja -vapauksia ja erityisesti heidän oikeuttaan henkilötietojen suojaan.¹⁰⁶ Asetuksessa käytetään käsitettä 'rekisteröity'¹⁰⁷ luonnollisesta henkilöstä, jonka henkilötietoja käsitellään joko rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän toimesta. 'Rekisterinpitäjä' puolestaan viittaa luonnolliseen henkilöön tai oikeushenkilöön, viranomaiseen, virastoon tai muuhun elimeen, joka yksin tai yhdessä toisten kanssa määrittelee henkilötietojen käsittelyn tarkoitukset ja keinot sekä 'henkilötietojen käsittelijä' vastaaviin toimijoihin, jotka käsittelevät henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun.¹⁰⁸

Käsittelen seuraavaksi asetuksen aineellista soveltamisalaa osissa. Aineellisesta soveltamisalasta säädetään TSA 2 artiklassa, josta nostan esille seuraavat syvävääreännösten kannalta relevantit kohdat:

¹⁰⁴ HE 9/2018 vp, s. 124.

¹⁰⁵ HE 9/2018 vp, s. 124.

¹⁰⁶ TSA 1(2) artikla.

¹⁰⁷ Ks. esim. TSA 4(1) artiklan 1 alakohta.

¹⁰⁸ TSA 4(2) artiklan 7–8 alakohdat.

1. Tätä asetusta sovelletaan henkilötietojen käsittelyyn, joka on osittain tai kokonaan automaattista, sekä sellaisten henkilötietojen käsittelyyn muussa kuin automaattisessa muodossa, jotka muodostavat rekisterin osan tai joiden on tarkoitus muodostaa rekisterin osa.
2. Tätä asetusta ei sovelleta henkilötietojen käsittelyyn,
 - c) jonka luonnollinen henkilö suorittaa yksinomaan henkilökohtaisessa tai kotitalouttaan koskevassa toiminnassa.

Henkilötietojen käsittelyn määritelmä on laaja ja sen voidaan nähdä kattavan lähes kaikki mahdolliset henkilötietoihin kohdistuvat toimenpiteet.¹⁰⁹ Samoin henkilötiedon käsite on laaja, sillä se viittaa TSA 4.1,1 artiklan mukaan kaikkiin tunnistettuun tai tunnistettavissa olevaan luonnolliseen henkilöön eli rekisteröityyn liittyviin tietoihin. Tunnistettavissa olevana pidetään luonnollista henkilöä, joka voidaan tunnistaa suoraan tai epäsuorasti. Henkilötiedot voivat käsittää myös luonnollista henkilöä koskevia virheellisiä tietoja, sillä niiden ei tarvitse olla todenperäisiä tai varmennettuja.¹¹⁰ Henkilötiedon käsitteen laajuudesta seuraa, että syvävääreännöksen valmistamiseen käytettävässä data-aineistossa, joka käsittää usein valokuvia henkilöistä, on kyse henkilötiedoista.¹¹¹

Yleisen tietosuojasetuksen soveltaminen edellyttää henkilötietojen käsittelyä joko automaattisesti tai manuaalisesti, jos henkilötiedot sisältyvät tai ne on tarkoitus sisällyttää rekisteriin.¹¹² Asetusta ei kuitenkaan sovelleta luonnollisen henkilön suorittamaan henkilötietojen käsittelyyn toiminnassa, joka on yksinomaan henkilökohtaista tai kotitaloutta koskevaa toimintaa ja joka näin ollen ei ole sidoksissa mihinkään ammatilliseen tai kaupalliseen toimintaan. Kyse on TSA 2.2 artiklan c alakohdan mukaisesta ”kotitalouspoikkeuksesta”, johon luetaan esimerkiksi kirjeenvaihto ja osoitteiston pitäminen sekä sosiaalinen verkostoituminen ja verkkotoiminta, joita harjoitetaan kotitalouspoikkeusta koskevan toiminnan yhteydessä.¹¹³ Kotitalouspoikkeuksen soveltamiseen syvävääreännökseen liittyvässä henkilötietojen käsittelyssä liittyy kuitenkin tulkinnanvaraisuutta, ja valittava tulkintaratkaisu puolestaan

¹⁰⁹ TSA 4.1,2 artiklan mukaan käsittelyllä tarkoitetaan toimintoa tai toimintoja, joita kohdistetaan henkilötietoihin tai henkilötietoja sisältäviin tietojoukkoihin joko automaattista tietojenkäsittelyä käyttäen tai manuaalisesti, kuten tietojen keräämistä, tallentamista, järjestämistä, jäsentämistä, säilyttämistä, muokkaamista tai muuttamista, hakua, kyselyä, käyttöä, tietojen luovuttamista siirtämällä, levittämällä tai asettamalla ne muutoin saataville, tietojen yhteensovittamista tai yhdistämistä, rajoittamista, poistamista tai tuhoamista. Ks. myös Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 61–62.

¹¹⁰ Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 55.

¹¹¹ Van der Sloot 2020, s.478. Van der Sloot katsoo kuitenkin epäselväksi, onko data-aineiston perusteella valmistettu syvävääreännös itsessään yleisen tietosuojasetuksen mukaista henkilötietoa.

¹¹² TSA johdanto-osa 15 kohta.

¹¹³ TSA johdanto-osa 18 kohta.

määrittää pitkälti sen, millaisia seurauksia syvävääreännöksistä voi aiheutua tietosuojan loukkaustilanteissa. Käsittelen seuraavaksi hallinnollisen ja rikosoikeudellisen kontrollijärjestelmän määräytymistä tietosuojan loukkaustilanteissa esittelemällä kilpailevia tulkintoja yleisen tietosuoja-asetuksen soveltumisesta syvävääreännöksiin liittyvään henkilötietojen käsittelyyn.

3.1.3 Kontrollijärjestelmän määräytyminen

Otetaan ensiksi oletuksena tilanne, jossa kotitalouspoikkeusta sovelletaan syvävääreännöksiin täysimääräisesti. Jos henkilö valmistaa syvävääreännöksiä henkilökohtaiseen käyttöön tai levittää niitä vain erittäin pienessä ja suljetussa verkkoympäristössä, kotitalouspoikkeuksen voisi katsoa soveltuvan tilanteeseen eli syvävääreännökseen liittyvään henkilötietojen käsittelyyn ei sovellettaisi yleistä tietosuoja-asetusta.¹¹⁴ Tällöin teon rangaistavuuden osalta voitaisiin vastaavasti rikosoikeudellisesti katsoa, että syvävääreännökseen valmistajana tai levittäjänä toimiva henkilö ei toimi rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän ominaisuudessa, mikä täyttäisi näiltä osin tietosuojarikoksen tunnusmerkistön. Tietosuojarikosta koskevan hallituksen esityksen mukaan kotitalouspoikkeus ei estä tietosuojarikoksen soveltamista, koska tietojen varsinainen käsittely kuuluu yleisen tietosuoja-asetuksen soveltamisalaan.¹¹⁵ Todettakoon kuitenkin, että rangaistussäännöksen oikeutuksen argumentointi sen soveltamisesta kotitalouspoikkeuksen piiriin kuuluvaan henkilötietojen käsittelyyn on kieltämättä ohutta; *Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen* kuvailevat osuvasti hallituksen esitystä näiltä osin vaikeaselkoiseksi perustellen, ettei se ”kunnolla avaa syitä siihen, miksi rikostunnusmerkistö soveltuu myös rajoitussäännöksen piirissä olevaan henkilötietojen käsittelyyn”.¹¹⁶

Toisena tulkintavaihtoehtona voidaan katsoa, että yleinen tietosuoja-asetus soveltuu syvävääreännöksiin niiden koko elinkaaren aikana. EPRS, jonka mukaan tällainen asetuksen täysimääräinen soveltaminen syvävääreännöksiin seuraa henkilötietojen käsittelyn laajasta määritelmästä. EPRS argumentoi, että henkilötietojen käsittely on välttämätöntä sekä tavoiteltavan syvävääreännösisällön valmistamisessa että valmistusohjelmistojen opettamisessa. Kun henkilötietojen käsittelyllä on näin oleellinen merkitys syvävääreännöksissä

¹¹⁴ Van der Sloot 2020, s. 478.

¹¹⁵ HE 9/2018 vp, s. 124.

¹¹⁶ *Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen* 2018, s. 551.

se samalla tarkoittaa, että kunkin syvävääreennösteknologiaa tarjoavan palvelun tulisi laatia TSA 35 artiklan mukainen tietosuojaa koskeva vaikutustenarviointi toiminnastaan. Kaiken kaikkiaan EPRS:n tulkintaan kuuluu, että yleistä tietosuojaa-asetusta tulisi soveltaa syvävääreennösohjelmistoihin ja sovelluksiin sekä syvävääreennösten valmistamiseen ja levittämiseen.¹¹⁷

Yllä esitettyjen tulkintavaihtoehtojen valinnassa on syytä ottaa huomioon unionin tuomioistuimen antaman *Ryneš*-ratkaisun oikeusohje. Tapaus koski tilannetta, jossa Ryneš-niminen henkilö oli asentanut kotitalonsa räystäään alle kamerajärjestelmän saadakseen kiinni kotitalouteensa kohdistuneen ilkeiden aiheuttajat. Kamerajärjestelmä tallensi kuvaa kyseisen talon sisäänkäynnistä, yleisestä tiestä ja vastapäisen talon sisäänkäynnistä epäilyinä. Ainoastaan Rynešillä oli välitön pääsy järjestelmään ja tietoihin. Toinen kiinni saaduista epäilyistä kuitenkin haastoi kamerajärjestelmän käytön laillisuuden ja tuomioistuin vastaavasti katsoi, ettei kotitalouspoikkeusta voinut soveltaa tapahtuneeseen henkilötietojen käsittelyyn.¹¹⁸ Tuomioistuin korosti, että henkilötietojen suojaa koskevat poikkeukset ja rajoitukset on toteutettava täysin välttämättömän rajoissa ja siltä osin kuin henkilötietojen käsittely ulottuu vaikka osittainkin julkiseen tilaan ja kohdistuu tämän vuoksi tietoja tällä tavoin käsittelevän tahon yksityisen piirin ulkopuolelle, sitä ei voida pitää yksinomaan kotitalouspoikkeuksen piiriin kuuluvana toimintana.¹¹⁹ Tuomioistuin päätyi näin ollen tulkitsemaan, että henkilötietojen lähteellä oli suurempi merkitys kuin niiden käytöllä.¹²⁰

Koska syvävääreännöksiin tavallisesti liittyy henkilötietojen käsittelyä ja nämä tiedot voivat perustua väärinkäyttötapauksissa esimerkiksi sosiaalisen median kaltaisesta julkisesta tilasta kerättyihin valokuviiin uhrista, *Ryneš*-ratkaisun oikeusohje huomioiden tällaista menettelyä ei voida käsittää kotitalouspoikkeuksen piiriin kuuluvana toimintana. Tällöin vastaavasti toisen tietosuojan loukkaaminen syvävääreännösten kontekstissa vaikuttaisi perustuvan pääsääntöisesti yleisen tietosuojaa-asetuksen mukaisille hallinnollisille sanktioille eli hallinnolliseen kontrollijärjestelmään rikosoikeudellisen sijasta. Kotitalouspoikkeuksen soveltaminen syvävääreännöksiin liittyvässä henkilötietojen käsittelyssä vaikuttaa kuitenkin *Ryneš*-ratkaisun perusteella riippuvan paljolti siitä, onko käsittelevä taho hankkinut henkilötietoja julkisesta tilasta vai ei. Jos kuvitellaan vaikkapa tilanne, jossa tekijä on onnistunut valmistamaan

¹¹⁷ EPRS 2021, s. 39.

¹¹⁸ *Ryneš* C-212/13 kohdat 26–33.

¹¹⁹ *Ryneš* C-212/13 kohdat 29–30 ja 33.

¹²⁰ Van der Sloot 2020, s. 478.

syvävääreännöksen käyttämällä edellisen parisuhteensa aikana keräämiään valokuvia entisestä kumppanistaan ja käyttää synteettisesti valmistettua sisältöä yksinomaan henkilökohtaiseen käyttöönsä, on vaikea nähdä, miksei kotitalouspoikkeus tulisi kyseeseen. Toisaalta jos tällainen toiminta voidaan käsittää kotitalouspoikkeuksen piiriin kuuluvaksi, tilanne voidaan hahmottaa tietosuojarikossäännöksen tunnusmerkistön kannalta relevantiksi, sillä henkilö ei tällöin toimisi TSA:n mukaisena rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän ominaisuudessa.¹²¹

3.1.4 Hallinnollisten sanktioiden realisoituminen ja luonne

Siinä missä tuomioistuin voi tuomita tietosuojarikoksen tekijän syvävääreännökseen liittyvästä uhrin henkilötietojen luvattomasta käsittelystä sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi, TSA:n mukaiset hallinnolliset sanktiot määräytyvät tapauskohtaisesti ja ne voidaan toteuttaa erilaisin toimenpitein. Hallinnollisten sanktioiden määrääminen kuuluu kunkin jäsenvaltion valvontaviranomaisen vastuulle eli Suomessa käytännössä tietosuojavaltuutetun ja apulaistietosuojavaltuutettujen muodostaman seuraamuskollegion¹²² toimivaltaan, jonka käytettävään toimenpidearsenaaliin kuuluvat varoitukset, huomautukset, määräykset ja kiellot sekä hallinnolliset sakot eli seuraamusmaksut.¹²³ On lisäksi huomionarvoista, että tässä toimenpidearsenaalissa hallinnollisia seuraamusmaksuja ei kuitenkaan ole tarkoitus tietosuojatyöryhmän mukaan luokitella viimesijaiseksi keinoksi vaan tavoitteena on, ettei niitä käytetä siten, että se heikentäisi niiden tehokkuutta.¹²⁴ Käsittelen seuraavaksi edellytyksiä hallinnollisten sanktioiden realisoitumiselle syvävääreännöksiin liittyvässä henkilötietojen käsittelyssä sekä seuraamusten mahdollista luonnetta.

Yleisen tietosuojasetuksen piiriin kuuluva henkilötietojen käsittely edellyttää aina perustetta lainmukaiselle käsittelylle. Eräs merkittävä lähtökohta lainmukaisuudelle perustuu henkilötietojen käsittelyä koskeviin periaatteisiin TSA 5(1) artiklassa, jonka a alakohdan

¹²¹ Vrt. myös Van der Sloot 2020, s. 478–479. Van der Sloot pohtii, että jos *Ryneš*-tapauksen oikeusohjetta sovelletaan syvävääreännöksiin ja henkilötietoja kerätään avoimesta lähteestä, mutta syvävääreännöstä käytetään yksinomaan kotitalouspoikkeukseen kuuluvassa toiminnassa, voisiko poikkeusta soveltaa.

¹²² TiSL 24 §.

¹²³ TSA 58(2) a–k alakohdat ja 83 artikla. Hallinnollista sakkoa on kritisoitu suomenkielisenä käännöksenä, sillä se mielletään tavallisesti rikosoikeudellisiksi rangaistuksiksi. Viitataan siksi tässä syystä hallinnollisiin sakkoihin hallinnollisina seuraamusmaksuina. Ks. käsitteiden ongelmallisuudesta erityisesti Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 535–536.

¹²⁴ WP 253, s. 7. Tietosuojatyöryhmä WP 29 (29 artiklan mukainen työryhmä) oli EU:n riippumaton työryhmä, joka käsitteli yksilöiden suojelua henkilötietojen käsittelyssä koskevia kysymyksiä aina TSA:n täysimääräiseen voimaantumiseen saakka 25.5.2018. Ks. esim. https://edpb.europa.eu/about-edpb/more-about-edpb/article-29-working-party_fi

mukaisesti henkilötietoja on käsiteltävä lainmukaisesti, asianmukaisesti ja rekisteröidyn kannalta läpinäkyvästi. TSA:n johdanto-osan 39 kohdan mukaan henkilötietojen käsittely olisi oltava luonnolliselle henkilölle laillista ja asianmukaista sekä sen olisi oltava läpinäkyvää muun muassa siten, että tämä tietäisi miten häntä koskevia henkilötietoja kerätään ja käytetään. Käsittelyn lainmukaisuuden varsinaisen perusteen tulisi puolestaan perustua TSA 6 artiklan edellytyksiin, joista pornografisen syvävääreännöksen kontekstissa kyseeseen voisi tulla lähinnä 1 kohdan a alakohdan mukainen luonnollisen henkilön suostumus tämän henkilötietojen käsittelyyn yhtä tai useampaa erityistä tarkoitusta varten. Suostumuksen olisi oltava vapaaehtoinen, yksilöity, tietoinen ja yksiselitteinen tahdonilmaisu, jolla luonnollinen henkilö hyväksyy henkilötietojensa käsittelyn antamalla suostumusta ilmaisevan lausuman tai toteuttamalla selkeästi suostumusta ilmaisevan toimen.¹²⁵ Euroopan tietosuojaneuvoston mukaan suostumus voi yleisesti ottaen olla asianmukainen laillinen peruste vain, jos luonnolliselle henkilölle tarjotaan mahdollisuus valvoa tietojensa käyttöä sekä aito tilaisuus vapaasti valita, hyväksyykö hän tarjotut ehdot vai hylkääkö ne.¹²⁶ Näihin suostumuksen vaatimuksiin nähden on lienee selvää, että syvävääreännösten väärinkäytössä käsittelyn lainmukaisuuden edellytyksiä ei yleisesti ottaen ole. Huomionarvoista on myös se, että syvävääreännöksen valmistamistilanteissa suostumus henkilötietojen käsittelylle on hankittava lisäksi jokaiselta henkilöltä, joka esiintyy vääreännökseen käytettävällä alkuperäisellä videomateriaalilla.¹²⁷

TSA 83 artiklassa säädetään hallinnollisten seuraamusmaksujen määräämisen yleisistä edellytyksistä. Valvontaviranomaisilta edellytetään ensinnäkin, että asetuksen rikkomisesta määrättävien hallinnollisten seuraamusmaksujen määrääminen on kussakin yksittäisessä tapauksessa tehokasta, oikeasuhteista ja varoittavaa. Toiseksi hallinnolliset seuraamusmaksut tulevat määrättäviksi kunkin yksittäisen tapauksen olosuhteiden mukaisesti muiden toimenpiteiden lisäksi tai niiden sijasta. Valvontaviranomaisella on kussakin yksittäisessä tapauksessa laaja harkintavalta ja sen on seuraamusmaksun määräämisen ja määrän arvioinnissaan huomioitava TSA 83(2) artiklan a–k alakohdassa listatut seikat:

a) rikkomisen luonne, vakavuus ja kesto, kyseisen tietojenkäsittelyn luonne, laajuus tai tarkoitus huomioon ottaen, sekä niiden rekisteröityjen lukumäärä, joihin rikkominen vaikuttaa, ja heille aiheutuneen vahingon suuruus;

¹²⁵ TSA 4(1) artiklan 11 alakohta.

¹²⁶ Euroopan tietosuojaneuvosto 2020, s. 5.

¹²⁷ EPRS 2021, s. 39 ja Hewage 2020.

- b) rikkomisen tahallisuus tai tuottamuksellisuus;
- c) rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän toteuttamat toimet rekisteröidyille aiheutuneen vahingon lieventämiseksi;
- d) rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän vastuun aste, ottaen huomioon heidän 25 ja 32 artiklan nojalla toteuttamansa tekniset ja organisatoriset toimenpiteet;
- e) rekisterinpitäjän tai henkilötietojen käsittelijän mahdolliset aiemmat vastaavat rikkomiset;
- f) yhteistyön aste valvontaviranomaisen kanssa rikkomisen korjaamiseksi ja sen mahdollisten haittavaikutusten lieventämiseksi;
- g) henkilötietoryhmät, joihin rikkominen vaikuttaa;
- h) tapa, jolla rikkominen tuli valvontaviranomaisen tietoon, erityisesti se, ilmoittiko rekisterinpitäjä tai henkilötietojen käsittelijä rikkomisesta ja missä laajuudessa;
- i) jos kyseiselle rekisterinpitäjälle tai henkilötietojen käsittelijälle on aikaisemmin määrätty samasta asiasta 58 artiklan 2 kohdassa tarkoitettuja toimenpiteitä, näiden toimenpiteiden noudattaminen;
- j) 40 artiklan mukaisten hyväksytyjen käytäntöjen tai 42 artiklan mukaisten hyväksytyjen sertifiointimekanismien noudattaminen; ja
- k) mahdolliset muut tapaukseen sovellettavat raskauttavat tai lieventävät tekijät, kuten rikkomisesta suoraan tai välillisesti saadut mahdolliset taloudelliset edut tai rikkomisella vältetyt tappiot.¹²⁸

Tietosuojatyöryhmä on ohjeistanut hallinnollisten seuraamusmaksujen määräämisessä, että niiden olisi vastattava asianmukaisesti rikkomisen luonnetta, vakavuutta ja seurauksia kuten kaikissa korjaavissa toimenpiteissä yleisesti. Valvontaviranomaisen tulisi arvioida tapauksen kaikkia tosiseikkoja yhdenmukaisesti ja objektiivisesti perustellulla tavalla. Arvioitaessa, mikä on kussakin tapauksessa tehokasta, oikeasuhteista ja varoittavaa, olisi myös otettava huomioon valitun korjaavan toimenpiteen tavoite eli joko sääntöjenmukaisuuden palauttaminen tai sääntöjenvastaisesta toiminnasta rankaiseminen taikka molemmat.¹²⁹

Hallinnollinen seuraamusmaksu voidaan määrätä sekä luonnolliselle henkilölle että yritykselle. Silloin kun sakkoja määrätään yritykselle, yritys olisi ymmärrettävä taloudellisena yksikkönä, jonka voivat muodostaa emoyhtiö ja kaikki toimintaan osallistuvat tytäryhtiöt.¹³⁰ Jos hallinnollisia sakkoja määrätään henkilöille, jotka eivät ole yrityksiä, valvontaviranomaisen olisi sakon sopivan määrän harkinnassa otettava huomioon jäsenvaltion yleinen tulotaso ja

¹²⁸ Ks. myös Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018 s. 537–538.

¹²⁹ WP 253, s. 6.

¹³⁰ Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 539.

henkilön taloudellinen tilanne.¹³¹ Lisäksi jos kyseessä on vähäinen rikkominen tai jos määrättävä sakko olisi kohtuuton rasitus luonnolliselle henkilölle, voitaisiin sakon sijasta antaa huomautus.¹³²

Hallinnollista seuraamusmaksun enimmäismäärä on kaksijakoinen rikkomuksen moitittavuuden perusteella siten, että luonnolliselle henkilölle se voi olla suuruudeltaan joko 10 tai 20 miljoonaa euroa sekä yritykselle 2 tai 4 prosenttia sen maailmanlaajuisesta kokonaisliikevaihdosta.¹³³ Erityisen huomionarvoista pornografisten syvävääreännösten kontekstissa kuitenkin on, että mikäli asetuksen rikkomisesta määrätään sanktiona seuraamusmaksu, se vaikuttaa perustuvan nimenomaan ankarampiin enimmäismääriin. Tämä johtuu siitä, että pornografisiin syvävääreännöksiin liittyvä henkilötietojen luvaton käsittely tapahtuu lähtökohtaisesti vailla käsittelyn laillisuusperustetta ja rekisteröidyn suostumusta ilman, että rekisteröity voi käyttää tietosuojansa kuuluvia TSA 12–22 artiklojen mukaisia oikeuksiaan. Lisäksi luonnollisen henkilön seksuaalista käyttäytymistä ja suuntautumista koskevien tietojen käsittely on pääsääntöisesti kiellettyä TSA 9(1) artiklassa yhdenlaisena erityisenä henkilötietoryhmänä.¹³⁴ Ottaen huomioon, että henkilötiedot voivat käsittää myös luonnollisia henkilöitä koskevia virheellisiä tietoja ja pornografisella syvävääreännöksellä tunnistettavissa oleva henkilö on tulkittavissa tällaiseksi virheelliseksi tiedoksi, syvävääreennettyyn pornografiaan liittyvä henkilötietojen käsittely on lähtökohtaisesti kiellettyä.¹³⁵ Nämä yllä mainitut seikat vastaavat sitä, mitä ankarammasta maksimimääräisestä seuraamussakon määräämisestä on säädetty.¹³⁶

3.2 Esittämisen ja levittämisen rangaistavuus

Vaikka tekijän toimintaa hänen esittäessään tai levittäessään ilman uhrin suostumusta valmistetun pornografisen syvävääreännöksen voisi mieltää luonteeltaan selkeästi seksuaaliseksi teoksi, se tulee voimassa olevan rikoslain perusteella rangaistavaksi pääasiassa kunnianloukkauksena.¹³⁷

¹³¹ TSA johdanto-osa 150 kohta.

¹³² TSA johdanto-osa 148 kohta.

¹³³ TSA 83 artikla 4–5 kohdat. Yrityksen seuraamusmaksun määrä perustuu joko rahalliseen enimmäismäärään tai maailmanlaajuiseen kokonaisliikevaihtoon sillä perusteella, kumpi on suurempi.

¹³⁴ Korpisaari – Pitkänen – Warma-Lehtinen 2018, s. 148–149.

¹³⁵ Van der Sloot 2020, s. 479–480.

¹³⁶ TSA 83(5) artikla.

¹³⁷ Vrt. HE 13/2022 vp, s. 39–40. Seksuaalista ahdistelua koskevan rikossäännöksen arvioinnin yhteydessä havaittiin vastaava ilmiö rikoslain 20 luvun vuoden 2014 uudistuksessa. Ei voitu pitää tarkoituksenmukaisena

PL 10.1:n mukaan jokaisen kunnia on turvattu. Voidaan puhua niin sanotusta kunnian suojasta perusoikeutena tai oikeushyvä, joka liittyy laajemmin osaksi yksityiselämän suojaa.¹³⁸ Kunnian suojan merkitys korostuu usein perusoikeuksien kollisiotilanteissa sekä aivan erityisesti sananvapautta ja kunniaa koskeissa jännitteisissä tilanteissa.¹³⁹ *Melanderin* mukaan yksityishenkilön kunnia voidaan määritellä sekä kaikille ihmisille aina kuuluvaksi arvonannoksi että olosuhteista riippuvaiseksi toiminnan, työn ja ammatin kautta määrittyväksi arvostukseksi.¹⁴⁰ Kunnianloukkauksrikoksen tavallinen (9 §) ja törkeä tekemuoto (10 §) ovat säädetty rikoslain 24 lukuun, joka koskee yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista. Tavallisessa tekemuodossa kunnianloukkauksesta voidaan tuomita sakkoo, kun taas törkeässä tekemuodossa kunnianloukkauksesta voidaan tuomita sakkoo tai enintään kaksi vuotta vankeutta.

RL 24:9.1,1:ssä säädetään valheellisen tiedon tai vihjauksen eli perättömän väitteen levittämisestä.¹⁴¹ Tämän lainkohdan mukaan se, joka esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen voi syyllistyä kunnianloukkaukseen. Valheellinen tieto tai vihjaus viittaa perättömyyteen eli totuudenvastaisuuteen, jonka on periaatteessa oltava jälkikäteen tarkistettavissa. Säännöstä sovelletaan teknologianeutraaliin tapaan, sillä perättömän väitteen esittäminen on rangaistavaa esittämistavasta riippumatta. Esittämistapa voi siten käsittää esimerkiksi suullisen, kirjallisen tai sähköisen esittämisen tai se voi sisältyä kuvaan. Koska pornografiset syvävääreännökset ovat fiktiivisiä synteettisesti luotuja mediasisältöjä, lainkohdan mukaisen perättömyyden vaatimuksen voidaan katsoa täyttyvän levittämistilanteissa.

RL 24:9.1,1:n mukaisen perättömän väitteen tulee lisäksi olla omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa. Kyse on abstraktista vaarasta, sillä rangaistavuus ei edellytä vahingon, kärsimyksen tai halveksunnan konkreettista aiheuttamista vaan riittää, että teon voidaan katsoa yleisesti aiheuttavan esimerkiksi kärsimystä

kunnianloukkausta ja pahoinpitelyä koskevien säännösten soveltamista tekoihin, joissa tekijän toiminta on luonteeltaan selkeästi seksuaalista, ei toisen kunniaa tai terveyttä vahingoittamaan pyrkivää. Ks. myös laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 509/2014 ja HE 213/2013 vp.

¹³⁸ HE 309/1993 vp, s.52.

¹³⁹ Melander 2022, '13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset' (sähköisesti päivitettävä teos). PL 12.1:n mukaan sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.

¹⁴⁰ Melander 2022, 13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset' (sähköisesti päivitettävä teos).

¹⁴¹ Melander 2022, 13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset' (sähköisesti päivitettävä teos).

tai halveksuntaa suurelle osalle sellaisista ihmisistä, joihin se kohdistuu.¹⁴² Lainkohdan mukainen vahinko voi olla luonteeltaan taloudellista, kuten menetettyjä elinkeinotuloja, tai aineetonta, kuten tärkeiden ihmissuhteiden katkeamista tai luottamustehtävän menettämistä.¹⁴³ Halveksunta viittaa puolestaan siihen, että perättömällä väitteellä on tyypillisesti negatiivinen vaikutus yleisöön.¹⁴⁴ Lainkohta koskee sekä pieneen piiriin rajoittuvia, yksityisluonteisia tekoja että julkisia kunnianloukkauksia. Yksityisluonteisuus voi lainkohdan mukaan tarkoittaa sitä, että teko voi tulla rangaistavaksi myös silloin, kun tekijä esittää perättömän väitteen pelkästään loukatulle. Vahinkoa tai halveksuntaa ei katsota tällöin tapahtuvan, mutta teon rangaistavuus edellyttää kuitenkin kärsimyksen aiheutumista loukatulle.¹⁴⁵ Julkisissa kunnianloukkauksissa teko voidaan toteuttaa joukkotiedotusvälineen avulla, joka voi tarkoittaa esimerkiksi perättömän väitteen levittämistä sosiaalisessa mediassa.¹⁴⁶ Perättömän väitteen leviämisen aiheuttamaa vahinkoa, kärsimystä tai halveksuntaa tulee joka tapauksessa arvioida väitteen luonteen perusteella.¹⁴⁷ Pornografisissa syväväärennöksissä periaatteessa mikä tahansa näistä voi tulla kyseeseen uhrin näkökulmasta.

Kunnianloukkauksen törkeästä tekemuodosta rankaiseminen edellyttää RL 24:10:n mukaisesti, että kunnianloukkauksessa aiheutetaan suurta kärsimystä tai erityisen suurta vahinkoa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. *Frände – Wahlbergin* mukaan tarkempien kriteerien määrittäminen suurelle kärsimykselle tai erityisen suurelle vahingolle on mahdotonta eli kyse on pikemminkin tilannekohtaisesta näytöstä molempien osalta.¹⁴⁸ Suuri kärsimys viittaa ensisijaisesti kärsimyksen intensiteettiin eli voimakkuuteen. Tiedon laatu, tiedon levittämisen tapa¹⁴⁹ ja laajuus sekä kärsimyksen kesto voivat vaikuttaa tämän ankaroitamisperusteen käsillä oloon. Verrattuna tavallisen tekemuodon kunnianloukkaukseen

¹⁴² Melander 2022, '13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset' (sähköisesti päivitettävä teos) ja HE 19/2013 vp, s. 40.

¹⁴³ HE 19/2013 vp, s. 40.

¹⁴⁴ *Frände – Wahlberg* 2018, s. 453.

¹⁴⁵ HE 19/2013 vp, s. 45.

¹⁴⁶ Melander 2022, '13. RL 24: Yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisrikokset' (sähköisesti päivitettävä teos) sekä Forss 2015, s. 17.

¹⁴⁷ HE 19/2013 vp, s. 40.

¹⁴⁸ *Frände – Wahlberg* 2018, s. 441.

¹⁴⁹ Joukkotiedotusvälineen käyttö tai tiedon tai vihjauksen muuten toimittaminen lukuisten ihmisten saataville poistettiin ankaroitamisperusteena kunnianloukkauksen törkeän tekemuodon tunnusmerkistöstä vuonna 2014. Hallituksen esityksessä tätä perusteltiin sillä, että jos rikoksen tekeminen tiedotusvälinettä käyttämällä olisi ankaroitamisperuste, myös hyvin vähäpätöiset mediassa julkaistut kunnianloukkaukset tulisivat lähtökohtaiseksi arvioitaviksi törkeää kunnianloukkausta koskevan tunnusmerkistön perusteella, ja perustekomuotoon voitaisiin päätyä lähinnä vain törkeän tekemuodon edellyttämän kokonaistörkeysvaatimuksen tulkinnan kautta. Ks. HE 19/2013 vp, s. 49.

rikoksen on tullut aiheuttaa lisäksi huomattavasti suurempaa kärsimystä.¹⁵⁰ Erityisen suuri vahinko viittaa taloudellisiin vahinkoihin, kuten menetettyihin tai vähentyneisiin tulonsaantimahdollisuuksiin, sekä muihinkin sellaisiin vahinkoihin, joita ei voisi pitää kärsimyksenä. Tällaista esimerkkiä muusta kuin taloudellisesta vahingosta on kieltämättä haastavaa esittää¹⁵¹, mutta syväväarennösten kontekstissa voisi argumentoida, että koska uhrin valokuvat käsittävät tavallisesti tämän henkilötietoja ja niitä käsitellään ilman uhrin suostumusta syväväarennöksen elinkaarella, tämä loukkaa uhrin henkilötietojen suojaa ja merkitsee eräänlaista aineetonta vahinkoa. Joka tapauksessa erityisen suuren vahingon käsissä oloa tulee lähtökohtaisesti arvioida objektiivisesta näkökulmasta.¹⁵²

Rikoksen kokonaistörkeyttä arvioitaessa huomioon tulee ottaa muun muassa valheellisen tai halventavan ilmaisun laatu ja sisältö, se, miten laaja henkilöpiiri tosiasiallisesti on henkilön tunnistanut tai voinut tunnistaa esitettyjen tietojen perusteella sekä valheellisen tiedon tai vihjauksen esittämisen taikka halventamisen syy ja tarkoitus samoin kuin muut rikokseen liittyvät seikat. Kokonaistörkeyttä lisää esimerkiksi se, että tiedon levittämisen tarkoituksena ei ole ollut minkään merkityksellisen asian käsitteleminen, vaan pelkkä vahingon aiheuttaminen loukkauksen kohteeksi joutuneelle.¹⁵³ Pornografisen syväväarennöksen väärinkäytön törkeysarviointi on tietenkin tapauskohtaista, mutta lienee myös huomionarvoista, että pornografiaan liittyy erityistä provokatiivisuutta ja moraalisyvytystä, jolla voi olla tämän ankaroittamisperusteen arvioinnissa merkitystä.¹⁵⁴

3.3 *Syväväarennöksellä uhkailun rangaistavuus*

Aidonoloisia syväväarennösisältöjä on arvioitu voitavan käyttää uhrien uhkaamisessa erinäisiin tarkoituksiin. Uhkauksen tekijä voi uhata uhria tästä esittävän syväväarennöksen levittämällä tai esittämällä sekä vaatia uhrilta esimerkiksi taloudellista etuutta tai tietynlaiseen toimintaan ryhtymistä tai toiminnasta pidättäytymistä. Kun kyse on syväväarennetyllä pornografian levittämällä tai esittämällä uhkaamisesta, voidaan toimintaa kuvailla seksuaalisella materiaalilla toteutettuna sextortion-tyyppisenä kyberrikollisuutena, jossa rikosentekijä uhkaa levittää uhria esittävää seksuaalista materiaalia, jollei tämä myönnä

¹⁵⁰ HE 19/2013 vp, s. 44.

¹⁵¹ Ks. Frände – Wahlberg 2018, s. 441.

¹⁵² HE 19/2013 vp, s. 44.

¹⁵³ HE 19/2013 vp, s. 49.

¹⁵⁴ Ks. Jyränki 2007, s. 97

tekijän vaatimuksiin.¹⁵⁵ Sextortion-teot voivat täyttää useiden eri rikosten tunnusmerkistöjä, mutta keskeisiksi syväväärennetyn pornografian kontekstissa nousevat erityisesti kiristyskriminalisoinnit (RL 31:3–4), pakottaminen (RL 25:8) sekä pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4).¹⁵⁶

3.3.1 Kiristysrikokset

Jos tekijä uhkaa uhria tästä esittävän pornografisen syväväärennöksen esittämisellä tai levittämisellä pyrkimyksenään taivutella uhri luovuttamaan taloudellisen etuuden, teko voisi tulla kyseiseen RL 31:3–4:ssä säädettyinä kiristysrikoksena. Kiristystä koskevilla rangaistussäännöksillä suojataan vapautta ja varallisuutta, jotka ovat oikeushyvinä yhteydessä PL 7 §:ssä säädettyyn henkilökohtaiseen vapauteen sekä PL 15 §:ssä säädettyyn omaisuuden suojaan.¹⁵⁷ Kiristämistyyppisissä rikoksissa tekotapana on kiskominen eli kiristämisen kohteeksi joutunut henkilö pakotetaan luovuttamaan omaisuutta tai muuten päättämään omaisuuden tai edun siirtämisestä rikoksentekijälle.¹⁵⁸ Kiristämistä on perinteisesti pidetty hyvin vakavana rikoksena, johon voi taloudellisen menetysten lisäksi liittyä huomattavaa henkistä kärsimystä.¹⁵⁹

3 § Kiristys

Joka muulla kuin 1 §:ssä tarkoitetulla [ryöstösäännöksen mukaisella] uhkauksella pakottaa toisen luopumaan taloudellisesta edusta, johon rikoksentekijällä tai sillä, jonka puolesta hän toimii, ei ole laillista oikeutta, on tuomittava kiristyksestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Kiristysuhkauksen sisältö määritellään rikoslaissa ryöstöuhkauksen poissulkevan negatiivisen määritelmän kautta, jolle on tunnusomaista ”muu kuin uhkauksen vakavuus ja välittömyys”.¹⁶⁰ Kiristyksestä rangaistaan henkilöä, joka muulla kuin ryöstösäännöksessä tarkoitetulla uhkauksella pakottaa toisen luopumaan taloudellisesta edusta, johon rikoksentekijällä tai sillä, jonka puolesta hän toimii, ei ole laillista oikeutta.¹⁶¹ Keskeiset erot ryöstön tekemuotoihin (RL

¹⁵⁵ Carlton 2020, s. 179–180.

¹⁵⁶ EPRS 2021, s. 30. Sextortion-kiristämisessä on nähtävissä häiritsevänä toimintana jossain määrin yhtäläisyyksiä maalittamisen kanssa. Vrt. Koivukari 2022, s. 969–971.

¹⁵⁷ HE 66/1988 vp, s. 93.

¹⁵⁸ HE 66/1988 vp, s. 94.

¹⁵⁹ HE 66/1988 vp, s. 94–95.

¹⁶⁰ Frände – Wahlberg 2018, s. 598–599.

¹⁶¹ HE 66/1988 vp, s. 99–100.

31:1–2) liittyvät ensinnäkin siihen, että kiristämässä uhri pakotetaan luopumaan taloudellisesta edusta siinä missä ryöstössä on kyse toiselta ottamisesta. Toiseksi uhkauksen tai väkivallan laatu eroavat ryöstö- ja kiristämisrikoksissa: siinä missä ryöstörikoksissa henkilöön kohdistetaan välitöntä suoraan kohdistuvaa väkivaltaa tai sen uhkaa, kiristysrikokset voidaan toteuttaa myös muunlaista uhkaa käyttäen.¹⁶² Kiristyksessä uhan ei tarvitse olla välitöntä vaan se voidaan toteuttaa esimerkiksi uhkaamalla toista joskus myöhemmin tehtävällä väkivallalla tai sellaisella rikoksella, joka ei sisällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa.¹⁶³ Kiristysuhkauksen täytäntöönpanon ajankohta voi näin ollen olla melko avoin, vaikkakin uhkauksen esittämisen ja sen toteuttamisen välillä on oltava jonkinlainen kohtuullisen ajan läheisyys.¹⁶⁴

Keskeistä kiristysrikoksessa on, että tekijä pakottaa toisen luopumaan taloudellisesta edusta, joka on yleisesti ottaen voitava määrittää rahallisesti.¹⁶⁵ Tyypillisin kiristysrikoksen tekotapa on se, että tekijä pyrkii uhkauksellaan saamaan rikoksen kohteen luovuttamaan tekijälle itselleen tai toiselle rahaa tai muun taloudellisen edun, mutta kiristys voi tapahtua myös esimerkiksi uhkaamalla paljastaa uhattua koskeva vahinkoa tai kärsimystä aiheuttava tieto.¹⁶⁶ Uhkauksen ei tarvitse olla oikeudenvastainen eikä sen tarvitse kohdistua siihen henkilöön, jolla uhkauksella pyritään suoraan vaikuttamaan. Sen täytyy kuitenkin olla sillä tavalla todellinen, että se saa kohteena olevan henkilön taipumaan uhkaukseen eli uhrin on järjellistä ja ymmärrettävää taipua uhkaukseen.¹⁶⁷

Myös kiristuksen yritys on rangaistavaa. Tekoa voidaan pitää RL 5:1.2:n mukaan yrityksenä, kun tekijä on aloittanut rikoksen tekemisen ja saanut aikaan vaaran rikoksen täyttymisestä, vaikkakin yrityksestä on kysymys silloinkin, jos vaaran syntymättä jättäminen on johtunut vain satunnaisista syistä. Kiristuksen yrityksessä uhkauksen on oltava sisällöltään sellainen, että se yleisen kokemuksen mukaan on omiaan saamaan uhatun taipumaan.¹⁶⁸ Arvioitavaksi tulee siten se, onko käsillä oleva uhkaus riittävän pakottavan luonteinen sekä liittykö uhkaukseen

¹⁶² Lappi-Seppälä 2022, '18. RL 31: Ryöstö ja kiristys' (sähköisesti päivitetty teos).

¹⁶³ Lappi-Seppälä 2022, '18. RL 31: Ryöstö ja kiristys' (sähköisesti päivitetty teos); HE 66/1988 vp, s. 100.

¹⁶⁴ Frände – Wahlberg kuvailevat osuvasti, kuinka ”kiristysuhkauksen merkitys on hyvin kattava ja osittain epämääräinen.” Ks. Frände – Wahlberg 2018, s. 599–600.

¹⁶⁵ Frände – Wahlberg 2018, s. 601.

¹⁶⁶ HE 66/1988 vp, s. 100.

¹⁶⁷ HE 66/1988 vp, s. 100 ja Frände – Wahlberg 2018, s. 600–601.

¹⁶⁸ HE 66/1988 vp, s. 100.

konkreettinen vaara rikoksen täyttymisestä.¹⁶⁹ Uhkauksen ja sen kohteen asennoitumisen välillä tulee siis olla syy-yhteys.¹⁷⁰

Siinä missä perusmuotoisesta kiristyksestä voidaan tuomita sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta, törkeässä tekemuodossaan kiristyksestä voi seurata vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta. Törkeän kiristyksen tekemuodot voidaan hahmottaa tyhjentävästi säännöksen ankaroitamisperusteiden kautta, jolloin törkeässä kiristyksessä on oltava kyse 1) vakavalla rikoksella uhkaamisesta, 2) rikoksen kohteen turvattoman tilan hyväksi käyttämisestä, 3) pakottamisesta erittäin arvokkaan edun luopumiseen tai 4) erityisen tuntuvaan vahingon aiheuttamisesta. Tekoa on lisäksi pidettävä kokonaisuutena arvostellen törkeänä eli käytännössä teon arvioinnissa on erityistä merkitystä uhkauksen laadulla ja voimakkuudella.¹⁷¹

3.3.2 Pakottaminen

RL 25:8:ssä säädetty pakottamisrikos muistuttaa kiristyksen tunnusmerkistöä, mutta eroaa kiristyksestä siinä, että pakottamissäännöksellä suojataan ihmisen toimintavapautta yleensä.¹⁷² Säännöksen mukaan pakottamisesta tuomitaan se, joka oikeudettomasti uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Pakottamisen ja kiristyksen rangaistusasteikot vastaavat toisiaan, mutta erityissäännöksenä kiristyssäännös syrjäyttää pakottamista koskevan yleissäännöksen.¹⁷³

Pakottamissäännöksen soveltamisala ei sinänsä liity taloudellisiin etuihin kuten kiristyksessä, vaan uhkauksella pyritään pakottamaan toista ”tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin”.¹⁷⁴ Näistä käsitteistä *tekeminen* viittaa aktiiviseen toimintaan, *sietäminen* siihen, että henkilö joutuu tahtonsa vastaisesti sallimaan jotakin ja *tekemättä jättäminen* passiivisuuteen.¹⁷⁵ Tällainen pakottamisuhkaus voidaan toteuttaa ”millä tavalla tahansa, suullisesti tai kirjallisesti, nimenomaisesti tai konkludenttisesti, esimerkiksi elein” eikä teon rangaistavuus edellytä sitä, että tekijä voisi tosiasiallisesti toteuttaa uhkauksensa.¹⁷⁶ Pakottamisen on kuitenkin tapahduttava

¹⁶⁹ Frände – Wahlberg 2018, s. 604–605.

¹⁷⁰ HE 66/1988 vp, s. 100.

¹⁷¹ Lappi-Seppälä 2022, ’18. RL 31: Ryöstö ja kiristys’ (sähköisesti päivitettävä teos).

¹⁷² HE 66/1988 vp, s. 100.

¹⁷³ HE 66/1988 vp, s. 100. Ks. myös pakottamissäännöksen toissijaisuudesta tarkemmin Frände – Wahlberg 2018, s. 488.

¹⁷⁴ HE 66/1988 vp, s. 100.

¹⁷⁵ Frände – Wahlberg 2018, s. 486–487.

¹⁷⁶ Frände – Wahlberg 2018, s. 486.

oikeudettomasti eli on arvioitava, onko 1) pakotuskeino oikeudeton, 2) onko pakottajalla oikeutta vaatia pakotettavalta haluamaansa sekä 2) onko pakotuskeino oikeassa suhteessa tietyn suhtautumisen aikaansaamiseksi pakotetussa. Jos mihinkään näistä seikoista voidaan vastata myöntävästi, kyse ei ole tunnusmerkistön mukaisesta pakottamisesta.¹⁷⁷

Pakottaminen voidaan käsittää luonteeltaan joko totaalisenä (*vis absoluta*) tai sellaisena, että toimintamahdollisuuksien välillä on periaatteessa mahdollisuuksia tehdä valintoja, mutta muun kuin pakottajan haluaman toimintavaihtoehdon valitseminen olisi uhrille liian haitallista (*vis compulsiva*).¹⁷⁸ Pornografisilla syvävääreännöksillä levittämisen uhkailussa kyse lienee pääasiassa *vis compulsiva* -luonteisesta pakottamisesta, jossa uhkailija saattaa vaatia uhkailun kohdetta esimerkiksi pidättäytymään ammatillisesta toiminnastaan tai luovuttamaan tämän työpaikkaan liittyvää luottamuksellista tietoa. Jälkimmäiseen tapaukseen viitaten on siten myös mahdollista, että tekijä uhkauksellaan pakottaa kohteensa tekemään rikoksen.¹⁷⁹

3.3.3 Seksuaaliseen tekoon pakottaminen

4 § Pakottaminen seksuaaliseen tekoon

Joka väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muuhun kuin 1 §:ssä tarkoitettuun [raiskaussäännöksen mukaiseen] seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava pakottamisesta seksuaaliseen tekoon sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, saa hänet ryhtymään 1 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan.

Yritys on rangaistava.

Jos tekijä pornografisen syvävääreännöksen levittämisuhkauksellaan pyrkii pakottamaan kohdettaan luovuttamaan tälle seksuaalista materiaalia itsestään tai osallistumaan seksuaalisiin tekoihin vaikkapa verkkokameran välityksellä, tilannetta voidaan hahmottaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun pakottamisrikosten¹⁸⁰ tunnusmerkistöjen kautta, joista

¹⁷⁷ Melander 2022, ‘14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset’ (sähköisesti päivitettävä teos) ja Frände – Wahlberg 2018, s. 487.

¹⁷⁸ Frände – Wahlberg 2018, s. 485–486.

¹⁷⁹ Ks. KKO 2017:57.

¹⁸⁰ Pakottamisrikokset voidaan hahmottaa raiskauksena (RL 20:1), törkeänä raiskauksena (RL 20:2) sekä pakottamisena seksuaaliseen tekoon (RL 20:4). Näistä kaksi ensimmäistä koskevat pakottamista sukupuolilyhteyden erotuksena pakottamisesta seksuaaliseen tekoon. Ks. Matikkala 2018, s. 134–151.

kyseeseen voisi tulla pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4). Pakottamisesta seksuaaliseen tekoon voidaan RL 20:4.1:n mukaan tuomita se, joka uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muuhun kuin raiskaussäännöksessä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Teon rangaistusasteikko on ankarampi kuin kiristyksessä ja pakottamisessa, sillä siitä voidaan tuomita sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta.

Rangaistussäännöksen mukainen seksuaaliseen teon pakottamisuhkaus tarkoittaa sellaista uhkausta, jota käyttämällä tekijä onnistuu murtamaan kohteena olevan henkilön tahdon. Tahdon murtamisessa oleellisena pidetään sitä, että uhri selvästi osoittaa vastustavansa ryhtymistä tekijän tavoittelemaan seksuaaliseen tekoon ja että hän tekijän käyttämän uhkauksen vuoksi joutuu luopumaan oikeudestaan olla ryhtymättä tuohon tekoon. Uhkauksen on siis oltava sillä tavalla todellinen, että se saa kohteena olevan henkilön taipumaan uhkaukseen.¹⁸¹

Seksuaalinen teko on RL 20:10.2:n mukaan teko, jossa tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet ovat seksuaalisesti olennaisia. Olennaisuuden arvioinnissa teko-olosuhteiden kontekstilla on merkitystä ja sitä tulee arvioida tapauskohtaisesti ottaen huomioon, että teko voi olla seksuaalinen olematta silti seksuaalisesti olennainen.¹⁸² Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta olennaisille teoille on yleensä ominaista, että ne sisältävät olennaisen puuttumisen toisen ruumiilliseen koskemattomuuteen kuten pakottamista koskettelemaan toista intensiivisesti tai alistumaan tällaisiin kosketteluihin. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden olennainen loukkaaminen voi käsittää kuitenkin muitakin kuin sukupuolielimiin liittyviä seksuaalisia tekoja ja rangaistussäännös soveltuu myös sellaisiin tekoihin, joissa toinen pakotetaan itse ryhtymään häneen itsensä kohdistuvaan seksuaaliseen tekoon.¹⁸³ Näin ollen uhriin kohdistettu syvävääreännöksen levittämishuikaus ja tälle esitetty vaatimus lähettää itsestään intiimiä kuvamateriaalia tai esiintyä seksuaalisella tavalla verkon välityksellä voisi tulla arvioitavaksi seksuaalisena tekona, joka voisi oleellisesti loukata uhrin seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

¹⁸¹ HE 6/1997 vp, s. 176.

¹⁸² Matikkala 2018, s. 129.

¹⁸³ HE 6/1997, s. 177.

4 PORNOGRAFISTEN SYVÄVÄÄRENNÖSTEN SEKSUAALIRIKOSSÄÄNTELY NKV-DIREKTIIVIEHDOTUKSESSA

4.1 Verkkoväkivallan torjuminen naisiin kohdistuvan väkivallan muotona

Komissio julkaisi ehdotuksensa direktiiviksi naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumisesta eli niin sanotun NKV-direktiiviehdotuksen 8.3.2022. Ehdotuksen keskeisenä tavoitteena on torjua tehokkaasti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa kaikkialla EU:ssa, mitä varten komissio ehdottaa muun muassa asiankuuluvien rikosten kriminalisointeja seuraamuksineen, uhrien suojelua ja oikeussuojan saatavuutta koskevaa sääntelyä, uhrien tukemistoimia, ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä sekä eri toimijoita koskevia koordinaatio- ja yhteistyömekanismia.¹⁸⁴ Käytännössä kuitenkin ehdotuksella kriminalisoitaisiin tietyt väkivallan muodot, jotka vaikuttavat suhteettomasti naisiin sekä vahvistettaisiin uhrien oikeuksia.¹⁸⁵

1 artikla Kohde

Tässä direktiivissä vahvistetaan naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan estämistä ja torjumista koskevat säännöt. Siinä vahvistetaan vähimmäissäännöt, jotka koskevat

- (a) rikosten ja seuraamusten määrittelyä naisten ja lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja kyberrikollisuuden alalla;
- (b) kaikenlaisen naisiin kohdistuvan väkivallan tai lähisuhdeväkivallan uhrien oikeuksia ennen rikosoikeudenkäyntiä, sen aikana tai sen jälkeen;
- (c) uhrien suojelua ja tukea.

Ehdotuksessa naisiin kohdistuva väkivalta määritellään sukupuoleen perustuvaksi väkivallaksi, joka kohdistuu naiseen tai tyttöön, koska tämä on nainen tai tyttö, tai joka kohdistuu suhteellisesti useammin naisiin tai tyttöihin, mukaan lukien kaikki väkivallanteot, jotka aiheuttavat tai voivat aiheuttaa fyysistä, seksuaalista, psyykkistä tai taloudellista haittaa tai kärsimystä, mukaan lukien tällaisilla teoilla uhkaaminen, pakottaminen tai mielivaltainen vapaudenriisto joko julkisessa tai yksityiselämässä. Naisiin kohdistuvan väkivallan katsotaan johtuvan pohjimmiltaan sukupuolten välisestä epätasa-arvosta ja sitä kuvataan osoituksena naisiin kohdistuvasta rakenteellisesta syrjinnästä, vaikkakin kuka tahansa voi joutua tällaisen väkivallan uhriksi biologisesta tai sosiaalisesta sukupuolesta riippumatta. Määritelmä kattaa

¹⁸⁴ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 1 ja s. 22.

¹⁸⁵ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 3.

sekä seksuaaliväkivaltarikokset¹⁸⁶ että erilaiset verkkoväkivallan muodot, joiden lisääntymisen sekä meneillään olevan digitaalisen muutoksen nopeuden johdosta direktiiviehdotuksessa nimenomaisesti säänneltäisiin intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakamista (7 artikla) eli käytännössä esimerkiksi pornografisia syvävääreännöksiä.¹⁸⁷ Lisäksi ehdotuksella pyrittäisiin torjumaan lähisuhdeväkivaltaa, joka väkivallan muotona kohdistuu suhteellisesti useimmin naisiin. Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan kaikkia väkivallantekoja, jotka aiheuttavat tai voivat aiheuttaa fyysistä, seksuaalista, psyykkistä ja taloudellista haittaa tai kärsimystä ja ilmenevät perheessä tai kotitaloudessa riippumatta siitä, ovatko perhesiteet biologisia vai oikeudellisia, tai entisten tai nykyisten puolisoitten tai kumppanien välillä riippumatta siitä, asuuko rikoksentekijä tai onko rikoksentekijä asunut uhrin kanssa samassa asunnossa.¹⁸⁸

Naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta ovat yleisiä kaikkialla EU:ssa, ja niiden arvioidaan vaikuttavan joka kolmanteen naiseen unionin alueella. Esimerkiksi vuonna 2014 yksi kymmenestä naisesta ilmoitti joutuneensa seksuaalisen väkivallan uhriksi ja yksi kahdestakymmenestä oli raiskattu. Yli viidesosa naisista on kärsinyt lähisuhdeväkivallasta. Työelämässä puolestaan noin kolmannes naisista on kokenut seksuaalista häirintää työpaikallaan. Naiset joutuvat kuitenkin erityisesti verkkoväkivallan seksuaalisten muotojen kohteeksi – vuonna 2020 arvioitiin, että puolet nuorista naisista oli kokenut sukupuoleen perustuvaa verkkoväkivaltaa.¹⁸⁹

Verkkoväkivalta on lisääntynyt internetin ja tietoteknisten välineiden käytön myötä.¹⁹⁰ Verkkoväkivalta kohdistuu ja vaikuttaa erityisesti julkisessa elämässä aktiivisiin naisiin, kuten poliitikkoihin, toimittajiin ja ihmisoikeuksien puolustajiin.¹⁹¹ Se voi hiljentää naisia ja estää heidän yhteiskunnallista osallistumistaan tasavertaisesti miesten kanssa. Verkkoväkivalta vaikuttaa naisiin ja tyttöihin suhteettomasti myös koulutusympäristöissä, kuten kouluissa ja yliopistoissa, mikä vaikuttaa haitallisesti heidän jatkokoulutukseensa ja mielenterveyteensä,

¹⁸⁶ Seksuaaliväkivaltarikokseksi katsotaan ehdotuksessa esimerkiksi raiskaus, naisten sukuelinten silpominen, pakkoavioliitto, pakkoabortti tai -sterilointi, ihmiskauppa seksuaalista riistoa varten, vainoaminen, seksuaalinen häirintä, naismurha, vihapuhe ja sukupuoleen perustuvat rikokset. Ks. Komission ehdotus COM(2020) 67 final, s. 1.

¹⁸⁷ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 1, s. 18–19, s. 37 ja s. 39.

¹⁸⁸ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 1 ja s. 37.

¹⁸⁹ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 1–2.

¹⁹⁰ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 3.

¹⁹¹ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 2 ja s. 25.

mikä voi äärimmäisissä tapauksissa johtaa itsemurhiin.¹⁹² Lisäksi uhrille tällainen väkivalta on usein lisänä verkon ulkopuolella koetulle väkivallalle.¹⁹³

Direktiiviehdotuksen tärkeänä viitekehyksenä toimii Euroopan neuvoston vuoden 2014 yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli Istanbulin yleissopimuksesta (SopS 53/2015). Kyseinen sopimus on laajin kansainvälinen kehys, jolla puututaan kattavasti naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja lähisuhdeväkivaltaan. Naisiin kohdistuvaa verkkoväkivaltaa Istanbulin yleissopimuksessa ei kuitenkaan käsitellä erikseen. Verkkoväkivallan laajasta levinneisyydestä huolimatta lainsäädäntö on lisäksi ollut unionissa hajanaista ja siinä on havaittu merkittäviä puutteita sekä EU- että jäsenvaltiotasolla. Näistä syistä NKV-direktiiviehdotuksella pyritään saavuttamaan yleissopimuksen EU:n toimivaltaan kuuluvat tavoitteet täydentämällä voimassa olevaa EU:n säännöstöä ja jäsenvaltioiden kansallista lainsäädäntöä yleissopimuksen kattamilla aloilla. Nykyisellään yksikään EU:n säädös ei käsittele kattavasti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa, jolloin NKV-direktiivi olisi lajissaan ensimmäinen.¹⁹⁴

4.2 *Intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakaminen*

7 artikla **Intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakaminen**

Jäsenvaltioiden on varmistettava, että seuraavat tahalliset menettelyt säädetään rangaistaviksi rikoksiksi:

(a) toisen henkilön seksuaalista toimintaa esittävien intiimien kuvien, videoiden tai muun materiaalin asettaminen lukuisten loppukäyttäjien saataville tieto- ja viestintäteknologioiden avulla ilman kyseisen henkilön suostumusta;

(b) sellainen kuvien, videoiden tai muun materiaalin tuottaminen tai manipulointi, jolla luodaan vaikutelma siitä, että toinen henkilö osallistuu seksuaaliseen toimintaan, ja sen jälkeen tällaisten kuvien, videoiden tai muun materiaalin saattaminen tieto- ja viestintäteknologioiden avulla lukuisten loppukäyttäjien saataville ilman kyseisen henkilön suostumusta;

(c) edellä a ja b alakohdassa tarkoitettulla toiminnalla uhkailu tarkoituksena pakottaa toinen henkilö tekemään tai sallimaan tietty teko tai olemaan tekemättä tiettyä tekoa.

Seksuaalisia tekoja esittävien intiimien kuvien tai videoiden ja materiaalin asettaminen lukuisten loppukäyttäjien saataville ilman uhrin lupaa tieto- ja viestintäteknologioiden avulla voi olla erittäin haitallista uhreille varsinkin kun otetaan huomioon, miten helposti, nopeasti ja

¹⁹² Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 2 ja s. 25. Komission mukaan verkkoväkivalta voi myös horjuttaa Euroopan unionista tehdyssä sopimuksessa vahvistettua demokratian periaatetta.

¹⁹³ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 3.

¹⁹⁴ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 3–4.

laajalti materiaalin jakaminen ja rikoksenteko tapahtuvat, sekä teon intiimi luonne.¹⁹⁵ 7 artiklassa ehdotettu seksuaalirikossääntely velvoittaisi siten jäsenvaltioita säätämään rangaistavaksi sellaiset teot, jotka käsittävät intiimin tai manipuloidun materiaalin luvatonta jakamista. Käytännössä kyse on jäsenvaltioita velvoittavista tunnusmerkistöahmotelmista kriminalisointeja varten tekoihin, jotka koskevat 1) kostopornoa (intiimi materiaali), 2) pornografisia syvävääreännöksiä (manipulointu materiaali) sekä 3) sextortion-tyyppistä uhkailua (intiimin tai manipuloidun materiaalin levittämällä uhkailu).

7 artiklan a-alakohdan mukainen intiimi materiaali tarkoittaa seksuaalisia tekoja esittävää materiaalia, kuten kuvia, valokuvia ja videoita, mukaan lukien seksualisoivia kuvia sekä audio- ja videoleikkeitä. Tällaisen materiaalin levittämisen rangaistavuuden tulisi liittyä tilanteisiin, joissa materiaali saatetaan tieto- ja viestintäteknologioiden avulla lukuisten loppukäyttäjien saataville ilman uhrin suostumusta riippumatta siitä, onko uhri suostunut tällaisen materiaalin tuottamiseen tai onko hän kenties siirtänyt sen tietylle henkilölle.¹⁹⁶ Käytännössä kyse on kostopornon tilanteista, joissa uhri on esimerkiksi saattanut suostua parisuhteensa aikana kuvattavaksi intiimiin sävyyn oletuksella, ettei kyseistä materiaalia levitetäisi eteenpäin.

7 artiklan b-alakohdassa säädetään manipuloidun materiaalin laittomasta levittämisestä. Ehdotuksen johdanto-osan 19 kohdan mukaan jäsenvaltioiden tulisi säätää rangaistavaksi sellainen materiaalin ilman suostumusta suoritettu tuottaminen tai manipulointi, esimerkiksi kuvien muokkaaminen, jolla luodaan vaikutelma siitä, että toinen henkilö osallistuu seksuaalisiin tekoihin, jos materiaali asetetaan myöhemmin tieto- ja viestintäteknologioiden avulla lukuisten loppukäyttäjien saataville ilman asianomaisen henkilön suostumusta.¹⁹⁷ Huomionarvoista tässä on se, kuinka teon rangaistavuus määritellään: manipuloidun materiaalin levittäminen olisi tekona rangaistavaa vain, jos siinä sekä tuotetaan eli valmistetaan tai manipuloidaan materiaalia, jonka jälkeen materiaali levitetään tieto- ja viestintäteknologioiden avulla. Manipuloidun materiaalin valmistamista omaan käyttöön ei siten esimerkiksi kriminalisoitaisi, jolloin siihen liittyvät mahdolliset seuraamukset määrittäisivät TSA:n hallinnollisin sanktioin.

Manipulointua materiaalia koskevassa ehdotuksen johdanto-osan 19 kohdassa mainitaan nimenomaisesti, kuinka tällaiseen materiaalin tuottamiseen tai manipulointiin olisi sisällyttävä

¹⁹⁵ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 26.

¹⁹⁶ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 26.

¹⁹⁷ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 26.

sellaisten ”syväväärennösten” valmistaminen, joissa oleva materiaali selvästi muistuttaa olemassa olevaa henkilöä, esineitä, paikkoja tai muita objekteja tai tapahtumia ja joissa kuvataan toisen henkilön seksuaalisia tekoja ja jotka voisivat muiden mielestä vaikuttaa virheellisesti aidolta tai totuudenmukaisilta.¹⁹⁸ Näiltä osin sanamuotoilu muistuttaa tekoälyseudöksen 52(3) artiklan 1 alakohtaa, jonka mukaan sellaisen tekoälyjärjestelmän käyttäjien, joka tuottaa tai manipuloi kuva-, ääni- tai videosisältöä, joka selvästi muistuttaa olemassa olevia henkilöitä, esineitä, paikkoja tai muita objekteja tai tapahtumia ja joka voi ihmisestä vaikuttaa virheellisesti aidolta tai totuudenmukaiselta (’syväväärennös’), on ilmoitettava, että sisältö on keinotekoisesti tuotettu tai manipuloitu.¹⁹⁹ Jos tekoälyseudös astuisi voimaan asetuksena ja komission ehdotuksesta muotoutuisi NKV-direktiivi näillä sanamuodoin niin voitaisiin katsoa, että NKV-direktiivin pornografisia syväväärennöksiä koskeva sääntely olisi *lex specialis* -sääntelyä verrattuna tekoälyasetuksen syväväärennössisältöjen läpinäkyvyyttä koskevaan *lex generalis* -henkiseen yleissääntelyyn.

7 artiklan c-alakohdan mukaan jäsenvaltioiden tulisi lisäksi säätää rangaistavaksi intiimin materiaalin sekä manipuloidun materiaalin levittämistä uhkailu, kun uhkailun tarkoituksena on pakottaa toinen henkilö tekemään tai sallimaan tietty teko tai olemaan tekemättä tiettyä tekoa. Tällaisella materiaalilla uhkailua on ehdotuksessa perusteltu kriminalisoitavaksi uhrin tehokkaamman oikeussuojan takaamiseksi.²⁰⁰ Kyse on sextortion-tyyppisen uhkailusta, joka on usein yhteydessä kostopornon tapaisiin tilanteisiin. Erona kostopornoon on kuitenkin se, että menestyksekkäässä sextortion-uhkailussa on oleellista onnistua hiljentämään uhri.²⁰¹

Ehdotetun 7 artiklan kriminalisointien tunnusmerkistöihin kuuluu, että intiimi tai manipuloitu materiaali jaettaisiin tieto- ja viestintäteknologioiden avulla lukuisten loppukäyttäjien saataville. Tieto- ja viestintäteknologioilla tarkoitetaan kaikkia teknisiä välineitä ja resursseja, joita käytetään tietojen digitaaliseen tallentamiseen, luomiseen, jakamiseen tai vaihtoon, mukaan lukien älypuhelimet, tietokoneet, verkkoyhteisö- ja muut mediasovellukset ja -

¹⁹⁸ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 26.

¹⁹⁹ Komission ehdotus COM(2021) 206 final, s. 73. Ensi näkemältä voisi katsoa, että NKV-direktiiviehdotuksen sanamuotoilu kattaisi manipuloidun materiaalin laittomana levittämisenä myös niin sanotut halpa- tai heikkoväärennökset (*cheap-* tai *shallowfakes*). Näissä väärennöksissä on kyse syväväärennöksiin verrattuna vähemmän kehittyneestä videomanipulaatiosta, joka perustuu tekoälyn hyödyntämisen sijasta yksinkertaisiin muokkaustyökaluihin. Halpaväärennöksissä muokattavan materiaalin alkuperäistä sisältöä ei kuitenkaan muuteta, vaan pelkästään raamitetaan uudella tavalla esimerkiksi hidastamalla tai nopeuttamalla videota. Materiaalin tulisi toisin sanoen olla jo valmiiksi sisällöltään seksuaalista. Ks. lisää Ciancaglini ym. 2020, s. 55.

²⁰⁰ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 26.

²⁰¹ Carlton 2020, s. 181.

palvelut.²⁰² Tarkoituksena on ottaa huomioon verkkoväkivallan muotojen leviämisen mahdollisuus, mistä syystä tieto- ja viestintäteknologian käyttö on ennakoedellytys useassa direktiiviehdotuksessa määritellyssä verkkoväkivaltarikoksessa. Tieto- ja viestintäteknologioiden käyttöön liittyvää riskiä kuvaillaan ehdotuksen johdanto-osan 18 kohdassa siten, että niiden kautta tietyt verkkoväkivallan muodot leviävät helposti, nopeasti ja laajalti, mikä aiheuttaa uhrille syvää ja pitkäaikaista haittaa tai lisää sitä.²⁰³ Myös verkkoväkivallan määritelmä itsessään edellyttää sitä, että direktiiviehdotuksessa kuvattu väkivallanteko joko toteutetaan tai avustetaan tai pahennetaan osittain tai kokonaan tieto- ja viestintäteknologioilla.²⁰⁴ Loppukäyttäjien ”lukuisuus” puolestaan viittaa siihen, että intiimin tai manipuloidun materiaalin voisi vastaanottaa suuri määrä kyseisten teknologioiden loppukäyttäjiä eli materiaali on laajalti saatavilla ja sitä voidaan jakaa edelleen. Ilmausta olisi tulkittava ja sovellettava siten, että otetaan huomioon merkitykselliset olosuhteet, myös teknologiat, joita käytetään kyseisen materiaalin asettamiseen saataville, ja keinot, joita nämä teknologiat tarjoavat materiaalin levittämiseksi.²⁰⁵

4.3 Seuraamukset

Ehdotuksen 12 artiklassa säädetään seuraamuksista. Jäsenvaltioiden on 12(1) artiklan mukaan varmistettava, että NKV-direktiivissä ehdotetuista rikoksista säädetään tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat rikosoikeudelliset seuraamukset. Intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakamista koskien 12(4) artiklassa säädetään nimenomaisesti, että jäsenvaltioiden tulisi varmistaa 7 artiklassa tarkoitetuista rikoksista vankeusrangaistus, jonka enimmäiskesto on vähintään yksi vuosi.²⁰⁶ Direktiiviehdotuksen resitaaleissa ei tarkemmin avata, mitä ”tehokkailla, oikeasuhteisilla ja varoittavilla” seuraamuksilla tarkoitetaan eli ehdotus on näiltä osin varsin avoin tulkinnoille. Vastaavasti 12(4) artiklan muotoilu vähintään yhden vuoden enimmäiskestosta on hieman erikoisesti ilmaistu. Lienee siten näiltä osin odotettavissa, että unionin lainsäädäntöprosessin edetessä ehdotus tulee tarkentumaan 12 artiklan osalta.

²⁰² Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 37.

²⁰³ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 25.

²⁰⁴ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 37.

²⁰⁵ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 25.

²⁰⁶ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 40.

Ehdotuksen 11(1) artiklassa mukaan jäsenvaltioita velvoitettaisiin varmistamaan, että yllyttäminen ja avunanto säädettäisiin rikosoikeudellisesti rangaistaviksi intiimin tai manipuloidun materiaalin luvaton jakamista koskevissa 7 artiklan mukaisissa teoissa.²⁰⁷ Kyse on osallisuudesta eli rikokseen myötävaikuttamisesta mikä viittaa kohteeseen, johon useat henkilöt ovat tavalla tai toisella kytkeytyneet.²⁰⁸ Yllyttämisen osalta johdanto-osan 23 kohdassa avataan, että verkon kautta tapahtuvaa yllyttämistä rikokseen voidaan pitää rangaistavana, jos yllyttämistä ei ilmaista täysin yksityisesti vaan julkisesti käyttämällä tieto- ja viestintäteknologioita. Yllyttämisrikoksessa keskeistä olisi yllyttää toista saattamaan intiimi tai manipuloitu materiaali mahdollisesti rajoittamattoman henkilömäärän yleisesti saataville siten, että materiaalin toimittaneelta henkilöltä ei edellytetä mitään lisätoimia sekä riippumatta siitä, tutustuvatko nämä henkilöt kyseiseen materiaaliin vai eivät. Jos pääsy materiaaliin edellyttäisi rekisteröitymistä tai pääsyn sallimista tiettyyn käyttäjäryhmään, kyseistä tiedonvälitystä olisi pidettävä yleisölle levittämisenä ainoastaan, jos käyttäjät, jotka haluavat tutustua tietoon, rekisteröidään automaattisesti tai päästetään ryhmään automaattisesti ilman ihmisen tekemää päätöstä tai valintaa siitä, kenelle pääsy sallitaan.²⁰⁹

Jäsenvaltioiden tulisi ehdotuksen 26(1) artiklan mukaan varmistaa, että uhrilla on vaatia rikoksentehtäjältä täyttä korvausta vahingoista, jotka ovat aiheutuneet mistä tahansa naisiin kohdistuvan väkivallan tai lähisuhdeväkivallan muodosta. Uhrin olisi voitava ehdotuksen 26(2) artiklan mukaan saada korvausta koskeva päätös jo rikosoikeudenkäynnin aikana, mitä perustellaan johdanto-osan 44 kohdassa sillä, että tällöin hän voisi välttää toissijaisen uhriksi joutumisen.²¹⁰ Toissijainen uhriksi joutuminen (*secondary victimization*) viittaa tilanteisiin, joissa rikosasian käsittelystä johdosta uhri kärsii ylimääräistä kärsimystä tai haittaa.²¹¹ Korvauksen tulisi ehdotuksen 26(3) artiklan mukaan asetettava uhri asemaan, jossa hän olisi ollut, jos rikosta ei olisi tapahtunut, ottaen huomioon uhrille aiheutuneiden seuraamusten vakavuus. Samoin korvaukselle ei saisi myöskään vahvistaa enimmäismäärää. Korvauksen olisi katettava kaikki uhrien kärsimät haitat ja traumat sekä haittojen korjaamisesta aiheutuvat kustannukset, muun muassa hoitokustannukset, vaikutukset uhrin työllisyystilanteeseen,

²⁰⁷ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 40.

²⁰⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 507 ja Boucht – Frände 2019 s. 158.

²⁰⁹ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 27.

²¹⁰ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 48 ja s. 31.

²¹¹ Ks. esim. European Institute for Gender Equality, secondary victimisation. Glossary & Thesaurus 2016. <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1358>

ansionmenetykset, psyykkiset vahingot ja ihmisarvon loukkaamisesta johtuvat aineettomat vahingot.²¹²

Ehdotuksessa seuraamuksia koskien säädetään lisäksi 13 artiklassa raskauttavista asianhaaroista. Resitaaleissa ei tarkenneta, kuinka kyseistä lainkohtaa tulisi soveltaa, mutta koska se vastaa pitkälti Istanbulin sopimuksen 46 artiklan raskauttavia seikkoja koskevaa sanamuotoilua, voidaan olettaa, että lainkohta ei edellyttäisi erityisten koventamisperusteiden säätämistä. Olennaista sen sijaan lienee olisi, että tuomarilla on mahdollisuus ottaa 13 artiklan a-o alakohdat huomioon rangaistusta määrätessään.²¹³ Intiimin tai manipuloidun materiaalin laitonta jakamista koskien lainkohdassa jäsenvaltioita velvoitetaan varmistamaan, että törkeysarvioinnissa tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin asianhaarioihin:

- (a) rikos tai muu naiseen kohdistuvan väkivallan tai lähisuhdeväkivallan piiriin kuuluva rikos on tehty toistuvasti;
- (b) rikos on kohdistettu henkilöön, joka on erityisten haavoittuvassa asemassa esimerkiksi riippuvuusaseman taikka fyysisen, henkisen, älyllisen tai aistivamman vuoksi, tai joka asui laitoksessa;
- (c) rikos on kohdistettu lapseen;
- (d) rikos on tehty lapsen läsnä ollessa;
- (e) rikoksen on tehnyt kaksi tai useampia henkilöitä yhdessä;
- (f) ennen rikosta tai sen yhteydessä on käytetty erityisen raakaa väkivaltaa;
- (g) rikos on tehty käyttämällä asetta tai uhkaamalla käyttää asetta;
- (h) rikos on tehty käyttämällä voimaa tai uhkaamalla voimankäytöllä tai pakottamalla;
- (i) rikos on johtanut uhrin kuolemaan tai itsemurhaan tai rikoksesta on aiheutunut uhrille vakavaa fyysistä tai psyykkistä haittaa;
- (j) rikoksentekijä on tuomittu aiemmin samanlaisista rikoksista;
- (k) rikos on kohdistettu entiseen tai nykyiseen puolisoon tai kumppaniin;
- (l) rikoksen on tehnyt perheenjäsen tai henkilö, joka asui uhrin kanssa;
- (m) rikos on tehty käyttämällä väärin tunnustettua luottamus- tai auktoriteettiasemaa tai vaikutusvaltaa;
- (n) rikos on videoitu, valokuvattu tai tallennettu muussa muodossa ja rikoksentekijä on asettanut sen saataville;

²¹² Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 48 ja s. 31.

²¹³ Ks. esim. HE 155/2014 vp, s. 59 ja CETS 210, s. 40–41.

(o) rikos on tehty siten, että uhri on saatu ottamaan tai käyttämään huumeita, alkoholia tai muita päihdyttäviä aineita tai muuten saatu huumeiden, alkoholin tai muiden päihdyttävien aineiden vaikutuksen alaiseksi.²¹⁴

5 KANSALLISEN SEKSUAALIRIKOSLAINSÄÄDÄNNÖN KOKONAISUUDISTUS

5.1 Kokonaisuudistuksen tarkoitus ja tavoitteet

Suomen kansalliseen seksuaalirikoslainsäädäntöön eli rikoslain 20 lukuun ollaan toteuttamassa kokonaisuudistusta.²¹⁵ Kyse seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa olisi pääosin vanhastaan rangaistavien tekojen arvioimisesta uudella tavalla.²¹⁶ Aikuisiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevissa rangaistussäännöksissä turvattaisiin seksuaalinen itsemääräämisoikeus nykyistä paremmin muuttamalla ne suostumusperusteisiksi. Tämä toteutettaisiin määrittelemällä keskeisten seksuaalirikosten olennaiseksi tunnusmerkiksi teon kohteena olevan henkilön vapaaehtoisen osallistumisen puuttuminen.²¹⁷ Seksuaalirikosten tunnusmerkistöt eivät siten jatkossa perustuisi ensisijaisesti siihen, onko teon kohde pakotettu tai ollut avuttomassa tilassa, vaan keskeistä olisi se, onko seksuaalisen teon kohde antanut teolle suostumuksensa.²¹⁸

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen päätavoitteisiin kuuluu ihmisten seksuaalisten itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden rikosoikeudellista suojan vahvistaminen.²¹⁹ Hallituksen esityksessä kuvaillaan, kuinka seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja ruumiillisen koskemattomuuden arvo ja merkitys ovat lisääntyneet ja niihin voidaan sanoa suhtauduttavan tällä hetkellä vielä suuremmin odotuksin kuin silloin, kun seksuaalirikoksia koskevan rikoslain 20 luvun uudistus toteutettiin 1990-luvun lopulla. Useat 2000-luvulla tehdyt seksuaalirikosten osittaisuudistukset ilmentävät tätä kehitystä.²²⁰ Ylipäänsä tarve suojella ihmisiä ei-toivotulta seksuaaliselta sisällöltä ja muilta ei-fyysisiltä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksilta on viime vuosina lisääntynyt entisestään muun muassa viestintäteknologian kehityksen myötä, joka on helpottanut kuvien ja

²¹⁴ Komission ehdotus COM(2022) 105 final, s. 40–41.

²¹⁵ Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus on myös kirjattu Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan. Ks. HE 13/2022 vp, s. 1 ja s. 5.

²¹⁶ HE 13/2022 vp, s. 66.

²¹⁷ HE 13/2022 vp, s. 53.

²¹⁸ HE 13/2022 vp, s. 53.

²¹⁹ HE 13/2022 vp, s. 40.

²²⁰ HE 13/2022 vp, s. 40 ja s. 50.

viestien levittämistä ja lähettämistä toisille henkilökohtaisesti.²²¹ Oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta on jo pitkään toteutettu säätämällä niihin kohdistuvat loukkaukset rikoslaissa rangaistaviksi.²²²

Ehdotetuissa uusissa seksuaalirikossäännöksissä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaa vahvistettaisiin edelleen määrittelemällä rangaistavuuden keskeiseksi perusteeksi teon kohteen pakottamisen tai avuttoman tilan sijaan tämän vapaaehtoisen osallistumisen puute, minkä tulisi heijastua myös seksuaalirikosten keskinäiseen rangaistusarvoon perustuvassa luokittelussa.²²³ Tällä tavalla seksuaalirikoksia koskeva sääntely ja rikoksista säädettyvät rangaistukset pyritään saattamaan nykykäsitteitä paremmin vastaaviksi sekä tekemään niistä nykyistä kattavammat.²²⁴ Seksuaalirikoksia koskevat säännökset muodostaisivat nykyistä selkeämmän ja johdonmukaisemman kokonaisuuden, minkä odotetaan edesauttavan lain soveltamisen yhtenäisyyttä.²²⁵

Hallituksen esityksen mukaan RL 20 luvun uudistamisen perimmäisenä tavoitteena on seksuaalirikosten määrän vähentäminen. Ehdotetuilla lainmuutoksilla pyritään vaikuttamaan asenteisiin ja sen myötä mahdollisten rikoksentehtäjäiden käyttäytymiseen niissä rajoissa, joissa siihen rikoslain keinoin ylipäätään on mahdollista vaikuttaa. Ehdotetuilla muutoksilla ja niiden taustalla olevalla seksuaalisen itsemääräämisoikeuden korostamisella pyritään edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa ja erityisesti naisten ja tyttöjen oikeuksien toteutumista.²²⁶

Vaikka seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuville loukkauksille on tyypillistä se, että ne voidaan tehdä hyvin monenlaisella tavalla, nykyinen RL 20 luvun seksuaalirikossääntely painottuu seksuaalista itsemääräämisoikeutta fyysisesti loukkaaviin tekoihin.²²⁷ Seksuaalisella itsemääräämisoikeudella ja henkilökohtaisella koskemattomuudella on kuitenkin sekä fyysinen että aineeton puoli. Fyysisen seksuaalisen koskemisen lisäksi näitä oikeuksia voidaan loukata muunlaisilla seksuaalisilla teoilla, esimerkiksi sanallisilla ilmaisuilla, viestien lähettämällä taikka seksuaalisten kuvien ottamisella, näyttämällä tai oikeudettomalla levittämällä.²²⁸ Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus selkeästi muuttaisi nykyisen sääntelyn

²²¹ HE 13/2022 vp, s. 40.

²²² HE 13/2022 vp, s. 35.

²²³ HE 13/2022 vp, s. 50.

²²⁴ HE 13/2022 vp, s.40 ja s. 52–53.

²²⁵ HE 13/2022 vp, s. 64.

²²⁶ HE 13/2022 vp, s. 53, s. 64 ja 66.

²²⁷ HE 13/2022 vp, s. 40.

²²⁸ HE 13/2022 vp, s. 96.

painotusta fyysisten loukkaustekojen kriminalisointeihin ja siinä otettaisiin paremmin huomioon pornografisten syväväärinösten väärinkäytön kaltaiset aineettomat loukkausteot. Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen sisältöön peilattuna voidaan huomata, että 20 luvun uudistuksen mahdollisesti astuessa voimaan 1.1.2023²²⁹ syväväärinösten pornografian väärinkäyttötilanteisiin liittyisi jatkossa uudenlaisia rikostunnusmerkistöjä, joista keskeisiä olisivat ainakin kajoamisrikokset (3–4 §), seksuaalinen ahdistelu (6 §) sekä seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen (7 §). Tarkastelen seuraavaksi näitä kriminalisointeja sekä sitä, kuinka ne muuttaisivat nykyistä pornografisia syväväärinöksiä koskevaa seuraamussääntelyä.

5.2 Kajoamisrikokset

3 § Seksuaalinen kajoaminen

Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee muun kuin [1 §:n raiskaussäännöksessä] tarkoitetun seksuaalisen teon sellaiselle henkilölle, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, ja teko olennaisesti loukkaa tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava seksuaalisesta kajoamisesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Henkilön osallistumista seksuaaliseen tekoon ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos:

- 1) hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti;
- 2) hänet on pakotettu seksuaaliseen tekoon käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkauksella; tai
- 3) hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

Yritys on rangaistava.²³⁰

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa nykyinen RL 20:4:ssä säädetty pakottaminen seksuaaliseen tekoon korvattaisiin säännöksellä seksuaalisesta kajoamisesta (3 §).²³¹ Kuten *alaluvussa 3.3.3* tuli esille, jos tekijä pornografisen syväväärinöksen levittämishuokauksellaan pyrkii pakottamaan kohdettaan luovuttamaan tälle seksuaalista materiaalia itsestään tai osallistumaan seksuaalisiin tekoihin, teko voi sextortion-tyyppisenä

²²⁹ HE 13/2022 vp, s. 1.

²³⁰ HE 13/2022 vp, s. 182.

²³¹ HE 13/2022 vp, s. 108.

uhkauksena tulla rangaistavaksi pakottamisena seksuaaliseen tekoon. Tällaiset teot tulisivat siis edelleen rangaistavaksi, mutta uudella seksuaalisen kajoamisen nimikkeellä, joka viittaa paitsi seksuaalisiin tekoihin, joilla toiseen fyysisesti kosketaan, että myös muihin seksuaalisiin tekoihin, joilla toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukataan. Hallituksen esityksen mukaan nimikkeen muuttaminen on perusteltua, sillä rikoksen keskeinen tunnusmerkistökäsite ei enää uudistuksen jälkeen olisi pakottaminen vaan suostumuksen eli vapaaehtoisuuden puute ja seksuaalinen kajoaminen kuvaisi myös vahvemmin teon moitittavuutta.²³² Ehdotettu kajoamissäännös sisältäisi rikoksen tunnusmerkistön (1 momentti), perusteet vapaaehtoisuuden puutteen arvioimiseksi (2 momentti) sekä maininnan siitä, että myös seksuaalisen kajoamisen yritys olisi tekona rangaistava, kuten seksuaaliseen tekoon pakottamisen yritys on nykyiselläänkin (3 momentti).

Seksuaalisena kajoamisena rangaistavaa olisi seksuaalisen teon tekeminen koskettelemalla tai muulla tavoin sellaiselle henkilölle, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti sekä tällaisen henkilön saaminen ryhtymään seksuaaliseen tekoon²³³. Pornografisen syvävääreännöksen levittämällä uhkailu voinee uudessa kajoamissäännöksessä tulkita muuten kuin koskettelemalla toteutetuksi seksuaaliseksi teoksi, kun tekijä pyrkii uhkailullaan taivuttelemaan uhria osallistumaan seksuaalisiin tekoihin, sillä muun kuin koskettelua käsittävän teon rangaistavuuden kannalta ei ole merkitystä sillä, tehdäänkö se osapuolen fyysisessä läheisyydessä vai viestintäteknologian välityksellä.²³⁴ Tunnusmerkistö edellyttäisi kuitenkin, että seksuaalinen teko loukkaa sen kohteena olevan henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti.²³⁵

Hallituksen esityksessä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden olennaisesta loukkaamisesta muuten kuin koskettelemalla esimerkkeinä mainitaan 1) henkilön saaminen ilman vapaaehtoisuutta osallistumaan tekijän seksuaaliseen tyydyttämiseen, 2) toisen saaminen muuten kuin vapaaehtoisesti ryhtymään häneen itseensä kohdistuvaan tai kolmanteen henkilöön kohdistuvaan seksuaaliseen tekoon sekä 3) toisen saaminen masturboimaan itseään vapaaehtoisuuden puuttuessa. Olennaisuusedellytyksen arvioinnissa tulisi huomioida teon

²³² HE 13/2022 vp, s. 56.

²³³ Seksuaalisen teon määritelmä on avattu 20:23.2:ssa ja sillä viitataan tekoon, joka on tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen seksuaalisesti olennainen. Asiallisesti seksuaalisen teon määritelmä kuin kuitenkin sama kuin nykyisessä seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevassa rangaistussäännöksessä (ks. *alaluku 3.3.3*). HE 13/2022 vp, s. 108, s. 135 ja s. 192.

²³⁴ HE 13/2022 vp, s. 108.

²³⁵ HE 13/2022 vp, s. 108.

laatu, osapuolten välinen suhde ja muut teon olosuhteet. Tyypillisimmin seksuaalisessa kajoamisessa olisi oltava kyse muusta kuin lyhytkestoisesta ohimenevästä teosta, joita voitaisiin arvioida seksuaalisena ahdisteluna (ehdotettu 6 §). Loukkauksen olennaisuutta koskevan edellytyksen täyttymistä voivat lisätä myös esimerkiksi seksuaalisen teon jatkaminen uhrin kielloista tai estelyistä huolimatta ja olosuhteet, joissa uhrin on vaikeaa estää tai lopettaa teon kohteeksi joutuminen sanoin tai teoin.²³⁶

Säännös vastaisi muuten kokonaisuudistuksessa ehdotettua raiskausta koskevaa säännöstä, mutta se koskisi muita seksuaalisia tekoja kuin sukupuoliyhteyttä. Tunnuksmerkistössä olisi siten olennaista se, ettei teon kohde osallistu seksuaaliseen tekoon vapaaehtoisesti. Säännöksessä määriteltäisiin raiskaussäännöstä vastaavasti ne tilanteet, joissa osallistumista seksuaaliseen tekoon ei ole pidettävä vapaaehtoisena.²³⁷ Pykälän 2 momentin 1–3 kohtien mukaan henkilön osallistumista seksuaaliseen tekoon ei olisi pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole ilmaissut vapaaehtoisesti tahtoaan, hänet on pakotettu seksuaaliseen tekoon tai hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan muusta syystä.²³⁸

Korvatessaan nykyisen säännöksen pakottamisesta seksuaaliseen tekoon seksuaalista kajoamista koskeva rangaistusasteikko ankaroituisi siten, että enimmäisrangaistus nousisi kolmesta vuodesta neljään vuoteen vankeutta eikä minimirangaistuksena voitaisi tuomita enää sakkoa vaan neljä kuukautta vankeutta. Hallituksen esityksessä tätä ankaroittamista perustellaan sillä, että seksuaalista kajoamista koskeva säännös kattaa tekoja, jotka voivat vahingollisuudeltaan ja moitittavuudeltaan olla vakavammissa tapauksissa lähellä sukupuoliyhteyden sisältäviä seksuaalirikoksia. Seksuaalinen kajoaminen koskisi lievimmilläänkin vain seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavia seksuaalisia tekoja. Myös tästä syystä seksuaalisesta kajoamisesta säädettäisiin törkeä tekomuoto, jonka ankaroittamisperusteet liittyisivät vakavaan väkivaltaan, rikosentekijöiden lukumäärään, uhrille aiheutettuun kärsimykseen, rikoksen nöyryyttävään tekotapaan ja uhrin ikään.²³⁹

4 § Törkeä seksuaalinen kajoaminen

Jos seksuaalisessa kajoamisessa

1) käytetään tai uhataan käyttää vakavaa henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa,

²³⁶ HE 13/2022 vp, s. 108.

²³⁷ HE 13/2022 vp, s. 108.

²³⁸ Vrt. HE 13/2022 vp, s. 98.

²³⁹ HE 13/2022 vp, s. 51, s. 61 sekä s. 110.

2) rikoksentekijöiden lukumäärän tai muun syyn vuoksi rikoksella aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä tai se tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai

3) kohteena on kahdeksatoista vuotta nuorempi lapsi

ja seksuaalinen kajoaminen on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava törkeästä seksuaalisesta kajoamisesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.²⁴⁰

Ehdotetun seksuaalisen kajoamisen säännöksen laajentuessa soveltamisalaltaan nousee omaksi kysymyksekseen, voisiko pornografisen syvävääreännöksen valmistaminen täyttää seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistön. Voidaan nimittäin argumentoida, että henkilön valokuvien käyttäminen ilman tämän vapaaehtoisuutta siten, että tämän kasvot yhdistetään pornografiselle videolle olisi seksuaalinen teko. Hallituksen esityksen mukaan kuvan valmistamista toisesta salaa tai ilman tämän lupaa olisi arvioitava kuvan sisällön ja muiden olosuhteiden perusteella. Esimerkiksi toisen henkilön sukuelinten tai sukupuoliyhteyden kuvaaminen ilman tämän vapaaehtoista osallistumista mainitaan lähtökohtaisesti säännöksessä tarkoitettuna seksuaalista itsemääräämisoikeutta oleellisesti loukkaavana tekona.²⁴¹ Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen olennaisuutta arvioitaessa olisi otettava huomioon myös vallitseva käsitys seksuaalisesti olennaisista teoista. Yhtä vähän tekijän henkilökohtainen käsitys kuin rikoksen kohteeksi joutuneen henkilönkään näkemys olisi yksin ratkaiseva.²⁴² Näin ollen kajoamissäännöksen soveltamisessa pornografisen syvävääreännöksen valmistamistilanteisiin olisi kiinnitettävä huomiota ainakin seuraaviin seikkoihin:

- 1) Missä määrin osapuolten välisellä asemalla ja suhteella on merkitystä olennaisuusarvioinnissa, kun syvävääreännöksen on valmistanut esimerkiksi tuntematon tai läheinen henkilö?²⁴³
- 2) Onko synteettisen pornografisen videomateriaalin valmistaminen ymmärrettävä seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaksi siinä missä toisen henkilön sukupuolielinten tai sukupuoliyhteyden valokuvaaminen?

²⁴⁰ HE 13/2022 vp, s. 182–183.

²⁴¹ HE 13/2022 vp, s. 109.

²⁴² HE 13/2022 vp, s. 109.

²⁴³ *Nieminen – Kallio – Tolvanen* kuvaavat havainnollistavasti osapuolten aseman ja suhteen välistä merkitystä seksuaalisen ahdistelun tilanteissa. Ks. HE 13/2022 vp, s. 118–119 ja vrt. *Nieminen – Kallio – Tolvanen* 2020, s. 156–157.

- 3) Kenen synteettisellä sisällöllä esiintyvän henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta valmistettu pornografinen syvävääreännös loukkaa oleellisesti: sisällöllä alkuperäisesti esiintyvää henkilöä vaiko sisällölle synteettisesti kasvoiltaan asetettua henkilöä?

5.3 Seksuaalinen ahdistelu

6 § Seksuaalinen ahdistelu

Joka

1) koskettelemalla tai

2) kosketteluun voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viestin tai kuvan, ottamalla kuvan tai itseään paljastamalla, taikka muulla vastaavalla tavalla

tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, seksuaalisesta ahdistelusta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.²⁴⁴

Seksuaalinen ahdistelu määritellään hallituksen esityksessä kosketteluksi tai muuksi vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla tehdyksi seksuaaliseksi teoksi, joka on omiaan loukkaamaan toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa säännöstä muutettaisiin nykyiseen nähden siten, että se kattaisi koskettelyn lisäksi muitakin seksuaalisia tekoja, jotka voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi ovat vakavuudeltaan kosketteluun rinnastettavia. Tällaisia tekoja voitaisiin tehdä jatkossa sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viestin tai kuvan, ottamalla toisesta kuvan tai itseään paljastamalla. Näin ollen rikoksen soveltamisala laajenisi huomattavasti, kun rangaistavuus ei enää rajoittuisi koskettelutekoihin.²⁴⁵

Säännöksen suojelukohteena on seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Seksuaalisesti ahdisteltu henkilö joutuu fyysisesti tai muulla tavalla mukaan tekijän seksuaalisesti olennaisen toiminnan kohteeksi tahdostaan riippumatta eli vastoin itsemääräämisoikeuttaan. Teon kohteen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus sisältää näin ollen myös sen, ettei hän osallistu toisen seksuaaliseen tekoon vapaaehtoisesti. Seksuaalinen ahdistelu olisi niin sanottu abstrakti vaarantamisrikos eli arviointi kohdistuisi siihen, onko kyseessä seksuaalinen teko, joka teon olosuhteet huomioon ottaen tyypillisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²⁴⁶

²⁴⁴ HE 13/2022 vp, s. 184.

²⁴⁵ HE 13/2022 vp, s. 115–116 ja s.61.

²⁴⁶ HE 13/2022 vp, s. 116.

Hallituksen esityksessä todetaan, että sanallisesti, viestin tai kuvan lähettämällä tai esittämällä ja kuvan ottamalla seksuaaliset teot voivat olla omiaan loukkaamaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²⁴⁷ Vakavuuden arvioinnin lähtökohtana olisi pidettävä sitä, miten tekoon yleensä voidaan olettaa reagoitavan kyseessä olevissa olosuhteissa. Teon kohteen keskeisillä henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, kuten hänen iällään ja sukupuolellaan, voisi kuitenkin myös olla merkitystä loukkaamisen vakavuuden arvioinnissa.²⁴⁸ Vastaavasti tekijän ja uhrin välinen suhde vaikuttaisi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamisen kynnyksen ylittymiseen: mitä tuntemattomampi tekijä on suhteessa uhriin sitä matalammin tunnusmerkistön täyttymisen kynnyks ylittyisi.²⁴⁹

Seksuaalisesta ahdistelusta voisi olla kyse pornografisten syvävääreännösten esittämisen- tai levittämistilanteissa, sillä säännös koskisi myös seksuaalisten video- ja äänitallenteiden lähettämistä tai esittämistä toiselle.²⁵⁰ Huomionarvoista säännöksen soveltamisessa syvävääreännetyt pornografian esittämiseen tai levittämiseen kuitenkin on, että syvävääreännöksen tulisi käsittää muunlaista seksuaalista sisältöä kuin sellaista, jossa uhri itse esiintyy. Näissä jälkimmäisissä tapauksissa tekoon soveltuisi paremmin seksuaalisen kuvan luvattoman levittämisen tunnusmerkistö.

Toisaalta säännöksen tunnusmerkistön avoimuudesta johtuen myös pornografisen syvävääreännöksen valmistamisessa saattaisi olla kyse seksuaalisesta ahdistelusta. Hallituksen esityksen mukaan seksuaalisten tekojen moninaisuuden vuoksi tunnusmerkistössä nimenomaisesti mainittujen tekotyyppien lisäksi ahdisteluna pidettäisiin ”myös muulla tavalla tehtyjä tekoja”. Tällöin olisi ennen kaikkea arvioitava, voidaanko pornografisten syvävääreännösten valmistaminen käsittää seksuaalisena tekona. Seksuaalisena tekona pornografisen syvävääreännöksen valmistamisen tulisi olla hallituksen esityksen mukaan katsottavissa voimakkuudeltaan kosketteluun vakavuudeltaan rinnastettavaksi eli valmistamista tulisi voida pitää kohdettaan halventavana tai nöyryyttävänä tai muuten hänelle kärsimystä tai ahdistusta aiheuttavana.²⁵¹ Ilman uhrin suostumusta valmistettuna pornografiana olen taipuvainen ajattelemaan, että seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistö täytyisi myös näiltä osin.

²⁴⁷ HE 13/2022 vp, s. 116.

²⁴⁸ HE 13/2022 vp, s. 118.

²⁴⁹ Nieminen – Kallio – Tolvanen 2020, s. 156–157 ja HE 13/2022 vp, s. 118–119.

²⁵⁰ HE 13/2022 vp, s. 117.

²⁵¹ HE 13/2022 vp, s. 116–117.

Seksuaalisen ahdistelun rangaistusasteikko säilyisi nykyisellään sen ollessa sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta. Rangaistusasteikon koventamista ei olla katsottu perustelluksi seksuaalisen ahdistelun ollessa lievimpiä seksuaalirikoksia koskeva rangaistussäännös.²⁵² Seksuaalinen ahdistelu sisältää myös toissijaisuuslausekkeen²⁵³, jonka mukaan säännöstä ei sovelleta, jos tekoon soveltuu jokin muu RL 20 luvun seksuaalirikosta koskeva rangaistus.²⁵⁴

5.4 Seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen

7 § Seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen

Joka oikeudettomasti esittää tai levittää toista seksuaalisesti esittävän todellisuuspohjaisen tai todenmukaisen kuvan tai kuvatallenteen siten, että teko loukkaa olennaisesti tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava seksuaalisen kuvan luvattomasta levittämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Kuva tai kuvatallenne on 1 momentissa tarkoitetulla tavalla todellisuuspohjainen, jos se on valmistettu tilanteesta, jossa henkilö tosiasiallisesti esiintyy 1 momentissa tarkoitetussa kuvassa tai kuvatallenteessa, ja todenmukainen, jos se erehdyttävästi muistuttaa valokuvaamalla tai muulla vastaavalla menetelmällä valmistettua kuvaa tai kuvatallennetta tilanteesta, jossa henkilö tosiasiallisesti esiintyy 1 momentissa tarkoitetulla tavalla.²⁵⁵

Seksuaalisen kuvan luvattomana levittämisenä rangaistavaa olisi toista henkilöä seksuaalisesti esittävän kuvan tai kuvatallenteen esittäminen tai levittäminen oikeudettomasti siten, että teko loukkaa olennaisesti kuvassa esiintyvän seksuaalista itsemääräämisoikeutta.²⁵⁶ Kyseessä olisi uusi rangaistussäännös rikoslain 20 lukuun, joka kattaisi tekoja, jotka ovat nykyisin usein rangaistavia kunnianloukkauksen tai yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen törkeinä tekemuotoina.²⁵⁷

Säännöksen termillä 'kuva' tarkoitettaisiin valokuvien lisäksi videoita sekä termillä 'kuvatallenne' tiedostoa, filmiä tai muuta alustaa, jolta kuva voidaan toistaa. Säännöksessä 'esittämisellä' tarkoitettaisiin kuvan näyttämistä toiselle siten, ettei tämä saa kuvaa haltuunsa. Kuvan voi esittää esimerkiksi tietokoneen tai matkapuhelimen näytöltä tai paperitulosteelta. 'Levittäminen' tarkoittaisi kuvan tai kuvatallenteen luovuttamista toiselle siten, että tämä saa sen haltuunsa. Hallituksen esityksen mukaan jo yhden henkilöä sukupuoliyhteydessä tai

²⁵² HE 13/2022 vp, s. 61.

²⁵³ Subsidiariteetista eli toissijaisuudesta ks. lisää esim. Boucht – Frände 2019, s. 182.

²⁵⁴ HE 13/2022 vp, s. 119.

²⁵⁵ HE 13/2022 vp, s. 184.

²⁵⁶ HE 13/2022 vp, s. 120.

²⁵⁷ HE 13/2022 vp, s. 51 ja 57.

seksuaalisella tavalla alasti esittävän kuvan esittäminen tai kuvatiedoston levittäminen voisi riittää tunnusmerkistön täyttymiseen.²⁵⁸

Kuvaa pidettäisiin henkilöä esittävänä, jos hän on kuvasta tunnistettavissa, vaikkei tunnistettavuus välttämättä edellyttäisi kasvojen tunnistettavuutta. Kyseeseen tulisivat sekä todellisuuspohjaiset että todenmukaiset kuvat, jotka olisi määritelty säännöksen 2 momentissa.²⁵⁹ Todellisuuspohjaisten kuvien esittäminen tai levittäminen viittaa esimerkiksi kostopornotilanteisiin, joissa osapuolten yhteisymmärryksessä omaan käyttöönsä ottama seksuaalinen kuva esitetään tai levitetään verkossa myöhemmin ilman kuvassa esiintyvän suostumusta. Pornografisissa syvävääreännöksissä puolestaan olisi pääsääntöisesti kyse todenmukaisista kuvista, sillä ne erehdyttävästi muistuttaisivat valokuvaamalla tai muulla vastaavalla menetelmällä valmistettua kuvaa tilanteesta, jossa henkilö tosiasiallisesti esiintyy 1 momentissa tarkoitetulla tavalla. Säännös koskisi ylipäänsä monen tyyppisiä tilanteita ja kattaisi myös salaa tai muuten oikeudetta otettujen seksuaalisten kuvien esittämisen ja levittämisen.²⁶⁰

Kuvan tai kuvatallenteen esittämisen tai levittämisen tulisi loukata kuvassa tai tallenteella esiintyvän henkilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta oleellisesti, joka tapahtuisi siten, että seksuaalista kuvaa tai tallennetta levitetään oikeudettomasti.²⁶¹ Oikeudetonta kuvan tai kuvatallenteen esittäminen tai levittäminen olisi nimenomaan sillä perusteella, onko kuvassa esiintyvä henkilö antanut luvan tai muun pätevän suostumuksen tekoon.²⁶² Hallituksen esityksen mukaan seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kuuluu oikeus päättää tämän yksityisyyden piiriin kuuluvan seksuaalisuutensa ilmaisemisesta, mistä syystä kuvan tai kuvatallenteen oikeudeton esittäminen tai levittäminen loukkaa tätä oikeutta.²⁶³ Teon arvosteluun vaikuttaisi myös esitettyjen tai levitettyjen kuvien tai kuvatallenteiden määrä. Esimerkiksi kuvan näyttäminen matkapuhelimen ruudulta yhdelle tai kahdelle ihmiselle olisi rangaistavaa vain, jos kuvan seksuaalisuuden ilmeneminen on hyvin voimakasta. vakavimpana levittämisen muotona olisi yleensä pidettävä kuvan saattamista laajaan levitykseen esimerkiksi

²⁵⁸ HE 13/2022 vp, s. 120–121.

²⁵⁹ HE 13/2022 vp, s. 121. Selkeästi ei-todenmukaiset pilakuvat eivät kuitenkaan kuuluisi säännöksen soveltamisalaan vaan tällaisia kuvia koskevia tekoja tulisi arvioida kunnianloukkauksina.

²⁶⁰ HE 13/2022 vp, s. 120.

²⁶¹ HE 13/2022 vp, s. 121.

²⁶² HE 13/2022 vp, s. 120.

²⁶³ HE 13/2022 vp, s. 57.

internetin kautta siten, että kuva on rajoittamattomasti saatavilla eikä sen leviämistä voi enää estää.²⁶⁴

Säännös koskisi pelkästään kuvan tai kuvatalenteen esittämistä tai levittämistä. Seksuaalisen kuvan valmistamista toiselta salaa tai muuten ilman tämän vapaaehtoisuutta arvioitaisiin hallituksen esityksen mukaan kuvan sisällöstä ja olosuhteista riippuen seksuaalisena kajoamisena tai seksuaalisena ahdisteluna. Kuvan valmistaja ja levittäjä, joka syyllistyy teoillaan sekä seksuaaliseen ahdisteluun tai seksuaaliseen kajoamiseen että seksuaalisen kuvan luvattomaan levittämiseen, voitaisiin tuomita molemmista rikoksista. Kuvan lähettäminen kuvattaessa suoratoistona esimerkiksi internetin välityksellä katsottaisiin sekä kuvan valmistamiseksi ja levittämiseksi.²⁶⁵ Näin ollen ilman toisen suostumusta tämän henkilön valokuvista valmistettu sekä myöhemmin esitetty tai levitetty pornografinen syvävääreännös olisi uudistusten tultua voimaan laajasti rangaistavaa seksuaalirikoksina.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Nykyiset seuraamukset

Tämän tutkielman ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on ollut selvittää uhrin perspektiivistä, millaisia hallinnollisia sanktioita ja rikosoikeudellisia rangaistuksia pornografisia syvävääreännöksiä koskeva nykyinen sosiaalinen kontrolli käsittää.

Lähestyin syvävääreännösten väärinkäyttöä ilmiönä paremmin hahmottaakseni niiden valmistamista ja haitallisuutta. Syvävääreännösten valmistamisen osalta kävi ilmi, että kyse on tietosuojasensitiivistä toiminnasta, joka vaatii esimerkiksi uhrin valokuvista koostuvaa oppimisaineistoa. Aineistoa tarvitaan usein myös paljon, mistä syystä on ymmärrettävää, kuinka suurin osa nykyisistä materiaalille joutuvista uhreista on ollut julkisuuden henkilöitä, joista todennäköisimmin on eniten saatavilla olevaa valokuvamateriaalia verkossa. Tarkasteltuani väärinkäytön tapoja päädyin määrittelemään kyberrikosten väärinkäytön tekoina kyberrikolliseksi toiminnaksi, joka voi sisältää toisaalta sekä uusia tapoja aiheuttaa oikeudenloukkauksia että vanhastaan kriminalisoituja tekoja. Tämän jälkeen tarkastelin rikoslain säännöksiä selvittääkseni voimassa olevaa seuraamussäätelyä, joka

²⁶⁴ HE 13/2022 vp, s. 121.

²⁶⁵ HE 13/2022 vp, s. 122.

tietosuojaloukkausten osalta konkretisoitui yleisen tietosuoja-asetuksen hallinnollisiin sanktioiden kautta. Levittämisen- ja esittämistekojen rangaistavuudessa puolestaan on nykyisellään kyse kunnianloukkauksen tavallisesta tai törkeästä tekemuodosta, vaikka seksuaalisen sisältönsä perusteella pornografiset syväväärännökset vaikuttavat kenties enemmän yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta kuin kunniaa loukkaavilta. Levittämällä uhkailusta voidaan taas voimassa olevan sääntelyn perusteella rangaista kiristysrikoksena, pakottamisena tai pakottamisena seksuaaliseen tekoon hieman riippuen siitä, mitä uhkailija vaatii uhrilta. Sanktio- tai rangaistusasteikoiltaan näiden tekojen moitittavuus näyttyy seuraavanlaisena:

- Pornografisen syväväärännöksen valmistaminen, esittäminen ja levittäminen tietosuojaloukkauksena
 - TSA:n hallinnolliset sanktiot: varoitus, huomautus, määräys, kieltä tai ankarampimuotoinen seuraamusmaksu (enintään 20 miljoonaa euroa tai 4 % yrityksen globaalista kokonaisliikevaihdosta)
- Pornografisen syväväärännöksen esittämisen tai levittämisen rangaistavuus
 - Kunnianloukkaus: sakko
 - Törkeä kunnianloukkaus: sakko – 2 vuotta vankeutta
- Pornografisen syväväärännöksen esittämällä tai levittämällä uhkailun rangaistavuus
 - Kiristys: sakko – 2 vuotta vankeutta
 - Törkeä kiristys: 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta
 - Pakottaminen: sakko – 2 vuotta vankeutta
 - Pakottaminen seksuaaliseen tekoon: sakko – 3 vuotta vankeutta

Oikeushyvillä voi olla keskenään yhteisiä rajapintoja eri puolilla rikoslain systematiikkaa. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden osalta pornografisten syväväärännösten kontekstissa tämä merkitsee, että se yllä esitetyn perusteella vaikuttaa olevan yhteydessä erityisesti tietosuojan ja kunnian oikeushyviin, josta säädetään PL 10 §:ssä osana yksityiselämän suojaa. Tässä mielessä nykyinen seuraamussääntely vastaa mannereurooppalaista rikosoikeusdoktriinia, jossa väärinkäytettynä syväväärännetty pornografia on pääasiassa hahmotettavissa yksityisyyden loukkauksena.²⁶⁶

²⁶⁶ Šepec – Lango 2020, s. 127.

6.2 *Seuraamusten tulevaisuudennäkymät ja tutkimustulosten implikaatiot*

Nykyisen seuraamussääntelyn hahmottamisen lisäksi tässä tutkielmassa on ollut tarkoitus selvittää, millä tavoin NKV-direktiiviehdotuksen pornografisia syvävääreännöksiä koskeva sääntely sekä rikoslain 20 luvun seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus voisivat muuttaa nykyistä seuraamussääntelyä.

Komission NKV-direktiiviehdotuksessa pornografisia syvävääreännöksiä koskeva sääntely konkretisoituisi jäsenvaltioille annettuna vaatimuksena kriminalisoida manipuloidun materiaalin luvaton levittäminen, joka olisi tekona rangaistavaa, kun materiaali sekä valmistetaan että levitetään tieto- ja viestintäteknologioiden avulla. Samoin tällaisella toiminnalla uhkailu tulisi kriminalisoida. Näistä rikoksista tulisi säätää vankeusrangaistus, jonka enimmäiskesto olisi vähintään vuosi. Kansalliseen seksuaalirikoslainsäädännön uudistuksen nähden NKV-direktiiviehdotuksen kriminalisointivaatimukset ovat siten pitkälti yhteneviä, paitsi vankeusrangaistuksen keston osalta.

Kansallisen rikoslain 20 luvun seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toteutuessa pornografisten syvävääreännösten väärinkäytön rangaistavuus muuttuisi oleellisesti siten, että valmistamis-, esittämisen- ja levittämistekojen keskeisenä suojeluobjektina tulisi olemaan seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Käytännössä tämä tarkoittaisi, että esittämisen- ja levittämisteoista rangaistaisiin jatkossa pääasiassa seksuaalisen kuvan luvattomana levittämisenä, joka vastaisi törkeän kunnianloukkauksen rangaistusasteikkoa, sakkoa tai kahta vuotta vankeutta. Valmistamisteosta voitaisiin vuorostaan rangaista seksuaalisena ahdisteluna tai seksuaalisena kajoamisena, joista jälkimmäinen myös korvaisi rangaistussäännöksenä nykyisen säännöksen pakottamisen seksuaaliseen tekoon eli kajoaminen voisi käsittää myös pornografisella syvävääreännöksellä esittämisen tai levittämisen uhkailun tietyissä tilanteissa. Nämä kokonaisuudistuksessa ehdotetut säännökset vastaisivat NKV-direktiiviehdotuksessa siinä määrin, että pornografisten syvävääreännösten valmistaminen ja levittäminen olisivat rangaistavia, vaikkakin erillisinä tekoina. Pornografisten syvävääreännösten väärinkäyttöön liittyvät rangaistusasteikot olisivat uudistusten myötä seuraavat:

- Pornografisen syvävääreännöksen valmistaminen
 - Seksuaalinen ahdistelu: sakko – 6 kuukautta vankeutta
 - Seksuaalinen kajoaminen: 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta
 - Törkeä seksuaalinen kajoaminen: 1–6 vuotta vankeutta

- Pornografisen syvävääreännöksen esittäminen tai levittäminen
 - Seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen: sakko – 2 vuotta vankeutta
- Pornografisen syvävääreännöksen esittämisellä tai levittämisellä uhkailu
 - Seksuaalinen kajoaminen: 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta
 - Törkeä seksuaalinen kajoaminen: 1–6 vuotta vankeutta

Yleisesti ottaen voidaan katsoa, että seuraamussääntelyn muutokset parantaisivat uhrin oikeusasemaa lisäämällä tämän oikeussuojakeinojen arsenaalia puuttua häntä esittäviin syvävääreännöksiin rikosprosessin kautta ja siten vahvistaisivat uhrin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa, kun pornografisten syvävääreännösten väärinkäytöstä tulisi rangaistavaa läpi niiden elinkaaren. Lisäksi kuten yllä esitetystä rangaistusasteikoista käy ilmi, seksuaalinen kajoaminen voisi mahdollisesti soveltua sekä valmistamis- että uhkailutekoihin. Se on varsin ankara rangaistus verrattuna seksuaaliseen ahdisteluun, ja siitä tai seksuaalisesta ahdistelusta voitaisiin molemmista tuomita yhdessä rikoksina seksuaalisen kuvan luvattoman levittämisen kanssa. Olen taipuvainen ajattelemaan, että jos valmistamisteosta rangaistaan rikoksena, olisi pääsääntöisesti tarkoituksenmukaisempaa soveltaa seksuaalisen ahdistelun säännöstä seksuaalisen kajoamisen sijaan. Tällöin sellaisissa tuomitsemistilanteissa, joissa rangaistaisiin myös seksuaalisen kuvan luvattomasta levittämisestä, potentiaalisesti vahingollisemman levittämisteon moitittavuus konkretisoituisi paremmin seksuaalisen kuvan luvatonta levittämistä koskevassa ankarammassa rangaistusasteikossa.

Kuten todettu, syvävääreännösten valmistaminen, esittäminen ja levittäminen ovat tietosuojasensitiivistä toimintaa, ja toiminnasta vastuunalaiseen voidaan kohdentaa yleisen tietosuojasetuksen mukaisia hallinnollisia sanktioita. Voidaan näin ollen ajatella, että pornografisissa syvävääreännöksissä yksilön tietosuoja sekä seksuaalinen itsemääräämisoikeus kohtaavat toisensa erikoislaatusella tavalla, kun väärinkäytöstä on vielä mahdollisesti tulevaisuudessa muotoutumassa laajasti rangaistavaa sekä hallinto- ja rikosoikeudellinen kontrolli voi jo nykyisellään konkretisoitua yhtäaikaaisesti sanktioina tai rangaistuksina. Tästä kuitenkin seuraa, että syvävääreännetyt pornografian seuraamussääntelystä on joko muodostumassa kontrolli- ja kriminaalipolitiikan erityinen alue²⁶⁷ tai se uhkaa vaarantaa *ne bis in idem* -periaatteen toteutumisen. Vaikka kyseinen periaate käsittää ennen kaikkea kaksoisrangaistavuuden kiellon rikosprosessissa, myös hallinnollisia sanktioita on samaistettu

²⁶⁷ Ks. Kiiski 2011, s. 4 ja 14.

rikosoikeudellisiin rangaistuksiin, jos niitä voidaan tavoitteiltaan ja ankaruudeltaan pitää samankaltaisina niin sanottujen Engel-kriteerien täyttymisen perusteella.²⁶⁸ Joka tapauksessa sen arviointi, voidaanko rikos- ja hallinto-oikeudellisia seuraamuksia tosiasiallisesti määrätä toistensa ohessa²⁶⁹ rikkomatta *ne bis in idem* -periaatetta pornografisten syväväärengosten kontekstissa, vaatii jatkotutkimusta.

²⁶⁸ Periaatteessa on ytimeltään kyse siitä, ettei ketään saa panna syytteeseen tai rangaista rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi lain mukaisesti (Euroopan unionin perusoikeuskirjan 50 artikla). *Ne bis in idem* -periaate on muotoiltu myös Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklassa sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen 14 artiklassa. Periaatteen soveltamisesta verotuksen kontekstissa ks. Koskinen 2011, s. 23–24 ja Verohallinto 2021.

²⁶⁹ Ks. Kiiski 2011, s. 51.